

Danmarks Glasindustri indtil 1750.

Med nogle Bemærkninger om Ruder, Drikkekar o. lign.
Gjenstande, før Glasset trængte igjennem.

Af

C. Nyrop.

Som saa mange Opdagelser, er Opdagelsen af Glasset skjult i en sagnmæssig Fortælling. Plinius beretter¹⁾, at nogle paa Fønicie's Kyst strandede Sodahandlere i Mangel af Stene lagde Sodastykker til Støtte under Gryden, hvori de kogte deres Mad, og at Ilden bragte Sodaen og Strandsandet til at flyde sammen i et hidtil ukjendt Stof: Glas. Men denne Fortælling er allerede af den Grund mistænkelig, at en Ild, hvorved der koges Mad, næppe kan udvikle den til at smelte Glas nødvendige Varmegrad. Hvad den oplyser, er væsentlig kun det, at Glas har været kjendt og brugt i Forasien i en fjern Tid, længe før der i Danmark er Tale om nogen Historie, end sige Tale om nogen industriel Udvikling.

Det er derfor naturligt, at der forud for Tilvirkning af Glas her i Landet maa være gaaet en Tid, da Glasset kom hertil fra Udlandet først som en forunderlig Sjældenhed og

¹⁾ Naturalis hist. XXXVI, 191.

derpaa som en mere og mere nødvendig Brugsgjenstand. Det er en Paavisning af denne Udvikling, som nedenfor skal indlede nogle Meddelelser om en Del Forsøg paa til forskjellige Tider at grundlægge en dansk Glasindustri.

Allerede i den forhistoriske Tid have Danmarks Beboere kjendt Glasset. Vort oldnordiske Museum gjæmmer en Række her i Landet fundne Glaskar, der ere fundne sammen med Gjenstande fra Jernalderen — i Danmarks Broncealder synes Glasset ikke at have været kjendt —, og disse Gjenstande pege alle med Hensyn til Tilblivelsessted mod Syd. Et af dem bærer den græske Indskrift *εὐτυχως* — til Lykke —, og om dem alle maa det vistnok siges, at de af vore krigerske Forfædre have været betragtede som noget særdeles Sjældent¹). Ja det synes næsten, som om Glas har været anset som et med hemmelige Kræfter udrustet Stof. I Eddasangene nævnes det paa en saadan Maade, at man faar Indtrykket af, at man i det har set et Mittel til at sætte sig i Forbindelse med det Oversanselige: Stene, der ere stillede om et Alter, blive muligvis ved Offerdyrenes paagydt Blod forvandlede til Glas (at gleri), og Glas er en af de Ting, hvorpaa Runer med Virkning kunne ristes. Det er herefter næppe tilfældigt, at Spaa-konen Thorbjørg bl. A. bærer et Halsbaand af Glasperler (glertølor), da hun højtideligt raadspørges af de nordiske Nybyggere i Grønland, om naar de indtraadte haarde Tider ville ophøre. Den i en Eventyrsaga udførligt omtalte Glasbimmel (glerhiminn) skal her endnu kun nævnes²).

¹) Se om Fund af Glaskar i Danmark: Aarb. f. n. Oldk. 1871, S. 440 flg.; 1874, S. 371; 1875, S. 22—23; 1877, S. 354 flg. jfr. 1868, S. 118; Worsaae: Nord. Oldsager, Nr. 317—320. — i Sverige: Vitterhets och Antikvitets Akademiens Månadsblad I, S. 38—42.

²) P. A. Munch: Den ældre Edda, Kra., 1847, S. 68, 114; Antiquit.

Det industrihistoriske Udbytte af disse Meddelelser er kun ringe, og stort bedre forholder det sig ikke med Beretningerne om nogle Glasgjenstande, baade Glaskar og Glasruder, i et Par romantiske Sagaer¹⁾. De angaa i alt Fald ikke nordiske Forhold, og det Samme maa vistnok siges om Meddelelsen i Kongespejlet²⁾, der nævner smeltet Glas (heitt gler) mellem en belejret Borgs Forsvarsmidler. Vi staa her utvivlsomt overfor en ligefrem Gjengivelse af, hvad Forfatteren har lært i Udlandet eller fundet i et fremmed Skrift. At der ikke i det 13de Aarhundrede kan være Tale om i Norden at anvende smeltet Glas paa samme Maade som kogende Vand og smeltet Bly, vil formentlig fremgaa af den nedenfor følgende Udvikling. Oldtidens Ubekjendtskab med og deraf følgende Tro paa hemmelige Egenskaber hos Glasset findes muligvis endnu i Henrik Harpestrængs Lægebog, hvor man træffer den forunderlige Angivelse, at stødt Glas drukket med Eddike er godt for Stenlidelser, ligesom at Glas anvendt i Plaster er godt for forskjellige andre Sygdomme³⁾.

Første Gang vi i et historisk Skrift træffe en Brugs-gjenstand af Glas her i Landet omtalt, er i Knytlingasaga, hvor den fortæller Knud den Helliges Drab i St. Albani-kirke i Odense (1086). Kirken beskrives som en betydelig

americanæ, Hafniæ, 1837, S. 106; Bragða-Mágus saga, Kbhvn., 1858, S. 96 fig. — Det er forøvrigt antaget, at *•gler•* ofte skulde betyde Rav (E. C. Werlauff: Bidr. t. d. nord. Ravhandels Hist., 1835, S. 28—29).

¹⁾ Saga Diðriks konungs af Bern, Kra., 1853, S. 164; Barlaams ok Josaphats Saga, Kra., 1851, S. 74; Ann. f. nord. Oldk. 1851, S. 62 (Saga af Tristram ok Ísodd); Fornm. Sögur III, S. 187 (Saga af Þorsteini Bæarmagni).

²⁾ Speculum regale, Kra., 1848, S. 90.

³⁾ C. Molbech: Henr. Harpestrængs danske Lægebog, 1826, S. 131.

Trækirke med mange, store *Glasvinduer* (margin stórir glergluggar) ¹⁾. En Sammenligning med de andre Kildeskrifter, der behandle den samme Begivenhed, torde imidlertid gjøre det tvivlsomt, om St. Albanikirke virkelig har haft Glasvinduer.

Hverken Ælnoth eller Saxe, der formentlig begge skrive før Knytlingasagaens Forfatter, tale om saadanne Vinduer, men kun i Almindelighed om et Vindue (fenestra), gennem hvilket der ræktes et Bæger med Vand til Kongens Vederkvægelse, og gennem hvilket det Kastevaaben trængte ind, som voldte Kongens Død ²⁾. Ja en anonym Forfatter, der behandler den samme Begivenhed, antyder muligvis, at Vinduet har været beklædt med et andet og stærkere Stof end Glas, ti det synes efter ham, som om Kastevaabenet først trængte ind, efter at Vinduet var aabnet (fenestra aperta) ³⁾. Glasvinduerne findes kun omtalte i Knytlingasagaen, og da dennes hele besynderligt udsmykkede Beretning om Kongemordet langt fra indgyder Tillid, er der ingen Grund til særlig at stole paa dens Meddelelse om Vinduerne. Navnlig store Glasvinduer vilde i det 11te Aarhundrede have været en saadan Sjældenhed, at Traditionen om dem sikkert vilde have været almindelig, hvis de blot havde været til. Hundrede Aar efter ere Glasruder saa sjældne her i Norden, at den islandske Biskop Povl, der 1195 var her nede for at blive viet til Biskop af Absalon, som Fæstengave til sin aandelige Brud, Kirken i Skalholt, hjembragte ikke det til Kirken tilstrækkelige Antal, men to, siger og skriver to Glasruder (tvá glerglugga) ⁴⁾. Dette Faktum er ikke uden

¹⁾ Fornm. Sögur, XI, S. 271 jfr. 274, 276, 277.

²⁾ Ser. rer. Dan. III, S. 369 jfr. 367; Saxo ed. Müller S. 591.

³⁾ Ser. rer. Dan. III, S. 323.

⁴⁾ Biskupa sögur I, S. 131.

Vægt, og Forholdene i Udlandet pege i fuld Overensstemmelse hermed paa en langsom Udvikling.

Det synes sikkert, at Romerne i Kejsertiden have kjendt Glasruder, og at Kirker i Kristendommens første Aarhundreder bleve prydede med farvede Glasruder, men først Aar 999 faar det ansete Kloster Tegernsee i Bajren sine Vinduer, der tidligere kun vare dækkede med Forhæng (veteribus pannis), udstyrede med Glasruder, og Abbeden i Monte Casino, der døde som Pave Viktor III (1087), lod i to af ham byggede Kirker kun Hovedvinduerne udstyre med Glas, de andre dækkedes med Skiver af det saakaldte Marieglas (fenestræ gypseæ). Foruden Forhæng og tyndt slebne Tavler af forskellige Mineralier forekommer ogsaa forskjelligt Fletværk og fremfor Alt Papir. Om Ruder af dette sidste Stof i Borge og Slotte er der Efterretninger helt ind i det 16de Aarhundrede, og det kan fremhæves, at der endnu 1463 nævnes en Korporation (die Sliemer) i Wien, som lavede Ruder af olieret Papir¹⁾. Det vil utvivlsomt herefter ses, at det i høj Grad maa overraske, hvis der 1086 fandtes Glasruder i St. Albanikirke i Odense.

Blandt de forskjellige Brugsgjenstande, hvortil Glasset efterhaanden anvendtes her i Landet, maa vi foruden Ruder især træffe Drikkekar, men da disse i de skriftlige Overleveringer forekomme senere end Ruderne, skulle vi, før vi gaa over til dem, gjøre nærmere Rede for den Udvikling, Brugen af Glasruder formentlig har haft her i Landet.

Det tør utvivlsomt antages, at vore Forfædres første

¹⁾ H. Otte: Handbuch der kirchl. Kunstarchäologi, 4 Aufl., I, 1868, S. 68—69. L. Lobmeyr: Die Glasindustrie, 1874, S. 55—56, 83, 84—85; B. Bucher: Gesch. der techn. Künste, I, 1875, S. 62—63; de Laborde: Notice des émaux, II, 1853, S. 539—540; A. Sauzay: La verrerie, 1876, S. 66—68.

egentlige Huse have været byggede af Træ, og at de væsentlig kun have indeholdt én Stue med et Arnested midt paa Gulvet og et Hul (den saakaldte Lyre) ovenover i Taget til Udgang for Røgen og til Indgang for Lyset. Det var i en saadan Stue, at Ejnar Tambeskjelver blev dræbt af Harald Haarderaade. Kongen havde ladet Lemmen over Lyren saa godt som lukke, og Ejnar træder efter Sagaen ind med de Ord: Der er mørkt i Kongens Stue ¹⁾! Man kjendte hverken til Skorsten eller til egentlige Vinduer i Husets Vægge. Heri indtraadte der vel nogen Forandring i Oluf Kyrres Tid ²⁾, men de gamle Skikke fortrængtes ikke let. Taget med dets Røghul vedblev længe at være det Sted, Tyve og Ildgjerningsmænd rettede deres Angreb imod ³⁾, og 1493 berettes det fra Sverige, at en Ridder Hans Aagesen, der sad tilbords med sin Broder, blev gjennemboret med et Kastevaaben af en Bonde, der var stegen op paa Husets Tag og med en Kniv havde skaaret en Aabning i det der-værende «Vindue» (ascendens tectum stube . . . et exciso in fenestra cum cultello modico foramine . . .) ⁴⁾. Det er en i flere Retninger interessant Meddelelse, der bl. A. viser, at vi her i Norden brugte Vinduer udstyrede med Andet end Glas endnu i Slutningen af det 15de Aarhundrede.

De Bygninger, hvori man først tør vente at finde Glasruder, ere utvivlsomt Kirkerne. Naar man hører, at der t. Ex. til Ribe Domkirkes Opførelse i det 12te Aarhundrede er

¹⁾ Fornm. Sögur VI, S. 281, jfr. R. Keyser: Efterl. Skr., II, 2, S. 42; Eilert Sundt i Folkevennen X, 1861, S. 166 flg., 293 flg. Hyltén-Cavallius: Wärend och Wirdarne, II, S. 170 flg.; H. Hoff: Indbydelsesskr. til Herlufsholms Skole, 1869, jfr. Aarb. f. nord. Oldk. 1872, S. 274—289.

²⁾ P. A. Munch: Det norske Folks Hist., II, S. 439.

³⁾ Hyltén-Cavallius anf. Skr. II, S. 177, 205.

⁴⁾ Ser. rer. Svee. I, 1, S. 201.

hentet et kostbart og tungt Materiale dybt nede fra Tyskland (Tufsten fra Andernach)¹⁾, kunde man vente endnu tidligere at se endog farvede Glas-Kirkeruder omtalte. Men som ovenfor nævnt er den første sikre Omtale af Glasruder her i Landet fra 1195, og den peger paa, at de maa betragtes som store Sjældenheder. Det vil imidlertid til Forklaring heraf næppe være uden Interesse at lægge Mærke til, at den tidlige Middelalders Kirker i Udlandet synes at have haft meget smaa Vinduer ja maaske tildels i Efterligning af Katakomberne at have været helt mørke²⁾; Vinduerne spillede ingen Rolle, og dette kan for en Del eftervises ogsaa her i Landet. I Vrejlev og Grinderslev Klosterkirker, der muligvis begge blev byggede i det 12te Aarhundrede, vare Vinduerne, der tilmed vistnok kun fandtes i den ene Sidevæg, saa smaa, at der faldt et kun meget dæmpet Lys ind igjennem dem, og om f. Ex. Vinduerne i Ribe Domkirke høre vi, at de ikke ere komne til os i deres oprindelige Skikkelse, de ere blevne udvidede baade i Højde og Brede³⁾. Det bliver mere og mere usandsynligt med de *store* Glasruder i St. Albanikirke, hvorigjennem den, der efter Knytlingasagaen dræbte Knud den Hellige, endog var paa Vej at springe ud, da han fik Banehug! Datidens Kirkevinduer have vistnok været saa smaa, at de som Regel tør antages at have været helt aabne. I den endnu 1849 staaende Kalfsvik Trækirke ved Wexiø kunde

¹⁾ N. L. Høyen: Efterl. Skr. II, S. 72; J. Helms: Tufstenskirkene i Omegnen af Ribe (Ny kirkehist. Saml. I, S. 584 flg.) og Ribe Domkirke, S. 99.

²⁾ H. Otte: Die kirchl. Kunstarchäologie I, S. 67—68; C. G. Brunius: Lunds Domkyrka, S. 49.

³⁾ Ny kirkehist. Saml. VI, S. 368, 721; J. Helms: Ribe Domkirke, 1870, Sp. 29.

man se, at dens oprindelige Vinduer kun havde været en halv Alen høje og 6 Tommer brede ¹⁾).

I Forbindelse hermed skal det endnu tilføjes, at de samme lave og smalle Vinduer, der forresten maa tænkes voxende i baade Højde og Brede indad gennem den Væg, de vare anbragte i, gjenfindes i endog i det 16de Aarhundrede byggede Borge her i Landet. Fasthed mod Angreb og Fjendevold var det, der endnu den Gang spillede Hovedrollen ved en Borgs Opførelse. Datidens Vinduer vare ikke altid meget forskellige fra Skydeskaar ²⁾).

Det vil herefter formentlig ikke være overraskende, at der i lang Tid kun kan paapeges faa og usikre Spor til Glasruder i Danmark. Da Biskop Uffo i Lund dør 1252, hedder det, at han havde skjænket Lunds Domkirke 200 Mark til «Vinduer» (ad fenestras), og Summens Størrelse gjør det sandsynligt, at der her menes Glasruder; omtrent paa samme Tid «prydede» (decoravit) en Borger i Lund Kirken med flere Vinduer ³⁾. Men hermed ere Vidnesbyrdene fra det 13de Aarhundrede til Ende, ti det tør ikke antages, at der i det 1292 af 8 Biskoper udstædte Afladsbrev for dem, der give Gaver til Ribe Domkirke, er sigtet til Glasruder ved Udtrykket «luminaria»; herved maa vistnok forstaas Kirkelys eller lignende ⁴⁾. For det 14de Aar-

¹⁾ C. G. Brünius: Kunstanteck. under en resa 1849, S. 644.

²⁾ Hist. Tidsskr. V, 578, 579, 581—582, 589, 608—609 jfr. I, S. 226.

³⁾ Ser. rer. Dan. III, 557, 575 (IV, 57, 63) jfr. C. G. Brünius: Lunds Domkyrka, S. 114, 125. I det 13de Aarhundrede høre vi om Glasruder (fenestræ vitreæ) i et Kloster i Oldenburg (Ser. rer. Dan. III, S. 190, 193), og samtidig tales der om Glashytter i Meklenburg (Meklenb. Urkundenbuch II, S. 344; III, S. 31 jfr. II, S. 197, 525, 622—623).

⁴⁾ J. Helms: Ribe Domkirke, Sp. 141—142 Noten. — Exempelvis kan anføres, at «luminaria» ogsaa nævnes i et Afladsbrev af

hundredes Vedkommende ere Meddelelserne endnu fattigere, men her kunne vi henvise til nogle Oplysninger fra Norge. Allerede i Aarhundredets Begyndelse (mellem 1307 og 1309) skrev den for sin Katedralkirkes Forskjønnelse ivrige Biskop Arne i Bergen til sin Broder, der opholdt sig udenlands, at han skulde skaffe ham en Mand, der forstod at tække med Skifer og om muligt ogsaa at male og forfærdige Glasruder. Hvorvidt han har faaet en saadan Mand, der efter hans egne Udtalelser vilde blive meget kostbar, er tvivlsomt. Vi vide heller ikke, om Bestemmelsen i Lagmand Ejndride Simonsens Testamente (1335) blev opfyldt. Han skjenkede sin Søster en Gaard paa den Betingelse, at hun skulde lade gjøre Glasruder til Koret i Mariekirken i Bergen. Det tør imidlertid vistnok antages, at vedkommende Gejstlige have paaset Bestemmelsens Opfyldelse, og 1392 høre vi i alt Fald om et Stenhus i Oslo med Glasruder ¹⁾. Det er første Gang vi træffe saadanne i andre Bygninger end Kirker.

Vende vi nu tilbage til Danmark, da møde vi i Begyndelsen af det 15de Aarhundrede en Meddelelse om Glasruder i Roskilde Domkirke. Dronning Margretes Stiftelsesbrev fra 1411 vedrørende Kapellet Betlehem paabyder, at det skal udstyres «met godhæ ny glarwindwæ», og Kirken har utvivlsomt haft flere, ti ved Branden, som overgik den 1443, hedder det udtrykkeligt, at den mistede sine «Vinduer» (... fenestris et aliis ornamentis exterioribus), Noget, der næppe vilde være blevet nævnt, hvis det ikke havde været kostbare Vinduer, altsaa Vinduer med Glasruder, som

1419 vedrørende Gaver til St. Klemens Kirke i Kjøbenhavn (Kbhvns Dipl. IV. S. 23).

¹⁾ P. A. Munch: Bergens Kalvskind, S. 98, 131; Dipl. Norveg. I, S. 187; IV, S. 447; Suhms Hist. af Danm. XI, S. 631; P. A. Munch: Det norske Folks Hist., IV, 2, S. 602.

vare gaaede til Grunde¹⁾. Saadanne begynde nu at faa saa megen Indpas, at det 1478 hedder fra Aarhus, at en Glarmester i Borgherskab «skal giffue byen VI glarwenoo». 1452 er der Glasruder i endog Kjældereren paa Flensborg-hus²⁾, og i det 16de Aarhundrede træffe vi dem ofte. Der er Glasruder i Dronning Kristines Tid paa Tranekjær lige-som paa Slottene i Odense og Kjøbenhavn³⁾, 1521 testa-menterer Præsten Peder Pedersen i Kjøbenhavn «ad domum vicariorum eth glaruindue»⁴⁾, 1522 slaar Lensmanden paa Blæsbjerg i Fuldskab Glasruder ind ikke alene paa Blæsbjerggaard men ogsaa i et Hus i Holstebro⁵⁾, omtr. 1535 forekommer der Glasruder i en Badstue i Kjøbenhavn⁶⁾, og saaledes kunde der blives ved⁷⁾.

Der er nu Glasruder, som det synes, i almindelige Borger-huse, og i saavel Kirker som større verdslige Bygninger f. Ex. Lavshuse høre vi om brændte og malede Ruder, i Reglen kun prydede med et enkelt Navn og Vaaben⁸⁾, men ogsaa

¹⁾ Danske Mindesm. 2 R., S. 32, 37—38; Scr. rer. Dan. I, S. 195.

²⁾ Hübertz: Aarhus I, S. 238; Rentek. Ark. Regnskab for 1452 fra Flensborg (velvillig meddelt mig af Arkivfuldmægtig A. D. Jørgensen).

³⁾ Geh. Ark. Topogr. Saml. Tranekjær Nr. 13; Vedel Simonsen: Odense, II, 1, S. 102, 103, 108, 111, 112, 121, 123; Geh. Ark. Dsk. Saml. Pakke 231 Nr. 2 (Molbech: Nord. Tidsskr. I, S. 571—572).

⁴⁾ Rørdam: Kbhvns Kirker og Klostre, Till. S. 171 (Kbhvns Dipl. IV, 389).

⁵⁾ Allen: Aktst. t. Oplysn af Kr. II's og Fr. I's Hist. S. 20 (velvillig meddelt mig af Cand. mag. Kr. Erslev).

⁶⁾ Dsk. Mag. 3 R., I, S. 83.

⁷⁾ Ny kirkehist. Saml. V, 408; Dsk. Mag. 4 R., IV, S. 97.

⁸⁾ Dsk. Atlas VI, 460, 476, 558, 711, 712, 714, 829 jfr. IV, 319, 421; VI, 171, 186, 268, 520, 706; Antikv. Ann. II, 333—335, 351; III, 389—390; IV, 230, 593; Vedel Simonsen: Odense, II, 2, S. 206; Engelstoft: Odense Bys Hist., 2den Udg., 1879, S. 259; Vedel Simonsen: Dske Slottes Bygn's Hist. S. 106—107; Aarb.

ofte med Figurer i forskellige Farver, hvor hver Farve danner et Stykke for sig, der ved en Blyindfatning er forenet med Rudens andre Stykker. Saaledes er Glasmaleriet i Roager Kirke i Slesvig, der forestiller en Biskop med Staven i den ene Haand og den anden hævet til Velsignelse ¹⁾, og saaledes ere i alt Fald tildels de nu i oldnordisk Museum opbevarede Glasmalerier, der tidligere have siddet i Vinduer henholdsvis i Holmstrup Kirke ikke langt fra Skarre Sø paa Sjælland og i Døllefjelde Kirke i Nærheden af Knuthenborg paa Lolland. I det sidste ses en Ridder med Sværd og Skjold samt en Indskrift (DNI HINRIC PLOT) og i det første Maria med Kristusbarnet og ved Siden af hende en Biskop i fuld Ornat (St. Søren?) samt under disse Figurer det Skaveske og Valkendorfske Vaaben ²⁾. Det sidstomtalte Glasmaleri er det største her i Landet kjendte, det er 1½ Alen højt og 5 Kvarter bredt. At der i Roskilde Domkirke har været lignende Malerier, er sikkert; endnu i forrige Aarhundrede saas i et Vindue i den nordre Korsfløj et Glasmaleri af St. Lucius, og gamle malede Ruder omtales i forskellige af Domkirkens Regnskaber, ikke at tale om at der ved Korets Restavration i 1859 mange Steder i Vinduernes Glasfalse blev fundet Brudstykker af farvet Glas af stor Tykkelse ³⁾. Ogsaa ensfarvet Glas kjendte Datiden som Ruder; 1579 indsattes 4 store

f. nord. Oldk. 1876, S. 9; Kirkehist. Saml. II, S. 101, 102. Efter Vedel Simonsen (Rugaard, II, 1, S. 88) anvendtes malede Ruder med Giverens Navn og et Aarstal ofte som Bryllupsgaver eller maaske rettere som Gaver ved Rejsegilder paa nye Huse.

¹⁾ Ny kirkehist. Saml. I, S. 618—619.

²⁾ Antikv. Ann. IV, S. 432, 492—493; Kirkehist. Saml. II, S. 34 Note 2.

³⁾ Dsk. Mindesm. 2 R., S. 38, 48, 59; Thurah: Dsk. Vitruvius, II, S. 130.

røde Skiver Glas i Vindueshullerne paa et af Kronborgs Taarne ¹⁾).

Af disse Exempler maa man imidlertid ikke lade sig forlede til at tro, at Glasruder fuldstændig havde fortrængt andre Ruder; man tør langtfra, naar der i Almindelighed nævnes «Vinduer», gaa ud fra, at man har med Glasruder at gjøre. Den Peder Jensen, der 1454 efter at have saaret en Bonde i dennes eget Hus, «brøet Swerthet sønder oc kasthe thet swo vt af Windughet i Garthen» ²⁾), har næppe derved knust nogen Glasrude. Tvivlsommere er Forstaaelsen, naar det 1468 hedder om Guds Legems Lav (Pappegøjegildet) i Aalborg, at de, som gjøre Gjæstebud eller Bryllup i Lavshuset, skulle «antworde Huss oc Gard i saa gode Made, som the anamet, bothe meet Bencki och Wøndugh» ³⁾). Et stort og rigt Lav har nok haft Raad til at have Glasruder, men naar det 1509 hedder i de Aalborg-Skomageres Skraa, at den Skomager, der vil sælge Sko, skal have dem «fall vdi sytt Windue i thet Hus, som hand sielffuer wdi boer oc rett Sko-Bode [er]», da er her sikkert ikke Tale om Vinduer med Glasruder, men simpelthen om et Vindue med Trælem for, hvorfra Udsalg kunde ske ⁴⁾). I Universitetets Regnskaber fra Tiden mellem 1534 og 1540 tales der baade om et Bodvindue og et Trævindue, idet det dog ikke skal forbigaaes, at der i de samme Regnskaber ogsaa tales om «ett træwindue at drage vp wdenfore glarwinduen» ⁵⁾). Der synes imidlertid ingen Grund at være til at kalde almindelige Skodder Trævinduer, naar de ikke op-

¹⁾ F. R. Friis: Saml. t. dsk. Bygningshist., S. 297.

²⁾ Nyt dsk. Mag. VI, S. 42.

³⁾ Dsk. Mag., 3 R., I, S. 113.

⁴⁾ Dsk. Mag. III, S. 232 jfr. 3 R. II, S. 186.

⁵⁾ Dsk. Mag. 3 R., I, S. 73, 84.

rindeligt have været det eneste Lukke for Vinduesaabningerne. At de ofte endnu vare dette, fremgaar foruden af det Omstaaende, formentlig ogsaa af saadanne Udtryk i et Tingsvidne fra Ribe 1570 som, at der i et voldelig overfaldet Hus fandtes Vinduer med Skrammer i¹⁾. Ødelæggelsen paa Glasruder vilde næppe være bleven betegnet ved Ordet Skrammer.

Det maa i det Hele erindres, at man langt fra var ude over Fortidens Anvendelse af andre Stoffer end Glas til Lukke for Vinduer, hvilket vistnok fremlyser af en Skrivelse af 1554 fra Kristian III til Peder Godske paa Kjøbenhavns Slot. Denne havde sendt Kongen Tegninger («muster») til Vinduer «till theth Nyhus ther paa slottet», men Kongen synes ikke om dem, han sender ham to nye «muster paa pappir vdkast» tilbage og beordrer, at efter dem skulle Vinduerne gøres, men kun «enn partt mett ruder»²⁾. Og til nærmere Forstaaelse heraf skulle vi samle nogle Meddelelser om Brugen her i Landet af andre Stoffer end Glas til Lukke for Vinduer. I Udlandet, have vi set, brugte man Forhæng, tynde Stenplader og Papir, her bliver det væsentlig Skind, Træ og Papir.

I Videnskabernes Selskabs Ordbog læses under Ordet «Lyre», at den saaledes benævnte Aabning i Taget paa en Del Bønderhuse i Jylland og Holsten undertiden dækkes (altsaa endnu i forrige Aarhundrede) med en Træramme, som overspændes med en klar Hinde af slagtede Kreaturers Maver, og at slige Hinder af animalsk Oprindelse maa have været almindelig brugte, overbevises man let om

¹⁾ Saml. t. jysk Hist. og Topogr. I, S. 226 - 227.

²⁾ Tegn. o. a. L. IV, Fol. 472 (F. R. Friis: Saml. t. dsk. Bygn's-hist. S. 191).

ved Efterretninger fra baade Norge, Island og Sverige ¹⁾. Hvad Trævinduer angaar, skulle vi til de tidligere Oplysninger føje følgende, at Universitetets Kvæstor 1571 fik Befaling til, at Kommunitetsbygningen skulde lukkes (claudi «versus orientem fenestris vitreis, versus occidentem vero *asseribus*» ²⁾), og det er et Spørgsmaal, om det «loghvindhu», Dronning Kristine 1507 faar gjort paa sin Gaard i Odense, ikke har været et lignende Trævindue, slet og ret en Luge ³⁾. Hvad der er ulige interessanter, er imidlertid, at vi i den nævnte Dronnings Regnskabsbog for 1510 finder en Meddelelse om Anvendelse af Papirsruder. Det hedder nemlig, at hendes Foged i Odense fik 1 β «till papir at ferde (?) oc kline paa vindwe» ⁴⁾. Det er ganske sikkert ikke mange Exempler, der her ere samlede, men som en Baggrund, der i høj Grad hæver dem, have de den Kjendsgjerning, at nye Skikke paa den Tid kun banede sig langsomt Vej. Først i Begyndelsen af forrige Aarhundrede kom der Skorstene i Bøndernes Huse paa Vemmetofte, og først omtr. 1780 bleve smaa i Bly indfattede Ruder afløste af Vinduer til at lukke op i Gyrstinge Præstegaard paa Falster ⁵⁾.

Foruden de ovenfor nævnte Stoffer har man imidlertid vistnok endnu brugt andre og navnlig da maaske Horn og

¹⁾ R. Keyser: Efterl. Skr. II, 2, S. 42; N. Horrebow: Efterretn. om Island, 1752, S. 311 fig.; E. Olafsen: Rejse gennem Island, II, 1772, S. 966; C. W. Paijkull: En Sommer i Island, 1867, S. 26 fig.; Eilert Sundt i Folkevennen X, 1861, S. 302 fig; Hyltén-Cavallius: Wärend och Wirdarne, II, S. 177.

²⁾ Ny kirkehist. Saml. I, S. 49 jfr. Rørdam: Universitetets Hist., II, S. 86 Note.

³⁾ Vedel Simonsen: Odense II, 1, S. 108.

⁴⁾ Geh. Ark. Dsk. Saml. Nr. 230 jfr. Vedel Simonsen: Odense II, 1, S. 119.

⁵⁾ Brasch: Vemmetoftes Hist., II, S. 76; Kirkehist. Saml. II, S. 114—115, 116.

Fletværk. Hvad Hornet angaar, kan det bemærkes, at man atter og atter i Datidens Inventarier træffer Lygter med Hornruder. 1552 høre vi t. Ex. om «i horn lögthe» paa Saltø¹⁾, og mellem det Kjøbmandsgods, som Erik Gyldenstjerne 1534 modtog paa Aggershus for sin Frænde Mogens Gyldenstjerne, var der ikke mindre end 10 Knipper Lygtehorn²⁾. Har man kunnet bruge Horn i Lygter, har man ogsaa kunnet det i Vinduer. Vende vi os endelig til Fletværket, da har man til den seneste Tid ved den svenske (smålandske) Sö Bolmen brugt Ruder af flettede Træspaaner (spingstickor)³⁾, og skulde det mon ikke være en Art lignende Vinduer, som Adam af Bremen sigter til, naar han beretter, at Erkebiskop Alebrand († 1043) opførte en grundmuret Klosterbolig i Bremen «vario cancellorum ordine distinctum»; efter Ducange kan «cancelli» betyde «fenestræ reticulatæ»⁴⁾.

Herefter vil det utvivlsomt være aldeles forstaaeligt, at «Vinduer» ikke udenvidere betyde Glasvinduer, og naar Peder Palladius i sin Visitatsbog (Sv. Grundtvigs Udgave S. 6—7) har et Stykke overskrevet «Om Vinduer» og her taler om, at «sne kand knyge og fyge der ind, som solen icke kand skinne ind», synes det næsten, at her er sigtet til Vinduer af anden Art end Glasvinduer. Hvorimod der muligvis kan tænkes paa Glasruder, naar det f. Ex. under

¹⁾ Geh. Ark. Topogr. Saml. Saltø Nr. 2a.

²⁾ Dipl. Norv. III, S. 821 jfr. Geh. Ark. Dsk. Saml. Pakke 366 Nr. 14. Lygtemagere vare en særlig Art Haandværkere. En Hans Løcktemagere nævnes 1547 i Kjøbenhavn (Kbhvns Dipl. I, S. 411, 420). Om Hornruder i Lygter s. Wehrmann: Die älteren lybeck. Zunftrollen, S. 245.

³⁾ Hyltén-Cavallius: Wärend och Wirdarne, II, S. 178.

⁴⁾ Pertz: Monum. German. Script. Tom. VII, S. 331; P. V. Christensen (Adam af Bremen, 1862, S. 97) oversætter: Gittervinduer.

Straf af Relegation forbydes Eleverne i Roskilde Skole at slaa Vinduer ind¹⁾, ligesom naar der oftere findes Meddelelser om indslaaede Vinduer ikke alene i Kjøbenhavn, men i Viborg, Ribe o. s. v.²⁾.

Hvad Exemplerne fra Ribe angaar, er der stor Sandsynlighed for, at her virkelig er Tale om Glasruder; det var den urolige Jens Klyn, der slog dem ind i Aarene 1598 og 1604, og Ribe, der 1549 havde 3 Glarmestre, talte 1591 ikke mindre end 6 Haandværkere af denne Profession³⁾. Ved en Undersøgelse af de forskjellige Byers Glarmesterstand kunde man i det Hele kontrollere de foreliggende umiddelbare Efterretninger om Glasruder, men Materialerne i saa Henseende synes kun at være tarveligt tilstede, hvad der forøvrigt er i Harmoni med det ovenfor vundne Resultat, at Glasruder til ind i det 16de Aarhundrede vare Sjældenheder her i Landet.

Tidligst træffe vi Glarmestere i Flensborg; omtr. 1400 nævnes en *Claves Glaszemester* der, og det tør utvivlsomt antages, at Glarmestere i Overensstemmelse med de Varers Kostbarhed, som de forsynede navnlig rige Institutioner med, have været ansete Folk; 1518 træffe vi *Jakob Glaszemaker* som Oldermand for Guldsmedenes, Snedkernes, Malernes og Glarmesternes samlede Lav i Flensborg⁴⁾. Vende vi os nu

¹⁾ Nyerup: Tilst. i Danm. og Norge III, 1, S. 29.

²⁾ Rørdam: Univ. Hist. Till. S. 335 (jfr. I, S. 370); Hist. Tidsskr. VI, S. 316, 317 (Kolderup Rosenvinge: Udv. af gl. dske Domme IV, S. 294, 296); Saml. t. jysk Hist. og Topogr. I, S. 278, 290.

³⁾ Efter velvillig Meddelelse af Hr. Overlærer J. Kinch.

⁴⁾ Sejdlin: Dipl. Flensb. I, S. 146, 678; II, S. 128, 130, 137, 322. Foruden Udtrykkene Glasmester og Glasmager, der maa betragtes som synonyme, forekommer »glasewarder» (sst. II, 759), der vistnok er det samme som »glasewerter», der igjen forklares som »glasewerker» (Wehrmann: Die älteren lübeck. Zunftrollen, S. 326).

til andre Dele af Riget, træffe vi i alt Fald *Navnet* Glarmester tidlig i det 15de Aarhundrede. 1407 nævnes en *Hans Glarmesther* som Forstander for et Hospital (spydell) i Ringsted, og 1418 forekommer en *Johannes Glarmæster* som Vicelandsdommer paa Sjælland (vicerektor placiti generalis terre Syelandie¹⁾). 1478 faar en *«P. Glarmester»* Borgerskab i Aarhus²⁾, og træde vi nu ind i det 16de Aarhundrede, træffe vi paa de Glarmestere, der arbejdede for Dronning Kristine, hvis det ikke er den samme Mand, der har arbejdet for hende baade paa Tranekjær, i Odense og Kjøbenhavn, ti der nævnes kun et Navn: *Hans Glarmester*³⁾, og i Fortegnelsen over Kjøbenhavns vaabenføre Mandskab fra omtrent 1510 forekommer ved Siden af *Hans Glasmager* kun en *Jeppe Glarmesther*⁴⁾, men efter den Tid kan der paavises en Række Glarmestere⁵⁾. 1530 forekommer en *«glassemaker to Slesswig»*, omtrent 1550 nævnes en *Per Glarmester* i Aalborg, kort efter træffe vi Glarmestere i Bergen, og 1577 nævnes en *Christenn Glarmester* i Helsingør⁶⁾.

Paa Latin: vitrifices (Dipl. Flensb. II, 131). I det 13de Aarhundrede nævnes en *«vitriarius»* og *«factor vitrorum»* i Rostock (Meklenb. Urkundenb. II, S. 197, 622—623).

¹⁾ Geh. Ark. Topogr. Saml. Stenkelstrup Nr. 1 c; Kbhvns Dipl. IV, S. 22.

²⁾ Hübertz: Aarhus, I, S. 238.

³⁾ Geh. Ark. Topogr. Saml. Tranekjær Nr. 13; Vedel Simonsen: Odense, II, 1, S. 112.

⁴⁾ Kbhvns Dipl. I, S. 285.

⁵⁾ Kbhvns Dipl. I, S. 410, 417, 420, 442, 490, 491, 498, 500, 501, 507, 529, 594 o. s. v. Nyt dsk. Mag. V, S. 63; Dsk. Mag. 3 R. VI, S. 244.

⁶⁾ Joh. Grundtvig: Medd. fra Rentek. 1871, S. 31; Saml. t. jysk Hist. og Topogr. II, S. 153; Dsk. Mag. 3 R., II, S. 213; Norske Mag. I, S. 599; N. Nicolaysen: Bergens Borgerbog, S. VII; Dipl. Norveg., VI, S. 833.

Glarmesterne, hørte vi ovenfor, vare i Flensborg i Lav sammen med Guldsmede, Malere og Snedkere, og i Lübeck vare de sammen med Malerne, med hvem de endog havde Helgen tilfælles, den hellige Lukas¹⁾, Noget der formentlig ikke er uden Betydning med Hensyn til Forstaaelsen af deres Virksomhed. Den gik næppe alene ud paa at tilpasse og indsætte Glas i Datidens Blyindfatninger, den omfattede vistnok ogsaa at fremstille de saa kaldte malede Ruder, d. v. s. Ruder, hvorpaa der med lets meltelige Emaljefarver males Navne, Vaabener o. lign., som derpaa indbrændes. Saadanne Ruder ere utvivlsomt udførte her i Landet, men vende vi os til de ovenfor nævnte som farvet Mosaik samlede Glasruder eller til Ruder med paa dem udførte finere Malerier er det tvivlsomt, om de ere udførte af danske Glarmestere²⁾. Der mangler Meddelelser om saadanne her udførte Arbejder, og Danmarks Glarmestere synes i de her omhandlede Aarhundreder at have været spredte og faatallige. Vi finde ingensteds i dem noget dansk Glarmester-Broderskab eller Lav omtalt, og det synes heller ikke, at de, naar Flensborg undtages, som saadanne have sluttet sig til noget andet Lav. Den enkelte Glarmester stod isoleret og har næppe drevet det til at frembringe noget Overordenligt. Til Oplysning om, hvorledes Glarmesterarbejde den Gang udførtes, kan forøvrigt henvises til den ved Udgravning paa Søborg Ruiner fundne Vinduesrude af temmelig hvidt Glas, der opbevares i det oldnordiske Museum; den er i Rhombeform, og hver af Rhombens Sider er kun henved 3 Tommer; dens Kanter

¹⁾ Wehrmann: Die älteren lübeck. Zunftrollen, S. 153, 154, 326 fig.

²⁾ Glasmalerierne i Bedestolen paa Frederiksborg vare (c. 1620) udførte af Hollænderen Evert Crynss v. d. Maes (Friis: Saml. t. dsk. Bygn'shist. S. 240, 370—372).

ere ikke tilskaarne med nogen Diamant, men afbrækkede i Smaafiser efter den Blyramme, hvori den skulde passe; Søborg ødelagdes formentlig i Grevefejden ¹⁾.

Det vilde være interessant her at kunne oplyse, hvad en Glasrude af en vis Størrelse paa den Tid har kostet, men noget Saadant synes næppe muligt. 1452 «makede de glasmaker iij nige glasuinster vnd verbeterde de olden» paa Flensborghus, hvorfor han fik 3^{1/2} Mark, men Summen specificeres ikke. Dronning Kristine betaler (1500) Hans Glarmester 8 Mark for «arbed for the glarvindu w i thet ny magh» paa Tranekjær, men vi erfare hverken Vinduernes Antal eller Størrelse, og tilmed synes selve Glasset ikke at have været indbefattet i Betalingen, her er nemlig kun Tale om Glarmesterens «Arbejde». Efter et Regnskab fra samme Tid (omtr. 1508) faas «iij fenstern vor iij gulden», en umaadelig Pris, der tyder paa, at vi her have med Glasvinduer at gjøre, men forevrigt oplyser denne Notits ikke meget. Anderledes synes det at forholde sig, naar vi høre, at Dronning Kristine 1506 giver 12 Sk. for et Glarvindue til Kjældereren paa Odense Slot og 1 Mark for et Glarvindue, der kom «udi Hoffmesterindens Herbergesammesteds. Men nærmere beset oplyses der heller ikke meget herved. Er her sigtet til en enkelt blyindfattet Rude i et større Vindue eller til et helt af mange saadanne Ruder sammensat Vindue, og hvor mange Ruder bestod det saa af? Disse Spørgsmaal lades ubesvarede. Og springe vi et halvt Aarhundrede frem, staa vi ikke stort anderledes overfor en forholdsvis klart affattet Prisangivelse. Efter Uni-

¹⁾ Nord. Tidsskr. f. Oldk. II, S. 252; Wegener: Asserbo og Søborg, S. 127, 165. -- I et Inventarium fra Aggershus 1568 forekommer «12 Skar Glas» (Norske Rigsregistr. I, S. 584; Udgiverne spørge, om Skar er lig Skiver).

versitetets Regnskab for 1552—1553 faar «Frands glarmester paa vestergade for x winduger, handt giorde aff Ny aff sitt eget glass och bly» 18 Mark; vi vide ikke, hvor store Vinduerne vare. Det synes næppe muligt at komme Sagen nærmere end i Almindelighed at udtale, at Glasruder vare meget kostbare ¹⁾.

Efter saaledes at have givet en Udsigt over Glasrudernes efterhaanden voxende Anvendelse her i Landet, skulle vi vende os til en lignende Udsigt over Brugen af Glasdrikkekar, og her befinde vi os paa et langt nationalere Omraade end før. Vore Forfædre have til alle Tider sat Pris paa at mødes ved fulde Bægere, eksempelvis behøve vi blot at henvise til Kornelius Hamsforts og Charles Ogiers Skildringer af den danske Adels Drikkelag ²⁾. Scenerne er ikke opbyggelige, men det er interessant at høre Ogier fortælle, at unge Adelsdamer ved saadanne Lejligheder kunde være tilstede for at gjøre Tjeneste med at fylde Bægerne. Der ligger et æstetisk Moment heri, som næppe har været uden Betydning, og et andet lignende Moment ligger utvivlsomt deri, at man satte Pris paa skjønne og kostbare Drikkebægere. 1574 lod Universitetet sin Ølstob forgylde, og 1607 skriver Kristian IV i sin Dagbog, at han «overantvordede Jørgen Priisz Guldsmidt, boendis udi Kiøbenhavn, 102 Diamanter, hvilke han skal forarbeide udi en Gyszkande. Item 14 Rubiner og 1 Saphir» ³⁾.

¹⁾ Rentek. Ark. Regnskab fra Flensborg for 1452; Geh. Ark. Topogr. Saml. Tranekjær Nr. 13 og Dsk. Kongers Hist. Fasc. III; Vedel Simonsen: Odense II, 1, S. 102, 103 jvf. S. 112, 123; Dsk. Mag. 3 R. VI, S. 249.

²⁾ Scr. rer. Dan. III, S. 286; C. Ogerii Iter danicum etc., 1656, S. 62; jfr. N. Jacobsen: Levemaaden i Drik i det 16de og 17de Aarh. (Dsk. Mdsskr. 1866, II).

³⁾ Rørdam: Univ. Hist. II, S. 370 Note 2; J. H. Schlegel: Saml. z. dän. Gesch. II, 3, S. 47—48.

I den forhistoriske Tid har man især brugt Dyrehorn til Drikkekar, og det er naturligt, at de have holdt sig længe. Vi høre om dem i det 13de, 14de og 15de Aarhundrede, men dermed forsvinde de ogsaa, i det 16de Aarhundrede forekomme de kun som en Raritet. I et Inventarium, der er optaget 1534 paa Gaarden Svanholm, findes opført «j horn, som wii pligde att dricke aff om ifflen (o: Julen)»¹⁾. Som Materiale, hvoraf Hornene vare, finde vi nævnt Bøffelhorn, Dyrehorn (cornu bestiale) og Vædderhorn, og Hornene omtales som beslaaede med Sølv eller forgyldt Kobber. Vort oldnordiske Museums Samling af saadanne Horn giver en tydelig Forestilling om dem, men naar der i Testamenter og Inventarier saa ofte nævnes «Kløer» som særlige Gjenstande ved Siden af Hornene, er det ikke ganske klart, hvad herved skal forstaas, men muligvis er det Redskaber til at lægge Hornene fra sig paa, saaledes at deres Indhold ikke spildes, eller maaske snarere Horn forsynede med Fødder, saaledes at de kunne staa²⁾. Mellem det Gods, som Dronning Margrete 1387 overgav Erkebiskopen af Trondhjem, var der ikke mindre end «dre gripenklawen mit suluere beslaghen»³⁾.

¹⁾ Dsk. Mag. 4 R., II, S. 11 (efter Geh. Ark. Dske Saml. Pakke 366, Nr. 12).

²⁾ Suhm: Hist. af Danm. IX, 687; XI, 158; XIII, 134, 140, 163, 234, 267, 281, 366, 367, 455, 650, 710; XIV, 170, 193, 221; Terpager: Ripæ Cimbr., S. 53, 54, 56; Dsk. Mag. 2 R. I, S. 7; 3 R. III, S. 300; 4 R. I, S. 359; Antikv. Ann. II, S. 388—393, 398; IV, S. 410—411, 527—528; Antikv. Tidsskr., 1849—1851, S. 41—42; Dipl. Norveg., III, S. 178; E. Grönblad: Nya källor till Finlands Medeltidshist. I, S. 75. — I Ottos Kirch. Kunst-Archäologie (I, S. 160) læses Følgende: «Die fabelhaften Greifenklawen . . . waren wohl meist Hörner, die man mit Thierfüssen versah». Jfr. Worsaae: Nord. Oldsager, Nr. 559.

³⁾ Dipl. Norveg., I, S. 371.

De gamle Horn gik af Brug, men derfor kom man langt fra strax til Drikkekar af Glas. Man havde Drikkekar af Træ, Tin, Sten, Ler og ædle Metaller, og Karrene af Træ have utvivlsomt været de oprindeligste. Skaalene, man drak af i de Ølkoneboder, vi høre om i Slesvigs og Flensborgs Stadsretter, have formentlig været af Træ, og lignende simple Drikkekar finde vi vistnok igjen i de Ølkoneboder, som de Slagelse Skomagere i det 15de Aarhundrede havde saa stor Lyst til at doble i, naar de forlod den almindelige Lavsdrik ¹⁾. Træ har utvivlsomt været et forholdsvis let og billigt Materiale at forarbejde. I de københavnske Skræderes Skraa af 1275 hedder det, at den, der vil være Skræder eller Overskærer i København, skal give bl. A. 10 nye «Bægere» til Lavet, og den, der i Slagelse Skomagervav (c. 1470) vælter sin «Skaal», skal bøde derfor ²⁾. Her er nævnt baade Bægere og Skaale, og i Overensstemmelse hermed træffe vi 1510 to Bægermagere og 1570 en Skaalemager i København ³⁾; det har formentlig været i Træ arbejdende Haandværkere, om ikke simpelthen Trædrejere, ti vi høre gjentagende om drejede (svarvede) Drikkekar. 1503 nævnes paa Aagerup i Skaane «4 suaruede stoobe, 2 suaruede skaale, 3 suaruede bolle», og 1510 betales der en Drejer «fore fadh, han sworedhe» til Tranekjær Slot, 22 Sk. og en anden Gang 15 Sk. for et andet Fad ⁴⁾.

Vi have her mødt Skaale, Bægere, Stobe og Boller.

¹⁾ P. G. Thorsen: De med jyske Lov beslægtede Stadsretter, S. 12, 39, 78; Nyerup: Tilst. i Danm. og Norge, I, S. 258; F. R. Friis: Slagelse Bys Hist., 1875, S. 93.

²⁾ Kbhvns Dipl. I, S. 26; Nyerup: Tilst. i Danm. og Norge, I, S. 259; F. R. Friis: anf. Skr. S. 95.

³⁾ Kbhvns Dipl. I, S. 282, 351.

⁴⁾ Geh. Ark. Dipl. Langebek. XXXVIII (19 Apr. 1503); Dsk. Saml. Pakke 76 Nr. 15.

Hvad Skaalene angaar, da er det muligvis runde, ikke meget dybe, Kar med fire udvendigt paatværs af Karret siddende Ører eller Hanke, i Lighed vistnok med de oftere i svenske Skrifter omtalte Snipskaale ¹⁾. Stobene ere foroven og forneden lige brede Bægere ²⁾; som Diminutiver af Stob forekommer «Stobecken» og «støffken» ³⁾. Et særeget, ikke drejet men af Stave sammensat Bæger er «staffbægeret»; 1571 kjøbtes i Helsingør to Staffbægere for 1 Mark ⁴⁾. Dette er imidlertid ikke de eneste Drikkekar af Træ, vi støde paa. I et Inventarium af 1454 fra Kjøbenhavns Slot forekommer «ij træ Kanner» ⁵⁾, og saadanne Kander, der ofte faa Tillæget røde, træffes hyppigt ⁶⁾; at Kander virkelig vare Drikkekar, fremgaar bl. A. af et Regnskab af 1577 fra Helsingør, hvorefter der betaltes 11½ Mark for «et Döszinn røokannder, som Drauanther oc hoffmend drucke aff» ⁷⁾. I det oldnordiske Museum findes to mærkelige, med Sølv forede og med en ganske sindrig Mekanisme forsynede Trækander, der ere fundne indmurede i Grunden af det ældre Kjøbenhavns Slot, som blev nedrevet, da man byggede Kristiansborg Slot ⁸⁾. For-

¹⁾ Hyltén-Cavallius: Wärend och Wirdarne, II, S. 198; Ödmann: Hågkomster från Hembygden och Skolan, 4de uppl., Örebro, 1861, S. 12.

²⁾ Vidensk. Selsk. Ordbog og Molbechs Dialektlexikon; efter dem betyder Stob ogsaa et vist Maal, 2 Potter, jfr. E. Bruun: Oplysn. om Justeringsvæsenet i Daum. (Industriforens Kvartalsberetn. 1864, S. 192).

³⁾ Vedel Simonsen: Odense II, 2, S. 119 og De danske Ruder, II, S. 59; Dske Saml. 2 R., VI, S. 191.

⁴⁾ Dske Mag. 3 R. II, S. 205 Noten.

⁵⁾ Kbhvns Dipl. IV, S. 52.

⁶⁾ Geh. Ark. Dske Saml. Pakke 366, Nr. 6 og 13; Topogr. Saml. Stege Nr. 2; Dske Mag. II, S. 82; 4 R., II, S. 3, 14.

⁷⁾ Dsk. Mag. 3 R. II, S. 205.

⁸⁾ Antikv. Tidsskr. 1849—1851, S. 45.

øvrigt forekommer der baade Pibekander og Tudekander¹⁾; de første ere utvivlsomt Skjenkekander, paa hvilke Tuden er et langt, tyndt, omtrent fra Kandens Bund udgaaende Rør.

Til nærmere Oplysning om Datidens Husgeraad af Træ skal her hidsættes Brudstykker af to Fortegnelser fra det 16de Aarhundrede²⁾. Den ene er en Vurdering af Borkard von Boynenbergs Gods 1552 paa Saltø her paa Sjælland, og deri forekommer:

iij røde træ Kander xij β; vj træ flasker xij β; j langtt rött træ stoff iij β; x træ stob inden y huerandre³⁾ j daler; ij huide træ kandir mett gecke⁴⁾ viij β;

og den anden er et Inventarium af 1563 over Mogens Gyldenstjernes Efterladenskaber i Malmø; heri forekommer:

j hœ trebudick, er smörlse vdy, som er giortt af Suoll; j tomt tre huss tiill att haffue glas vdy; iij smaa brede flasker suorrede af massil tre⁵⁾; Hrr. Moinsis bleckhorn aff tre (skriff-töy), som hand fick aff Herluff trolle; iij store flaskir aff massill tree;

¹⁾ Geh. Ark. Dsk. Saml. Pakke 366 Nr. 4, 11 og 12 (trykt i Dsk. Mag. 3 R. III, S. 283 og 4 R. II, S. 11, jfr. Brasch: Gl. Ejere af Bregentved, 1873, S. 504, 509).

²⁾ Geh. Ark. Topogr. Saml. Saltø Nr. 2 a; Dske Saml. Pakke 366 Nr. 20.

³⁾ I Joh. Lauerentzens Museum Regium (Pars II, Sectio I, Nr. 62) forekommer •centum pocula lignea, qvæ ex fraxino a Præfecto Laufoudiæ in Norvagia Nordtlandiæ Petro Andreæ Buss torno sunt elaborata, tenuitatis tantæ, ut singula contactum vix ferant et simul imposita exterius unum quasi poculum cum fulcro suo pedem vix dimidium altum in diametro tres et quod excedit pollices habens constituent•. Henrik Bjelke forærede dem 1661 til Frederik III. — I Fortegnelsen over Hans Herolds og Hustrus Gods (1524) forekommer •noger smaa treschaale vttj ett kar• (Kbhvns Dipl. IV, S. 396).

⁴⁾ Gecke betyder Skod, Lukke (jfr. Vedel Simonsen: De dske Ruder I, S. 25 Noten).

⁵⁾ Masur betyder paa Svensk Træ med farvede Pletter af forskjellig Figur. 1268 testamenterede en Kannik Kapitlet i Lund bl. A. •unum vas mazerinum forratum argento• (Scr. rer. Dan. III, S. 577; IV, S. 65). — Er •massil• en Skrivefejl for brassil, bliver Betydningen selvfølgelig en anden.

i ingen af disse Fortegnelser træffes Trætallerkener, men de forekomme ofte i hundredevis. Her skal endnu kun nævnes det ejendommelige, rødmalede Drikkekar, som nu findes paa oldnordisk Museum, men som tidligere har tilhørt St. Knuds Gilde i Kallundborg. Det 11^{3/4} Tomme høje og 10 Tommer brede Drikkekar er foroven prydet med to 20 Tommer høje Grene eller Takker, der nøde den Drikkende til at stikke sit Hoved paa en saadan Maade ind imellem dem, at han synes at have en kraftig Hornvæxt paa Hovedet. Heri Landet vides kun et saadant Drikkekar opbevaret, i Sverige kjendes flere¹⁾. Det danske er afbildet i Worsaaes Nordiske Oldsager Nr. 600.

Vende vi os fra Trækarrene til Tinkarrene, er det ikke længer Drejernes Arbejder, vi have for os, men Grydestøbernes og Kandestøbernes. At Tinkar have en høj Alder her i Landet, er utvivlsomt, 1312 findes mellem Ribe Kirkes Ejendele en «pottus stanneus pro vino», og 1369 borttestamenterer en Dekan i Lund et Horn «cum flascone stanneo»²⁾, men nogen navngiven Gryde- eller Kandestøber kunne vi først paavise meget senere. 1461 og 1476 nævnes henholdsvis en *Mathias Petersen Grydestøber* og en *Hans Grydestøber* i Odense og 1496 baade en *Per*, *Hans* og *Niels Grydestøber* i Kjøbenhavn³⁾; hvad Kandestøbere angaar kunne vi først anføre en *Niels* og *Jørgen Kandestøber* 1510 i Kjøbenhavn⁴⁾. Baade Gryde- og Kandestøbere slutte sig forøvrigt til

¹⁾ P. Paludan: Beskriv. over Kallundborg, 1788, S. 126; Vitterhets och Antikvitets Akademiens Månadsbl. I, 1872, S. 42—44 jfr. S. Ödmann: Hågkomster från hembygden och skolan, 4de uppl., S. 14.

²⁾ O. Nielsen: Ribe Oldemoder, S. 116; Langebeks Dipl. XVIII (20 Januar 1369).

³⁾ Vedel Simonsen: Odense I, 2, S. 153; Aktst. t. Fyns Hist. I, S. 66; Kbhvns Dipl. I, 239, 240.

⁴⁾ Kbhvns Dipl. I, S. 281; jfr. I, 275.

de bestaaende Smedelav, hvad der ses baade i Slagelse og Odense. Det sidste Sted høre vi desuden — det er 1496 —, at Kandestøbere som Mesterstykke skulde gjøre to Kander, en til 24 Sk. og en til 1 Mk., samt et Krus til 8 Sk.¹⁾

Efter det saaledes Meddelte kunde man antage, at det her i Landet brugte Tintøj især i en tidlig Tid ikke blev forfærdiget her, og denne Anskuelse kunde muligvis vinde Styrke derved, at vi f. Ex. mellem det Husgeraad, Biskop Aslak af Bergen 1429 lod føre til Trondhjem, finde «ij dusin *engis* Tinfat» og mellem det Gods, som Knud Rud mistede i Grevefejden, træffe «12 store *cængelske* Thenfadh»²⁾. Til Afkræftelse af denne Anskuelse kan imidlertid henvises til Universitetets Regnskab for Aaret 1559—1560, hvori der findes følgende Post: «Giifwiidt for the Thiinkander, Rector loedt giørre af xxiiij pundt xiiij marck Enngelst thinn, oc Swennene thil Drickepenndinge xvj m $\frac{1}{2}$ vij β »³⁾. De engelske Fade kunde være gjorte af engelsk Tin, og har der muligvis end været en Tid, hvor det danske Kandestøberarbejde ikke har staaet højt, synes det senere at have hævet sig; 1583 sendes endog en dansk Kandestøber, *Effuert*, til Meklenburg⁴⁾. Sikkert er det i ethvert Tilfælde, at her brugtes en uhyre Mængde Tintøj, og et saadant Forbrug maa have haft en gavnlig Indflydelse paa Produktionens Udvikling.

¹⁾ Nyerup: Tilst. i Danm. og Norge I, S. 254; F. R. Friis: Slagelse Bys Hist., S. 98; Aktst. t. Fyns Hist. I, S. 44.

²⁾ Nyt dsk. Mag. I, S. 7; Vedel Simonsen: De dske Ruder I, S. 99: jfr. Bricka og Fridericia: Kristian IV's Breve I, S. 139.

³⁾ Dsk. Mag. 3 R., VI, S. 275.

⁴⁾ Nyt dsk. Mag. I, S. 100. Muligvis er det den samme Evert Kandestøber, der omtales Kbhvns Dipl. II, S. 425; Dske Saml. V, S. 174, 176, 185; Friis: Saml. t. dsk. Bygn'shist. S. 326, 347, 353 flg., 370; Hist. Tidsskr. 4 R., VI, L. 55; o. s. v.

Blandt det ovenfor nævnte Gods, som tilhørte Biskop Aslak af Bergen (1429), træffe vi af Tingjenstande:

xij tinkannor stora oc sma oc ij halfkannor; vij tinstaup laug; ij smörfat med fotom oc af Tin; ij almusefat af Tin; halft dusin stoor tinfat; j dusin met stor tinfat; ij dusin nokot mindre af tin; ij dusin en mindre tinfat; en j Dusin a sama matu oc all af Tin; ij dusin engis Tinfat; j litet Dusin af sama slagh; iij par nyie Tinflaska hwort större en annat¹⁾.

1488 fandtes paa Akershus «ij tenstope, j tenkanne, xxiiij tenstopp, ij tenkanner, iij tintter, x tenfatt», og paa Kristiern II's Tid træffe vi en Hofembedsmand med det meget betegnende Navn Tindrager, som sammen med Skjænken og «then, som er thiener af brødett», skal hente Forskjelligt til Kongens Bord²⁾; gaa vi længere frem, finde vi i den forgjældede Hans Herolds Bo (1524) her i Kjøbenhavn følgende Tingjenstande:

xij stycker teen kanner och potter; ij tenfade; en teen flaske; ett smörfaed aff theen medt ett logh; xvij tenfadt, smaa och store; sex tentallerckenn; sex smaa ten kolfadt; en teen kanne; xvj teenfadt; xj teentallerckenn; xxiiij tenkander³⁾.

Det er i det Hele ikke muligt at tage et Inventarium over Husgeraad i Haanden uden at støde paa hele Rækker af Tintøj. Paa Kokkedal i Jylland fandtes 1492 to store Tinstobe og fire smaa⁴⁾; paa Nykjøbing Slot fandtes 1521 bl. A. 13 Lysestager af Tin⁵⁾; paa Vordingborg Slot træffe vi (1526) t. Ex. 89 Tintallerkener og 10 Tinsalserkener⁶⁾, og paa

¹⁾ Nyt dsk. Mag. I, S. 7.

²⁾ Dipl. Norveg. II, S. 693—695; Dske Mag. 3 R. I, S. 161, 162.

³⁾ Kbhvns Dipl. IV, S. 396—398.

⁴⁾ Dsk. Mag. V, S. 215.

⁵⁾ Geh. Ark. Top. Saml. Nykjøbing Nr. 6.

⁶⁾ Dsk. Mag. 4 R. II, S. 5 (efter Geh. Ark. Dske Saml. Pakke 366 Nr. 7). En Salserken er vistnok en Saucenskaal, sammensat af salsker og Diminutivendelsen chen. «Salze» er krydret Sauce, jfr. dog Vidensk. Selsk. Ordbog og Molbechs Dialektlexikon.

Gunderslevholm registreres 1574 ikke mindre end 17 Tinflasker af meget forskjellig Form samt «en tinpott at sette for senge»¹⁾. Imellem Peder Oxes Efterladenskaber var der en betydelig Række Tintøj²⁾, og endnu 1653 modtager Jokim Waltpurger, Slotsfoged paa Kjøbenhavn, ikke mindre end 876 Tinfade og 1751 Tintallerkener til Opbevaring³⁾, o. s. fr.

Det synes imidlertid, at efterhaanden som Tiden skrider, gaa Tinkander og Tinstobe af Brug, vi høre væsentlig kun om Fade og Tallerkener og lignende Gjenstande af Tin⁴⁾. Jokim Waltpurger har 1638 kun 2 Tinkander i sit Inventarium over Kjøbenhavns Slot⁵⁾, og i den Halvpart af Peder Oxes Løsøre, som tilfaldt hans Slægt, nævnes af Tindrikker kun en Kande, et Stob og en Kovsken imod 9 Sølvstobe, 5 Sølvkander og 1 Sølvkovsken²⁾. Sølvet fortrænger i velstaaende Huse Tinnet, skjøndt man dog langt fra endnu kastede Vrag paa sit gode Tintøj, hvilket man bl. A. kan se af de med Gjøernes, Krafsernes, Ulfstandernes, Billernes og Fleres Vaabener udstyrede Tinkar, som det oldnordiske Museum gjæmmer (Nr. 10,780—82), og hvoraf et bærer Aars-tallet 1652. De høre til et større Fund, som 1849 gjordes ved Rørbæk Sø i Vejle Amt⁵⁾. Ja det oldnordiske Museum ejer (Nr. 18,103) 6 med Indskrifter og Dekorationer ud-

¹⁾ Kgl. Bibl. Dske Adelsbreve Fasc. XXIII, Pars I Nr. 67.

²⁾ Dske Saml. 2 R. VI, S. 184 jfr. 191; Ryge: Peder Oxe S. 409.

³⁾ F. R. Friis: Saml. t. dsk. Bygn'shist., S. 76 jfr 74, jfr. Bricka og Fridericia: Kristian IV's Breve I, S. 74, 90.

⁴⁾ F. R. Friis: Saml. t. dsk. Bygn'shist., S. 13, 44, 45, 215; Nyerup: Kr. IV's Karakteristik, S. XII, XIII.

⁵⁾ Antikv. Tidsskr. 1849—1851, S. 45—46 jfr. Ved. Simonsen: Rugaard, II, 1, S. 56—57. — Hvad vil det sige, naar der paa en Liste over det Gods, Henrik Gjøe førte af Kjøbenhavn, nævnes (1539): «xxij thin fade stemprit met mynth» (Geh. Ark. Dsk. Saml. Nr. 366 Nr. 15)?

sirede Tintallerkener, der i Aarene 1752—1755 ere be- kostede af Skyttekonger i et Skiveskydningsselskab. Hvad særlig det Sovekammer-Husgeraad angaar, vi ovenfor traf paa Gunderslevholm, da høre vi jo nok, at Eleonore Kir- stine havde et saadant af Sølv, men 1639 betalte Kristian IV «Kanstøberen» 3 Daler for lignende Inventariestykker¹⁾.*

Af Drikkekar af Tin have vi altsaa truffet Kander, Stobe og Kovskener (en Kovsken er en større Skaal, jfr. i Plattysk kouwese, kouwesche), og ved Siden af dem kan muligvis stilles de saa kaldte Ampler (lat. ampullæ), en Slags bredbugede Kander eller Flasker, mest vistnok til helligt Brug²⁾. Til et Alter i Ribe Domkirke hørte «II Am- pulle argentee item II Ampulle stannee», og i Kapellet paa Dragsholm fandtes 1536 «ii amplæ aff bly»³⁾.

Amplerne af Tin synes imidlertid ikke at have været saa talrige som Amplerne af Sølv; imellem Ribe Domkirkes Klenodier (1312) nævnes 14 «ampulle», og ved de fleste tilføjes «argentee»⁴⁾. Og hermed skulle vi gaa over til at kaste et Blik paa Datidens Kar af Guld og Sølv, men heller ikke mere end kaste et Blik, ti der er andensteds⁵⁾ givet Oplysninger, der vise, i hvilken betydelig Udstrækning Datidens Rigfolk benyttede sig af saadanne Kar.

Det er da væsentlig de forskellige Kars Navne, vi her ville undersøge, og først skulle vi da vende os til Biskop

¹⁾ Jammersmindet, 2den Udg., 1869, S. 22; Dske Saml. V, S. 74.

²⁾ Theophilus Presbyter: *Schedula divers. art.* ved Alb. Ilg, Wien, 1874, S. 243; de Laborde: *Notice des émaux*, II, S. 129; H. Otte: *Kirchl. Kunst-Archäologie*, I, S. 187, 194.

³⁾ Terpager: *Ripæ Cimbr.*, S. 294, 359; Rørdam: *Hist. Kildeskr.* I, S. 207.

⁴⁾ Nielsen: *Ribe Oldemoder*, S. 114 flg.

⁵⁾ Allen: *De nord. Rigers Hist.* IV, 1, S. 255; Nyrop: *Vilh. Chri- stesen*, S. 31—32, 62; *Saml. t. jysk Hist. og Topogr.* V, S. 95—96.

Absalons Testamente. Heri bortgives 15 Sølv *ciffos* (*ciffus* = *scyphus* d. e. Skaal), forskellige *scutellas* (Fade og Tallerkener), et Sølv *bicarium* (Bæger) og en Sølv *pixis* (Bøsse til Opbevaring af Relikvier)¹⁾. 1340 findes mellem den norske Konge Magnus Eriksens Ejendele «vj *crateras argenteas, ij grossas pelwes argenteas*»²⁾, og 1459 borttestamenterer Dekanen Anders Skeel i Ribe «j *nappam argenteam cum ciphos argenteo*», og det bliver ikke ved den ene Nap, der forekommer en til, ikke at tale om en «*stopa argentea*» samt flere *Amforaer*, der dog maaske ikke ere af Sølv³⁾. I Kapellet ved Nykjøbing Slot træffe vi 1531 «*iiij ampoller aff sølff*», og at disse allerede ovenfor nævnte væsentlig til helligt Brug benyttede Kar ogsaa have haft verdslig Anvendelse, overbevises man om ved i Fortegnelsen over Kristian III's Sølv og Kredens (1557) at se opført: «*Tho brudne forgylte Ampler, som ere Føderne och Logene affbrudne, och stander paa huert Log en swortt Fugell*»⁴⁾. Hermed er imidlertid Drikkekarrenes Navnerække ikke forbi. I Grevefejden mister Otte Krumpen «8 *Gabelether*, udi hver en Løde Mark Sølv», ligesom der i Biskop Ove Bildes Testamente (1554) nævnes «*ij Gubelether*»⁵⁾, og til de saaledes benævnte Drikkekar slutte sig endnu de saa kaldte *Kovskener* og *Skovrer*. Kovskenerne ere allerede omtalte tidligere, hvorfor her kun skal nævnes, at der 1552 registreres «j

¹⁾ Ser. rer. Dan. V, S. 422 flg.; Suhm: Hist. af Danm. VIII, S. 589 flg. Da Absalon foreskrev, at en Del af hans Sølvtøj skulde omsmeltes til Kalke, fortjener det at bemærkes, at der i hans Grav (1827) blev funden en Sølvkalk, tynd, let og aldeles blottet for Prydelser og Indskrift (Nyt dsk. Mag. VI, S. 85, 89—90).

²⁾ Dipl. Norveg. III, S. 178.

³⁾ Geh. Ark. Ribe Stiftskistes Dipl. Nr. 292 jfr. Kinch: Ribe S. 342.

⁴⁾ Dske Mag. 4 R. II, S. 10 (Geh. Ark. Dske Saml. Pakke 366 Nr. 11); Dske Mag. V, S. 363.

⁵⁾ Dske Mag. III, S. 81; Nyt dsk. Mag. I, S. 244.

self Kox» paa Saltø, 1589 «1 liden forgyldt Kodtsken och 1 stor gammel Selff Koeskind» paa Rugaard, og at Professor Jens Bircherods Hustru iblandt sin betydelige Medgift (1681) talte «en Selff Koushen», der vejede 60 Lod¹⁾. Hvad Skovrerne angaar, synes de en Tid at have været meget almindelige. Imellem Frederik I's efterladte Kostbarheder fandtes af Drikkekar eller Lignende 55 Stobe, 23 Bægere, 20 Skovrer, 4 Kander, 3 Kopper og 1 Skaal, og 1557 var der mellem Kristian III's Sølvtoj ikke mindre end 22 Skovrer ved Siden af 30 Stobe, 11 Bægere, 6 Kander, 4 Skaale, 2 Boller og 2 Ampler²⁾. Kristian III's Skovrer faa en udførligere Omtale end Frederik I's, de benævnes smaa eller store, lange eller dobbelte, og nogle af dem synes at have været særlig udsmykkede, saaledes som naar der opføres: «eth forgylt Skower giort paa eth afhugget Thræ mett Log paa» eller «eth lidet forgylt dubbelt Drincke Skowr, met Knuller och stander paa thend ene Ende en Rosen och paa thend anden en Blomme». Af Frederik I's faa kun to en mere indtrængende Beskrivelse, naar det hedder: «ij vorguldede Sulueren Schouwer mit voeten, dar men kruth mede vmme drecht», og herved gjør man Bekjendtskab med særlig formede Skovrer, der ikke ere bestemte til Drikkekar. Der er i det Hele forskjellige Særegenheder ved Frederik I's Kar. Der findes imellem dem «j klein gulden kopp, den men midden van ander nymptt», og en paa samme Maade konstrueret Sølvkop «mit twen angrepen (d. e. Hanke?)»; der findes «xvij Sette (?) beker» og endelig «xxvj Støpe vorguldet, klein vnnd groth, darmede is ein klein støpp mit soss vngeguldenen stoepen dar inn»,

¹⁾ Geh. Ark. Topogr. Saml. Saltø Nr. 2; Ved.-Simonsen: Rugaard, II, 1, S. 55; Dske Saml. III, S. 264.

²⁾ Dske Mag. V, S. 360—363; Nyt dsk. Mag. VI, S. 69—70.

hvilke sidste Kar minde om de ovenfor (S. 456) omtalte Træstobe, der satte inden i hverandre saa ud som een Stob. Muligvis er der sigtet til noget lignende, naar der mellem Kristian III's Sølvteøj opføres: «Then store Norske Bolle met fem Led», og «en huid Norsk Bolle met thu Ledt»¹⁾.

Af de ovenfor nævnte Navne ere nogle tidligere forklarede, et Par staa tilbage, og deriblandt Skovr, der er det plattyske schower, der forklares som et stort Drikkebæger. I Gobelet gjenkjendes det ligelydende franske Ord, der muligvis er et Diminutiv af det latinske cupa; det saaledes benævnte Drikkekar var snart med, snart uden Fod²⁾. Tilbage staar endnu kun Nappen. Det saaledes kaldede Drikkekar er ovenfor nævnt som forekommende 1459, men det kan forfølges længere tilbage, mindst til 1346, da der i et Testamente nævnes «en lille Sølv-hanap til at drikke Vin af». Det er det tyske *Napf* (opr. *Hnapf*) og det franske *hanap*³⁾. Nappen er altsaa en Skaal eller Kumme, hvad der bekræftes derved, at en Lunds Domkirke (1498) tilhørende «sølf Napp, som kaldes oxen,» nærmere omtales som «een bwlle aff sølf met eet Lwg»⁴⁾. Naar der 1492 paa Kokkedal i Jylland forekommer «II *nabbet* baller»⁵⁾, er det et Spørgsmaal, hvad herved skal forstaas.

¹⁾ I Biskop Ove Bildes Testamente (1554) nævnes «it forgylt Stob met Log giort aff Kong Hans» og «en Sølfstob giort aff Konning Hansis Signet oc Secret» (Nyt dsk. Mag. I, S. 244, 245).

²⁾ de Laborde: Notice des émaux, II, S. 331.

³⁾ Suhm: Hist. af Danm. XIII, S. 163; XIV, S. 170, 193, 221; Dipl. Norveg. I, S. 371; Dsk. Mag. 4 R. I, S. 359; Scr. rer. Dan. VIII, 263; de Laborde: Notice des émaux, II, S. 337.

⁴⁾ Hübertz: Bornholm, S. 36 jfr. 42; Brasch: Gl. Ejere af Bregentved, 1873, S. 21—22. — Ligesom her forekommer en Nap, der kaldes Oxe, saaledes nævnes i Dipl. Norveg. I, S. 371 (1387) «en suluerne kop de hermen (Herman?) het».

⁵⁾ Dsk. Mag. V, S. 215.

De enkelte Familier ejede betydelig Kvantiteter af Sølv- og Guldbægere, og dog forslog det ikke ved højtidelige Lejligheder. I saadanne Tilfælde laante man sig frem, og det gjorde selv Kongerne, f. Ex. endnu Kristian IV. I Anledning af Prins Kristians Bryllup med den sachsiske Prinsesse Magdalene Sibylle udgik der (1634) en «Missive thill nogle aff Raadet, Adelen och Enckefruer om Sølv att Laane», og Fortegnelsen angaar ikke Smaaating¹⁾. Man laante imidlertid ikke alene Sølvtoj, men ogsaa Tintøj og almindeligt Husgeraad. 1545 skrives der fra Koldinghus til Horsens efter «thett meste kiöckentögh, the kunde aff stedt komme ther aff byen, keele, gruder, tinnefade, tinnetallercken, brade spiedt, trefade» o. s. v.²⁾. Det er Mangt og Meget, man saaledes bliver bekendt med, men man leder forgjæves efter Drikkekar af Sten og Ler; Allen taler om Tidens *sædvanlige* Kjøkkenredskaber «af Jern, Kobber, Messing, Tin og Træ», men nævner Intet om Stentøj og Lerkar. Man kunde fristes til at tro, at saadanne ikke kjendtes, men selvfølgelig er dette ikke Tilfældet; de forekomme, men forekomme sparsomt. Først fra 1677 har Skifterettens Protokoller i Odense en Rubrik for Stentøj i de Boer, som registreres³⁾.

Hvad der mig bekendt findes af Sten- og Lertøj i Inventarier o. lign. er ikke meget. 1534 fandtes paa Vordingborg Slot «et liidet Steenkrwss met j tenluch» samt «j liiden sten fflaske», og den forhenværende Prior Kristen

¹⁾ Sj. Tegn. XXV, Fol. 281—284.

²⁾ Dsk. Mag. 4 R. I, S. 110 jfr. S. 277 og Nyerup: Kristian IV's Karakteristik, S. XXI; Vedel Simonsen: Odense II, 2, S. 173, 192, 195.

³⁾ Allen: De tre nord. Rigers Hist. IV, 1, S. 248; Engelstoft: Odense, 2den Udg., S. 220.

Povlsen i Odense borttestamenterer 1574 «To brune Steen Krusz, thet ene paa to Potter og tet andet paa en Potte»; mellem 1537 og 1539 giver Universitetet 5 Sk. for to Lerpotter¹⁾. Det er Intet, og naar der 1569 efter Mogens Gyldenstjerne findes en forholdsvis betydelig Samling af Stentøj, kunde man være tilbøjelig til at sætte dette i Forbindelse med særlige Omstændigheder. Mogens Gyldenstjerne, der døde 1569 ikke mindre end 84 Aar gammel, var en berejst Mand; han havde været i Jerusalem og badet sig i Jordan, han havde været i Sendefærd hos den tyske Kejser og var tilmed en praktisk Mand, der ikke var hævet over at være Skibsreder²⁾. Det er da naturligt, at han, der maa have haft mange Forbindelser, kan have ejet endog større Samlinger af sjældne og kostbare Gjenstande, og heri kan man da, om man vil, søge forklaret, at han bl. A. efterlod sig:

xij stetinske stenkruckier och somme met logh paa; j lidit krus mett it tin log mett gedde yster; j lidit krus met kloee fit (!) vdy; j leir potte mett Rød Dricke smörilse; iij smaa bugede krus vdgraffne mett tin log paa; ij höött lange vdgraffne krus rött mett tin logh; ij Smaa udgraffne kruis mett tin log paa; j lidit bugit blat och huit kruis mett it tin logh; ij lange huide vdgrauffne kruis mett tin logh paa; j liden huid stetinsk krucke och inthit log tiill; iij steen forme; j stor stetinsk rød krucke; j liden rød leerpotte; j stenkrucke mett logh paa³⁾.

¹⁾ Dske Mag. 4 R. II, S. 13 (Geh. Ark. Dske Saml. Pakke 366, Nr. 13); Dsk. Mag. II, S. 82; 3 R. I, S. 72.

²⁾ N. Hemmingsen: Ligprædiken over Mogens Gyldenstjerne, 1570; Dipl. Norveg. II, S. 823, 835, 836. Mogens Gyldenstjerne skrev med Runer s. P. G. Thorsen: Dske Runemindesmærker I, 1864, S. 319.

³⁾ Geh. Ark. Dsk. Saml., Pakke 366 Nr. 20. — Flere af Gjenstandene betegnes som stettinske, men til nogen særlig Lervareindustri ved Stettin har jeg ingen Kundskab. En saadan Industri ved Rhinen (navnlig i Siegburg ved Köln) kan derimod forfølges langt tilbage (I. B. Dornbusch: Die Kunstgilde der Töpfer in Siegburg; Köln, 1873).

Ved alle de her nævnte Kruse staar der ikke udtrykkelig, at de ere af Sten, men Udtrykket «udgraveret» synes at henpege paa Stenkruse med ophøiede Forsiringer, og desuden vides det, at der mellem det Gods, Mogens Gyldenstjerne har modtaget som Handelsmand, har været ialt 70 Stenkruse¹⁾. At disse paa denne Tid ere komne i Brug, synes ogsaa at fremgaa deraf, at Frederik II i Aarene 1578, 1579 og 1580 rekvirerer fra «Tolderen for Kjøbenhavns Slot» henholdsvis 100, 150 og 150 Stenkruse²⁾.

Det fremgaar formentlig heraf, at Stentøj i Slutningen af det 16de Aarhundrede begynder at finde Indgang her, men underligt er det, at Lertøj saa godt som aldrig nævnes, og naar man forundret herover vender sig mod Dattidens mange Inventarier og kunde være tilbøjelig til absolut at ville finde Lertøj i dem, træffer man paa nogle væsentlig som «røde» betegnede Husgeraadsgjenstande. 1494 findes paa Bregentved «vj ny rødhe Hre fad oc vj gamele, iiij ny røde knabe fad oc x gamelle, iiij ny rødhe tallerken oc xiiij gamele». Andre Farver forekomme dog ogsaa. 1526 var der paa Nykjøbing Slot «vij brune gryder, store oc smaa, xxxiiij røde Hrefad»; 1534 bevarede paa Svanholm: «j stor rødtt pibekande; j stor rødtt schalli; j stor rødtt flasche», og paa Toftholm fandtes 1568: «iiij gule Boller, xij nye gule tallerckenn oc ij gamle; xxiiij gule Skoller; xviiij Huide tallercken, x røde liusse Stager»³⁾. Vi

¹⁾ Dipl. Norveg. III, S. 821; Geh. Ark. Dske Saml., Pakke 366 Nr. 14.

²⁾ Sj. Tegn. XIV, Fol. 135, 247, 317.

³⁾ Geh. Ark. Dske Saml. Pakke 366 Nr. 4, 8, 12 og 22 (Dske Mag. 3 R. III, S. 283; 4 R. II, S. 6, 11 jfr. Brasch: Gl. Ejere af Bregentved, 1873, S. 504). — Den her forekommende Modsetning mellem Herre- og Knabefade, findes ogsaa mellem Herrestobe og Knabestobe ligesom mellem Herreduge og Knabeduge.

have her røde, gule, hvide og brune Husgeraadsgjenstande, men de røde have Overvægten, og de maa have været de hyppigst forekommende, ti i sin Visitatsbog taler Peder Palladius i Almindelighed om at sidde ved Ovnene og «haffue en rød kande ved sit laar»¹⁾, men ovenfor (S. 455 fig.) have vi stødt paa røde *Trækander* og røde *Træstobe*, det i oldnordisk Museum opbevarede Trædrikkekar fra Kallundborg er rødmalet, og fra Sverige høre vi om en Række lignende rødmalede Træbægere²⁾. Meget synes at tale for at gjøre alle de ovenfor nævnte Husgeraadsgjenstande til Trævarer, og det saa meget mere som vi tidligere (S. 456) have stødt paa «hvide» *Trækander*; de hvide Tallerkener kunne herefter godt være af Træ. Noget Lignende kan imidlertid næppe siges om de brune Gryder, der utvivlsomt have været Pottemagerarbejde, og hvad de røde Lystemager angaar, da har vort oldnordiske Museum for mange plumpt forarbejdede Lystemager af (brændt) rødt Ler, til at vi tør antage, at de ere af andet Stof end disse³⁾. Skjøndt der kun nævnes saa faa Pottemagere i vore Kildeskrifter⁴⁾, føres Tanken uvilkaarligt henimod at antage en maaske endog ganske betydelig indenlandsk Lervareindustri. Mange af de røde Fade have muligvis været af Ler; 1429 høre vi, at de transporteres i Kurve. Imellem det Gods, som Biskop Aslak Boldt af Bergen i det nævnte Aar lod føre til

I Kjøbenhavns Slots Dugehus fandtes 1454: •xxx hærre fath. Item j^c knabe faath. Item iij dwghe till myn her konghens borth. Item iij knabbe dwghe. (Kbhvns Dipl. IV. S. 52).

¹⁾ Peder Plades Visitatsbog udg. af Sv. Grundtvig, S. 64.

²⁾ Vitterhets och Antikvitets Akademiens Månadsblad, 1872, S. 44.

³⁾ Den anseligste af disse Lystemager er afbildet i Antikv. Tidsskr. 1849—1851, S. 120.

⁴⁾ Kbhvns Dipl. I, S. 370, 535, 549; II, 343.

Trondhjem, fandtes «ij *korghar* fulla met rødh fat vttan hwit fat»¹⁾.

At der i Oldtiden har været drevet et endogsaa betydeligt Pottemageri her i Landet, er udenfor al Tvivl²⁾, men at denne Industri er bleven fortsat ned i den historiske Tid, mangle vi Oplysninger om. De skriftlige Meddelelser ere tavse, og overfor en vakt Tvivl ere de i Jordan fundne Lerkar næppe tilstrækkeligt afgjørende. At Danmark i Middelalderen skulde have manglet Pottemagerindustrien, kan imidlertid umuligt antages, bl. A. naar man ser, hvor udviklet den meget senere Teglværksindustri er her i Landet, og da Udviklingen paa det keramiske Omraade paa en vis Maade tør betragtes som banebrydende ogsaa for Glasindustrien, som vi nedenfor særlig skulle beskæftige os med, skulle vi her give nogle Momenter til Bedømmelsen af vor Tegl- og Potteproduktion i Middelalderen.

Omtrent midt i det 12te Aarhundrede synes Tilvirkningen af brændte Mursten at være begyndt hos os. Det nævnes som et af Valdemar I's Størværker, at han byggede Muren paa Dannevirke og Taarnet paa Sprogø af saadanne Sten (ex lateribus coctis), i Absalons Testamente nævnes en Teglbænder ved Navn *Age* (Ako, magister laterum), og Biskop Omer i Ribe († 1204) taler om at bygge Lygum Klosterkirke af Mursten (de lignis sive lateribus)³⁾. Det er

¹⁾ Nyt.dsk. Mag. I, S. 7.

²⁾ Aarb. f. n. Oldk. 1870, S. 44, 45; F. Sehested: Fortidsminder fra Broholm, S. 245 flg.

³⁾ Worsaae: Kongegravene i Ringsted, S. 58—59; Saxo ed. Müller, S. 482; Ser. rer. Dan. I, S. 63; V, S. 426; VIII, S. 15 jfr. 216. — Det er blevet antaget, at de Stene med en ejendommelig skraa Rifling, som i det 12te og 13de Aarhundrede ere benyttede til Opførelsen af forskellige Kirker paa Rygen, ere et dertil indført dansk Fabrikat (Aarb. f. n. Oldk. 1878, S. 321, 336 jfr. 1873, S. 326, 354).

de første Vidnesbyrd om en dansk Teglværksindustri, men nu blive de hyppigere og hyppigere, og navnlig synes Klostrene med Iver at have dyrket denne Industrigren. 1270 overdrog Benediktinerne i Næstved Minoriterne sammesteds et Stykke Jord med Ret til at bygge derpaa og med Ret til at grave efter Ler til Mursten (*argillam pro lateribus faciendis*); 1302 afsluttes Kontrakt mellem *Klavs Teglbærnder* (*formator laterum*) og Nonnerne i St. Klaræ Kloster i Roskilde, og her er Tale om baade Mursten og Tagsten ligesom om baade hule og i Midten glaserede Sten; 1387 bruges der «Hulsten» til Bygninger, som Prioren i Dalby forestod; 1469 nævnes i et Regnskab vedrørende Skovkloster ved Næstved en *Oleff teylslawer* og en *Jeb i teylgaarden*, og 1492 handler Abbed Klavs i Lygum Kloster med Degnen Tomas Lange i Ribe bl. A. om 2000 Tagsten¹⁾.

Det er til Opbygning af Kirker og Klostre, at Gejstligheden saa stærkt har drevet paa denne Industri, men ligesom dens første Begyndelse her i Landet næppe har været i Gejstlighedens Tjeneste, saaledes vedblev den ikke at være det. I første Henseende kunne vi pege paa den ved Valdemars røde Mur paa Dannevirke fundne gamle Teglovn, og dernæst kunne vi gjøre opmærksom paa, at Murstenene til meget forskjellig Tid vragedes til Kirkebygninger²⁾, og at baade Byer og Borge lidt efter lidt begyndte at faa Teglgaaarde. Før 1460 har Ribe By en Teglggaard; 1478 nævnes en *Mats Tegelslar* i Aarhus, 1505 forekommer en Kjøbenhavns «Tegellade» («Tagsteens ladhe»); 1512 er

¹⁾ Scr. rer. Dan. V, S. 512, 515; VIII, S. 102, 464; Suhm: Hist. af Danm. XI, S. 887—889 jfr. 408—9, 518; Hist. Tidskr. I, S. 156; Nyt dsk. Mag. V, S. 205.

²⁾ Aarb. f. nord. Oldk. 1870, S. 164; Ann. f. nord. Oldk. 1859, S. 67; Ny kirkehist. Saml. I, S. 597 flg., 637.

der en «tegelhaue vor Tundern»; 1525 nævnes en Teglgaard ved Vandaas i Skaane, og 1536 bestilles der ikke mindre end 200,000 Mursten hos forskellige Lensmænd og Byer¹⁾. Senere forekommer der endnu flere Teglgaarde f. Ex. ved Hald, Gisselfeld, Abrahamstrup²⁾ o. s. v., og hvad der ved denne Udvikling er ganske interessant at se, er, at de tidligere gejstlige Teglgaarde nu fortsættes af Andre. 1510 maa Graabrødrene i Ribe sælge deres Teglgaard til Byen, 1536 høre vi om en Teglgaard og Teglovn ved Helsingør, som tidligere havde været de derværende Sortebrødres, 1548 skriver Kristian III til Johan Høiken i Allingkloster om 10,000 Mursten, o. s. v.³⁾.

Landet var rigt paa Teglværker, og spørge vi nu om, hvorledes de have været indrettede, og hvad de have præsteret, da have vi Oplysninger, der vise, at Driften har været betydelig og Præstationerne gode. Det betyder saaledes Noget, at Ane Rud i et Brev (1530) til sin Svigersøn Esge Bilde kan meddele, at hendes Mand Henrik Krummedige har bygget en saa stor Teglovn ved sin Gaard Mogenstrup i Skaane, at «ther goer mer endt XVIII^m Steen indt»⁴⁾. Og foruden at Bygningslevningerne fra hine Tider vise os store Mængder fortrinlige Sten, kunne vi yderligere gjøre opmærksom paa, at man i den 1868 opdagede Teglovn ved

¹⁾ Kinch: Ribe, S. 508; Hübertz: Aarhus, I, S. 237; Kbhvns Dipl. I, S. 256—257, jfr. Nielsen: Kbhvn. i Midald., S. 98; Ser. rer. Dan. VIII, S. 172; Fred. I's dske Registr. S. 93, 243; Dsk. Mag. 3 R. VI, S. 108. — Hvorledes skal det «tilghus», der 1290 forekommer i Oslo, forstaas? (Dipl. Norveg. II, S. 26.)

²⁾ Dsk. Mag. 4 R. IV, S. 93, 161; Rasmussen: Gisselfeld, S. 66; Wegener: Abrahamstrup, I, S. 115, 120, 134.

³⁾ Ribe Katedralsk. Indb. Skr., 1833, Bil. 21; Geh. Ark. Aarsberetn., III, Till. S. 30; Dsk. Mag. 4 R. II, S. 82.

⁴⁾ Vedel Simonsen: De dske Ruder, I, S. 210 (Kgl. Bibl. Dske Adelsbreve, Fasc. LIV).

Absalons gamle Borg Bistrup ved Roskilde fandt formede Mursten med Prydelser i Savtakform, at Kristiern II indførte nye Former, hvorefter Stenene i alle Kjøbstæder skulde gjøres, og at her 1545 farves Astrag¹⁾. Man er omhyggelig for Produktet, som man vil have saa smukt som muligt, og det er ikke uden Grund, at Allen skriver, at Teglbænding var Gjenstand for en meget udbredt Virksomhed og flittigt dreves baade i det Smaa og i det Store af Bønder, Kjøbstadfolk og Adelsmænd²⁾.

Efter disse forholdsvis fyldige Oplysninger er det vanskeligt at forstaa Tavsheden vedrørende Pottemageriet, men have vore Forfædre i Middelalderen tilfulde forstaaet at forme og brænde Leret til Sten, have de formentlig ogsaa kunnet forme og brænde Lerkar, og det tør saa meget sikrere antages, som denne Virksomhed har Forudsætninger i Oldtiden og vistnok Fortsættelser i Nutiden. Navnlig paa tre Steder drives i det nuværende Danmark Pottemageriet som en Art Folkeindustri, nemlig paa Bornholm, i Egnen Nord for Søerne i Jylland og ved Varde; det sidste Sted tilvirkes de saakaldte Jydepotter³⁾.

Vende vi os nu til de i oldnordisk Museum opbevarede Lersager, der henføres til Middelalderen, tør vi sikkert antage en Del af dem for Produkter af en indenlandsk Industri. I Ruinerne ved Søborg Slot, Valdemars Taarn, Voer-

¹⁾ Aarb. for nord. Oldk. 1870, S. 164; 1873, S. 326, 354; Kolderup-Rosenvinge: Saml. af gl. dske Love, IV, S. 132; Dske Mag. 4 R., I, S. 94.

²⁾ Allen: De tre nord. Rigers Hist., IV, 1, S. 137—138.

³⁾ Rawert & Garlieb: Bornholm, 1819, S. 121, 124—129 jfr. 109, 135; J. C. Schythe: Skanderborg Amt, 1843, S. 721 fig.; C. Dalgas: Ribe Amt, 1830, S. 211 fig.; N. C. Rom: Den dske Husflid, S. 175, 224, 400 fig. Det i Dsk. Atlas, III, 1767, S. 367 omtalte Pottemageri i Stubbekjøbing har næppe haft nogen stor Betydning jfr Danm's Spejl, 1768, S. 394.

Kloster o. fl. St. er der fundet Lerkar, Lerflasker o. lign., og af ganske særlig Interesse er det 1834 i St. Hanskilde i Roskilde gjorte Fund. Et 10 Alen dybt Lag Mudder blev oprenset, og i det fandtes bl. A. en Række Lerkar, hvoriblandt en Stob med Hank, hvis Materie og Glasur ligner Selterservandsdunke, to grønt glaserede, plumpe Lerkar med Hanke nogenledes lig bornholmsk Arbejde, et højt, aldeles uglaseret Kar med Hank, som i Stof og Fabrikation minder om Jydepotter, og endelig et 12 Tommer højt, glaseret Lerkar af temmelig usædvanlig Form, det er videst forneden og trækker sig foroven sammen i en Hals, der er smallest noget nedenfor Mundingen, saaledes at man bekvemt har kunnet bære det ved at fatte med Haanden om Halsen¹). Der er næppe muligt Andet, end at i alt Fald en Del af disse Kar have været et indenlandsk Produkt, men kun ved faa er det muligt at finde en nogenlunde sikker Tidsbestemmelse, saaledes som ved den 1849 i Kollerup i Raklöv Sogn fundne Lerstop, hvis Fod er udtrukken af det vaade Ler med Fingrene; i det fandtes en Del Sølvmonter, af hvilke den yngste antages at være præget noget efter 1403²). Brudstykker af Lerkar, hvori der er fundet Monter fra det 14de Aarhundrede, haves ogsaa³).

Datidens Pottemagere have imidlertid gjort mere end forskjelligt formede Kar, de have ogsaa gjort Kakkelovne, d. v. s. Ovne opbyggede af Kakkeler (Lerfliser eller Ler-

¹) Oldn. Museum Nr. DLIV (Valdemars Taarn), DLXX, DLXXI, 3184-3191 (St. Hanskilde), 10551, 15297, 15298, 19769 (Helsingørs Havn); Tyrsting Herreds Mappen; Nord. Tidssk. f. Oldk. II, S. 252; Wegener: Asserbo og Søborg, S. 62, 165.

²) Oldn. Museum Nr. 10648: •en Stop, som det synes af hollandsk Pottemagerarbejde•. Denne Antagelse er imidlertid næppe grundet.

³) Oldn. Museum Nr. 14,834, 21,054 og 21,263.

potter), og derfor hedder det ogsaa i Kristian III's Hofordning (1538), at naar der om Morgenen Kl. 9 og om Aftenen Kl. 4 (!) blæses tilbords, skal Enhver lade sig finde «wdti then forordenthe *kackell* stvffve eller hoffstvfve»¹⁾. Jernkakkellovne synes først at forekomme her i Landet efter Midten af det 16de Aarhundrede²⁾, men allerede i det 16de Aarhundredes Begyndelse høre vi om Kakkellovne, som opsættes af Pottemagere. 1506 leveres der Ler til en Ovn til Dronning Kristines Gaard i Odense, 1552 blev paa Salte «giffven en pothemager aff Nestvidth [for] x daler for astrag och ny Kackeloffner, hand haffde sitt op aff ny»; 1567 blev der i Roskilde opsat en Ovn af 91 Kakkeler og en Krone; 1574 blev *Peder Pottemager* i Kjøbenhavn fritagen for Indkvartering imod at bøde og færdigholde Kakkellovnene paa Frederiksborg; 1600 er der en Kakkellovn af Lerpotter paa Kronborg; 1607 fik Pottemager *Lyder Staes* Betaling for nogle «trinde Jernovne, han med des tilbehørende Kakel-potter har opsat udi H. Majs Sommerstue i Kjælderen udi H. Majs Lysthave her udenfor Byen [d. e. Rosenborg] og i Dronningens Gemak der sammesteds, saa og i Badstuen i samme Lysthave»³⁾.

¹⁾ Nyt dsk. Mag. I, S. 253. — *Kakelovne* kjendes i Udlandet i det 13de Aarh. (W. Lübke: Ueber alte Oefen in der Schweiz, 2te Aufl., Zürich, 1865, S. 8).

²⁾ Geh. Ark. Aarsberetn. I, S. 93—94; Dsk. Saml. V, S. 146, 149; Friis: Saml. t. dsk. Bygn'shist., S. 210, 351 flg. Mærkelig nok forekommer der 1454 *Kobberkakkeler*. Mellem «boskap» i Kjælderen paa Kjøbenhavns Slot findes i det nævnte Aar «viiij kopper kakelle till pybe ognen» (Kbhvns Dipl. IV, S. 52). En «piboffuen» omtales i Peder Palladius's Visitatsbog (ved Sv. Grundtvig, S. 64).

³⁾ Vedel Simonsen: Odense II, 1, S. 108; Geh. Ark. Topogr. Saml. Salte Nr. 2; Ny kirkehist. Saml. V, S. 408; Kbhvns Dipl. II, S. 343; F. R. Friis: Saml. t. dsk. Bygn's og Kunsth. S. 43—44, 357. De her nævnte Kakkellovne holdt sig længe. Skjøndt Dske

Her er uimodsigeligt Pottemagere, men mange Ler-varer indføres dog. I Marts 1608 skriver Kristian IV i sin Kalender «Gav jeg for nogle Potter, jeg købte hos *Hollender*, 6 Mk. 4 Sk.»¹⁾. Lidt efter lidt synes imidlertid Pottemagere at være blevne talrigere, og 1654 er her saa mange i Kjøbenhavn, at der udstædes en almindelig Befaling til dem om at flytte deres Ovne til en Plads udenfor Byen, man frygtede «den store vlyche, som her i byen nogle gange er foraarsaget af pottemagernis ofne, huor af adskillige skadelig ildebrand er begyndt at opkomme»²⁾. Samtidig udgaar der en lignende Befaling til Byens Smede.

Det tør herefter vistnok antages, at Lerkruse og andre

Atlas (V, 1769, S. 519) for Thyholms Vedkommende meddelede, at de Fleste nu have «Jern-Ovne i Stuerne istedenfor Pottkakkelovne», fandtes de endnu til den nyeste Tid i Vestjylland (N. C. Rom: Den danske Husflid, S. 406—7), først Nutidens Jernkakkelovne have helt fortrængt dem. Lærer C. A. Thyregod i Ans, der endnu noget efter 1850 i Tulstrup Mose, Ikast Sogn, har set en Grydekakkelovn i Brug, har velvilligt meddelt mig følgende Oplysninger: «Fabrikationen skete som ved andet sort Lertøj, men Potterne vare tykkere end almindeligt, og saa vare de firkantede med afrundede Hjørner og kun lidt hvælvet Bund. De vare, saa vidt jeg mindes, en 8 à 9 Tommer i Tværmaal og af lignende Dybde... Grydeovnenes Fod var massivt Murværk, og en Murkrands ovenpaa Foden omgav Gløderne, for at de og heller ikke Ildtang og Rage skulde komme i Berøring med de skjøre Potter. Stundum var Muren temmelig høj, hvorved der sparede Potter.... Mellemmummene mellem disses afrundede Hjørner udfyldtes med Ler, og hvor Potterne vendte Siderne mod Stuen, afglattedes det Hele med Ler og overstrøges med Kalk eller Sværte. Disse Ovnes Fortrin var det tynde, ret godt varmeledende Materiale, der gjorde dem nemme at opvarme.» Det var efter Hr. Thyregods Meddelelser ogsaa en Behagelighed, som man satte Pris paa, at man kunde varme Forskjelligt i Potterne, der jo vare aabne udad, ja man satte ofte Fødderne ind i dem for at faa dem varme.

¹⁾ Schlegel: Saml. z. dän. Gesch. II, 3, S. 65.

²⁾ Kbhvns Dipl. I, S. 675.

Drikkekar af det nævnte Stof have indtaget en om end mindre Plads ved Siden af Drikkekar af Træ, Tin og ædle Metaller. Det synes næsten, som om vore Forfædre have været ængstelige for at have skjøre Kar mellem Hænderne ved deres Drikkelag; de vare vante til at tage haardt og fast, og det kan muligvis være, at den her nævnte Skyhed for det let Sønderbrydelige har haft Indflydelse ogsaa med Hensyn til Indførelsen af Drikkekar af Glas, som vi nu skulle gaa over til at behandle. I Odense forekomme de som Handelsvare ikke før 1650¹⁾.

Første Gang, der er Tale om Drikkeglas, er formentlig i de kjøbenhavnske Bagersvendes Gildeskraa 1403. Det hedder her, at «hwo som en øll stob eller eth *glas* sendher slaar, han skal giffve laghet en mark wox». Det er mærkeligt her at se «Glas» udenvidere opførte ved Siden af Ølstobe, ja det er saa mærkeligt, at man kunde fristes til at antage, at der herved blot er tænkt paa Drikkekar, uden Hensyn til hvad Materiale de vare af, og det saa meget mere, som det umiddelbart foran i den nævnte Skraa i al Almindelighed hedder, at den, der vil indtræde i Broderskabet, skal give «tre hvide til dricke stobe»; en saadan Forklaring tør dog næppe antages her saalidsom i de Udkast til Instruxer for nogle Hofembedsmænd, vi have tilbage fra Kristiern II's Tid, og hvori det hedder: «Furst skal skencken Thage myn Herres *glas* eller stob, hwilket som myn Herres Drycke Kar er, och skollen ther tiil hører»²⁾. Det synes umuligt, at man paa den Tid har kunnet bruge

¹⁾ Engelstoft: Odense, 2 Udg., S. 220.

²⁾ Kbhvns Dipl. II, S. 35; Dsk. Mag. 3 R. I, S. 161. I Suhms Hist. af Danm. (XII, S. 377) findes i en Vedtægt for et i Greifswalde 1330 oprettet Gilde følgende Bestemmelse: «Item welck broder ein *glas* thobreckt, die schal ghann vor die olderlude vnnde betalenth, also dath hefft gekofft».

Ordet Glas som Fællesbenævnelse for alle Slags Drikkekar, dertil var Glas noget sikkert altfor ukjendt. I det 16de Aarhundredes Begyndelse kan der, naar man bortser fra, at Dronning Kristine baade 1508 og 1510 fik «en Tønde Glas» til Odense, begge Gange vistnok fra Ribe¹⁾, kun paa-vises enkelte Drikkekar af Glas. Mellem det Gods, Erkebiskop Valkendorf 1524 (?) efterlod i Amsterdam, fandtes «een christallen drinckglas met een custodie»; i et Inventarium (1536) fra Dragsholm nævnes «v glass met theres loogh», samme Aar registreres paa Børglum «xx skur [skovr?] glas», og mellem de Herligheder, som det 1563 opdagedes, at Roskilde Domkirke havde ejet i Katholicismens Velmagtsdage, vare «II store slette Glaasz, beslaugne met Sølf forgyldt oc nogen Stene vti, som høre till thet Monstrands, Magdalenæ hand stod vti»²⁾. Paa denne Tid begynder man ogsaa at træffe Glaslygter; 1488 er der en paa Akershus, 1534 en paa Lindholm og 1536 en paa Dragsholm³⁾.

Komme vi længere op i Aarhundredet, blive Drikkekar af Glas hyppigere, 1563 findes i Helsingørs Regnskaber 20 Glas opførte, som have kostet 26 Sk. 2 Alb., men almindelige Varer ere de endnu langtfra. 1566 kjøber Elisabet, Markus Hess's, 23 Glas for 6 Sk. Klipping Stykket *paa Apoteket*, og da Frederik II 1577 sammen med sin Svigerfader besøger Helsingør, betales der i den Anledning «en

¹⁾ Geh. Ark. Dsk. Saml. Nr. 229 (S. 86, 87) og Nr. 230. For den første Tønde Glas betales «2½ Mark mindre end 3 Sk.» (iij m& iij β mynde).

²⁾ Dipl. Norveg. VII, S. 600; Rørdam: Histor. Kildeskr. I, S. 205; Geh. Ark. Topogr. Saml. Børglum Nr. 11; Nyt dsk. Mag. VI, S. 45. — Ogsaa i andre Kirker har man gjæmt Relikvier i Glas- kar s. Scr. rer. Dan. VIII. S. 260, 261, 267, 279.

³⁾ Dipl. Norveg. II, S. 694; Dsk. Mag. 4 R. II, S. 12; Rørdam: Histor. Kildeskrifter. I, S. 206.

fremmid Mandd til Cornelis Hollenders oc Anne Jacops» 7½ Mark for 200 Glas¹⁾. Peder Oxe († 1575) efterlod sig, som det synes, kun faa Glasting («enn sallther aff cristall» og «i flaske hus med vj glarflasker wdj»), og det er anseligt, naar der 1574 findes paa Gunderslevholm: «thoo glarflasker, thend ene met leier (? Læder) oc den anden met weiger (? Virer) om, Item end flasker aff glar wdj huuss, som er fire huus, the tre flasker (!) ere iij wdj hvert hwss oc det fierde er iiij wdtj»²⁾. 1584 ejer St. Mikkels Kirke i Slagelse «ij flasker» og «en glaas flaaaske»³⁾. Det er først mellem Mogens Gyldenstjernes Efterladenskaber, at vi træffe en betydeligere Samling Glas, men ligesom hans ovenfor (S. 466) nævnte Række af Stenkruse muligvis skyldes særlige Omstændigheder, saaledes gjør muligvis det samme sig gjældende med Hensyn til hans Glassamling, der ikke bestod af mindre end⁴⁾:

j tomt tre huss tiill att haffve glas vdy; j glas vdy en kurff at sey vand vdy; iij liidit glas tiill at haffue oly vtth; xxij lange passe glas; iiij glas kandir mett tin log paa: vj glas Skaalir; ny hvide Cristelins glas, som er ix; xij kristelins glas er bagit [?brændt] mett huide strige omkringh; v grone vin glas; ij smaa glas staaar mett nogit sort wand y thett one och klart wand y det andett; j lidit timeglas; j gron flaske mett iij bonde vtth, sider en stierne paa bonden.

Der synes at være virkelige Kostbarheder herimellem, hvorimod der kun kan være Tale om almindelige Glas, naar Frederik II i Aarene 1578, 1579 og 1580 ved for-

¹⁾ Dsk. Mag. 3 R. II, S. 205; Geh. Ark. Bilag til Rigens Regnskab 1566 (velvillig meddelt mig af Registrator Plesner); jfr. Dsk. Saml. V, S. 180.

²⁾ Dske Saml. 2 R., VI, S. 172, 184 jfr. Ryge: Peder Oxes Liv, S. 409; Kgl. Bibl. Dsk. Adelsbreve Fasc. XXIII (Gjø) Pars I, Nr. 67.

³⁾ Kirkehist. Saml. II, S. 423.

⁴⁾ Geh. Ark. Dske Saml. Pakke 366 Nr. 20.

skjellige Lejligheder hos »Tolderen for Københavns Slot» rekvirerer hvert Aar 4000 Glas til Kolding eller Odense og hver Gang i Forbindelse med andre Drikkekar¹⁾; 1580 gaar Rekvisitionen ud paa 4000 Pasglas, 6 Tønder Bægere, 150 Stenkruse og 150 røde Kander, og her have vi muligvis en Række Drikkekar henholdsvis af Glas, Træ, Stentøj og Ler.

Kongelige Personer forskrev Glas i Tøndevis og Tusindvis, men derfor vandt de ikke almindelig Indgang. Afset fra Bekosteligheden, der selvfølgelig ikke har været uden Indflydelse, synes man, som ovenfor nævnt, at have været ængstelig overfor det skjøre Stof; her som i Udlandet havde man Sølvfodder til at skrue Glas paa, Otto Krumpen ejede en saadan paa 2½ Mark Sølv²⁾. Og til disse Grunde, der forklare den sjeldne Forekomst af Glasgjenstande, kommer muligvis en tredje, der kan skimtes i en paa Landemodet i Roskilde 1615 vedtagen Bestemmelse: »I Calente skal ikke bruges passe glas at dricke, heele eller halfve, men alleeniste Kander, med hvilke dog ingen skal dricke hinanden til, men hver tage til, naar hand tørster og sette fra sig igen»³⁾; det Synspunkt, der udtaler sig heri, gjenfindes vistnok i Forordningen af 4 November 1655 om overflødig Bekostning paa Brylluper, Begravelser o. lign., naar det hedder, at man skal »skæncke Vin af Kander oc icke aff Glasz». Men hvilket er dette Synspunkt, hvad er Grunden til disse Forbud? Formentlig staa vi her overfor et Forsøg paa at sætte Grænser for Tidens store Umaadelighed i Drik, og man udtaler sig imod Drikkekarrene af Glas, fordi

¹⁾ Sj. Tegn. XIV, Fol. 135, 247 og 317 (velvillig meddelt mig af Dr. phil. Troels Lund).

²⁾ Dsk. Mag. III, S. 82; Lobmeyer: Die Glasindustrie, S. 84.

³⁾ Kgl. Bibl. Ny kgl. Saml. 4to Nr. 1171.

man med dem i Haanden ikke kan lade, som man drikker; det gjennemsigtige Stof røber ethvert Forsøg, der maatte blive gjort paa at slippe nogenlunde ædru gennem et Gilde.

1573 morede Anders Sørensen Klyn og to andre Borgere i Ribe sig med at drikke. De drak af et lille Stenkrus, og Enhver af dem skulde drikke Kruset ud i et Drag, gjorde han det ikke, skulde han have det fyldt paany. Og fra Sverige høre vi om en Maade at drikke paa, som kaldtes «att päla». Indvendigt i Kanderne, som gik omkring, efter at det egentlige Maaltid var til Ende, var der i lige Afstand fra hinanden anbragt smaa Knopper (pälar), og nu gjaldt det ved den idelig gjentagne Skaaldrikning om i et Drag at tømme Kanden just fra Pæl til Pæl. Saa-danne Øvelser fremmedes betydeligt ved gjennemsigtige Drikkekar, og nu ere Pasglassene høje, cylindriske Glas, der ved Ringe eller Prikker ere inddelte i Zoner, saaledes at man ypperligt kunde «pæle» (drikke til Pæls, bibere a puncto ad punctum) med dem¹⁾. Herimod er det ogsaa, at Landemodets Beslutning er rettet, hvad man tydeligt ser af en anden bevaret Redaktion af den, hvori det hedder: «Potatio erit sobria, non erit qvi cogit *ad mensuram* bibere»²⁾.

Trods al Modstand trængte dog Glassene sejrigt

¹⁾ Saml. t. jysk Hist. og Topogr. I, S. 229; Ödmann: Hågkomster, 4de uppl., S. 15; Dsk. Maanedsskr. 1866, II, S. 36; Lobmeyr: Die Glasindustrie, S. 109. — I Frd. 10 Januar 1698, II, § 15 hedder det om Pottemaalene: «Stemplet sættes udenpaa, at de svare just til Pælen, naar de ere af Tin eller Blik, og indenpaa en drejet Ring, naar de ere af Træ» jfr. Industrif. Maanedsskr. 1864, S. 211 Note.

²⁾ Kgl. Bibl. Kallske Saml. 4te Nr. 489 jfr. Ny kirkehist. Saml. I, S. 64 (1570). Om «Pæle»-drikning her i Landet kan ses I. N. Wilse: Reise-Iagttagelser, V, 1798, S. 172. I oldn. Museum haves Hans Skovgaard's «Rosenblomme», et vældigt Sølvbæger fra 1577, og det Juelske Sølvkrus fra 1647 (D, 686) forsynede med Pæle.

igjennem. Ogier fortæller om et mægtigt Drikkelag 1634 hos Otto Gjø, hvor der blev skiftet med Bægere af Guld, Sølv og Glas (post mutatos sæpius aureos, argenteos, vitreos-que crateres), og i Odense forekomme Glas som Handelsvarer 1650 i Peder Gaas's Gaard og 1663 i Anton Ottensens Butik¹⁾.

Det er sent, at Drikkekar af Glas finde Indpas her, men nærmere beset, stemmer det med Udviklingen i Udlandet. Det er saaledes først i Begyndelsen af det 16de Aarhundrede, at Flasker af Glas fortrænge de tidligere almindelige Læderflasker i Frankrig, og det endskjendt det tør antages, at der f. Ex. allerede 1292 var Glasarbejdere i Paris. Glas blev først almindeligt i Evropa, da Venedigs Værksteder med uimodstaaelig Kraft udsendte sine fortryllende Tilvirkninger, og det skete først i det 16de Aarhundrede. Glas er et af Renæssancens skønne og glade Børn. I det 15de Aarhundrede nævnes allerede Glasværkstederne paa Murano som de første i Verden, men først i det følgende Aarhundrede naaede de deres Højdepunkt²⁾. Skjont og

¹⁾ Ogerii iter Danicum, S. 62; Engelstoft: Odense, 2den Udg., S. 220.

²⁾ A. Sauzay: La verrerie, S. 110; Lobmeyr: Die Glasindustrie, S. 84; G. Fagniez: L'industrie à Paris au XIIIe et au XIVe siècle, 1877, S. 19; de Laborde: Notice des émaux, II, S. 171, jfr. 544. Her i Landet nævnes Læderflasker i det 14de og 15de Aarhundrede (Suhm: Hist. af Danm. XIII, S. 163, 164, 267; Dipl. Langebek. XVI: 4/11, 1352; Nyt dsk. Mag. I, S. 7). Ovenfor er talt om drejede Træflasker, Tin-, Sten- og Lerflasker, og hertil kommer endnu Guldfasker (1340; Dipl. Norveg. III, 178), Staalflasker (1429; Nyt dsk. Mag. I, S. 7), Kobberflasker (1552; Geh. Ark. Topogr. Saml. Salto Nr. 2) og Sølvflasker (Dsk. Mag. V, S. 364; Rørdam: Universitetets Hist., Till. S. 120; Eleonore Kirstines Jammersminde, 2den Udg., S. 210). De ovenfor nævnte Sølvampler kunne muligvis have været Flasker, og de mellem Frederik I's Efterladenskaber opførte •iij suluern Leyelle• (Nyt dsk. Mag. VI, S. 70) ere selvfølgelig en Art Flasker, s. Palladius'

dristigt formede Kar udgik paa denne Tid fra dem, Alle vilde eje saadanne, og mindst Indflydelse øvede næppe de lokkende, kunstigt forarbejdede Glasspejle.

Kong Hans's Dronning, den sachsiske Prinsesse Kristine, viste paa forskjellig Maade Interesse for Kunst og Videnskab, det er hende, der indkalder Klavs Berg og ved ham skaber Altertavlen i Graabrødrekirken i Odense; og vi tør utvivlsomt gaa ud fra, at hun forstod at skabe et skjönt og hyggeligt Hjem. I Oktober 1511 skriver hun fra Odense til Esge Bilde, «Foged oc Embitzmand paa wortt Slott Københaffn», hvor hun vel skulde tilbringe Vinteren, at han skal lade «færdig gøre» hendes Kammer, «huor som helst ther er brøst paa, ænten paa kakellowen eller glarvindu eller andet»¹⁾. Hun har Glasruder i sine Slotte, Kakkelovne i sine Stuer og Drikkekar af Glas paa sit Bord. Hun er aabenbart berørt af den frembrydende Renæssance, men under hende kommer den ikke til Gjennembrud. Det sker først under Frederik II, og ganske karakteristisk er det under ham, at det første sikre Glasspejl kan paavises her i Landet. Paa Rosenborg Slot opbevares et Spejl, der har tilhørt Dronning Sofie; det er indfattet i en med Ametyster og Granater rigt prydet sølvforyldt Ramme²⁾.

Visitatsbog ved Grundtvig S. 86, 196. Det er muligvis en Metalflaske, der er Tale om, naar Universitetet omtr. 1535 giver 4 Sk. «for en flaske at bøde» (Dsk. Mag. 3 R. I, S. 85), og det maa være saadanne Flasker, som Jacob Bink 1552 skriver til Kristian III om (Nyt dsk. Mag. I, S. 356). At de ovenfor nævnte «røde» Flasker ofte kunde være meget store, ses af et Regnskab fra 1494, naar det hedder: «Item iij kaner tyst øl kom i then rødhe flaske, x penge gaff iech for hwer kane» (Geh. Ark. Dsk. Saml. Nr. 224).

¹⁾ Geh. Ark. Dsk. Saml. Pakke 231 Nr. 2.

²⁾ Brock: Den oldenb. Kongeslægt belyst ved Samlingerne paa Rosenborg, S. 8.

Allerede 1429 høre vi, at Biskop Aslak Bolt i Bergen havde «ij stora speghla», men det er næppe Glasspejle; 1524 nævnes det udtrykkeligt, at Erkebiskop Erik Valkendorf ejer «een staelen speighel»¹⁾, og de Spejle, vi nu efterhaanden træffe paa, ere formentlig alle ligesom hint Metalspejle. Imellem Mogens Gyldenstjernes Kjøbmandsgods fandtes (1536) henved 50 «spegeller», Herluf Trolle ejede «j spegell», og Birgitte Gjø havde i Fruerstuen i sin Gaard i Kjøbenhavn («som kallis Sibrettz gaard») «ij Speggelle». I Mogens Gyldenstjernes Sengekammer i hans Gaard i Malmø fandtes «j stor Spegill mett logh tiill», og «ij stuore spegiill» forekomme mellem Peder Oxes Efterladenskaber²⁾. Allen har utvivlsomt Ret, naar han antager³⁾, at de danske Kvinder i det 16de Aarhundredes Begyndelse «naturligvis» ikke fattedes et saa uundværligt Stykke som et Spejl. Men ligesom han mere synes at gjætte dette end vide det, saaledes giver han ingen Oplysning om, hvorvidt Spejlene vare af Metal eller Glas. De have imidlertid vistnok alle været af Metal. Allerede det, at ingen af de anførte Spejle benævnes Glasspejle, taler imod at betragte dem som saadanne, og hertil kommer yderligere Tillægsordet «stor». Dronning Sofies Spejl er, maalt indenfor Rammen 4¹/₂ T. bredt og 5 T. højt, og dette er aldeles naturligt. Spejlglasset blev den Gang blæst og ikke, som senere, støbt, man kunde kun fremstille Glas til Spejle i en meget begrænset Størrelse. Selvfølgelig forekommer der under Kristian IV flere sikre Glasspejle, i Juni 1639 giver han «for

¹⁾ Nyt dsk. Mag. I, S. 4; Dipl. Norveg. VII, S. 600.

²⁾ Geh. Ark. Dsk. Saml. Pakke 366 Nr. 14, 20, 25; Dipl. Norveg. III, S. 821; Kgl. Bibl. Dske Adelsbreve, Fasc. 23, II, Nr. 130; III, Nr. 171; Dske Saml. 2 R., VI, S. 183.

³⁾ Allen: De 3 nord. Rigers Hist., IV, 1, S. 248.

en folye under et spegell 2 dl.»¹⁾, men det første Glasspejl her i Landet synes som sagt at være fra Frederik II's Tid, den Tid, da Renæssancen sejrrigt brød igjennem her.

At paavise dette betydningsfulde Omslag ligger udenfor denne Afhandlings Grænser, men for Industriens Vedkommende ville nogle korte Antydninger formentlig være paa deres Plads, og dem skulle vi da her give som et lille Bidrag til Belysning af det betydelige Liv, der paa næsten alle Omraader rører sig her i Landet under Frederik II.

Kristen Skeel, der 1565 for med det fra Svenskerne erobrede Skib St. Jørgen, tog i det nævnte Aar udenfor Gulland to svenske Kjøbmandsskibe, paa hvilke der var forskjellige interessante Personer, først «een frannszoes, som skall were een Herre», men dernæst «een guldsmiidtt, som skall were konnstigh, som Kongenn aff suerrige haffr Bestidlitt,» samt «enn Karll, som skall were konstig till att slaa harrinsk, och haffde handt ther Inde meth sigh enn Kerritz, som skall were slagenn till Kongenn Aff suerriges egitt Liff, oc saelle ther till, Och itt harrinsk, som handtt siger at skulle were slagen till Konngen af paaellenn, Och skatter hand samme harrinnsker for vj^m daller». Det var en god Fangst, og vi se da ogsaa, at Kristen Skeel er særlig omhyggelig med den. Han sejler til Cimbrishavn («Sømmershavn») og overgiver den der til Lave Brade, for at han skal sende den til Frederik II²⁾. Selvfølgelig kan der tænkes og paavises forskjellige Grunde til en saadan Forsigtighed, Guldsmeden havde Breve hos sig, «som Drond-

¹⁾ Dsk. Saml. V, S. 80, jfr. S. 86. — Friis: Saml. t. dsk. Bygningshist. S. 74 jfr. 62, 73; Brock: Den oldenborgske Kongeslægt belyst ved Saml. p. Rosenberg S. 21, 31.

²⁾ Geh. Ark. Dsk. Kongers Hist. Fasc. 53 (Brev fra Lave Brade dateret Dagen efter St. Mathei Dag 1565).

ningen aff Engelandtt haffuer skriffuidt Kongenn aff Suerige till, och andre flere breffue, som skulle haffve weridt och Inde y Suerrige»; men skulde det ikke kunne tænkes, at Noget her medvirkende var, at Samtiden vidste, at Frederik II satte Pris paa skjønt forarbejdede Brugs- og Smykkestykker ligesom paa de Personer, der kunde frembringe saadanne? Harniskmageren var fra Antwerpen, og hans Harnisker fyldte 6 Pakker¹⁾. Der er muligvis i denne Begivenhed en Bestyrkelse at finde for Sagnet om, at Frederik II (efter selvfølgelig paa rette Maade at være bleven underrettet) købte Altertavlen i Roskilde Domkirke af en nederlandsk Skipper, der vilde smugle den gennem Sundet²⁾.

Hvorledes det nu end forholder sig hermed, tør det sikkert paastaas, at Frederik II levende interesserede sig for Datidens Kunstindustri. Det er næppe nogen Tilfældighed, at han i Roskilde Domkirke rejser et pragtfuldt og skjønt Mindesmærke over sin Faders Grav — som bekjendt er det udført af *Cornelius Floris van Vriendt* i Antwerpen —, mange Træk tyde paa, at Frembringelsen af saadanne Værker var en Lyst for ham. 1582 sender han sin Svigermoder, Hertuginde Elisabet af Meklenburg, henved 630 Dl. og beder hende om «vns davon souiell an Silbern salsirchen, giesskannen vnd Becken auch luchter mitt dem besten machen lassen». Der er ikke faa Exempler derpaa baade i Smaat og Stort, og endnu kan det saaledes anføres, at han

¹⁾ Det er ikke let at afgjøre, om disse Harnisker ere bevarede; jfr. «Katalog over den hist. Vaabensaml. p. Kbhvns Tøjhus (1877)». I Ambraser Samlingen i Wien opbevares en Rustning, der skal have tilhørt Frederik II (v. Sacken: Die k. k. Ambraser Samml. I, 1855, S. 144).

²⁾ Ny kirkehist. Saml. II, S. 323—328; Dske Mindesmærker, II, S. 52.

bestiller en kostbar »Brønd» med talrige støbte Figurer hos *Jørgen Labenwolf* i Nürnberg, og indkalder Tapetvæveren *Antonius de Corte* i Forbindelse med Maleren *Hans Knieper* fra Brabant; han vil udstyre sine Slotte og da navnlig Kronborg paa en rig og smagfuld Maade, og han havde oftest selv bygget de Slotte, han udstyrede. 1560 tilbytter han sig Hillerødsholm, der derefter kaldes Frederiksborg, og han giver sig strax i Færd med at ombygge og dekorere det. Det var i hans første Regeringsaar. I de sidste vil han ombygge Nykjøbing Slot og brevvexler i den Anledning med Hertug Ulrik af Meklenburg for at vinde den tyske Bygmester *Filip Brandin*. Det blev imidlertid først hans Enke, der ved den nævnte Bygmester fuldførte dette Foretagende. Renæssancens Byggelyst hvilede over Frederik II og ikke over ham alene men over hans Samtid i Danmark. Tyge Brahe lagde 1576 Grundstenen til det vidunderlige Uranieborg, fra 1586 til 1591 opførte Fru Ingeborg Skeel den interessante Voergaard i Vendsyssel, og fra 1580 bygger den rige Oluf Bager den ene Gaard efter den anden i Odense, indvendigt og udvendigt prydede med Inskriptioner og Billedhuggerarbejde ¹⁾. Under saadanne Forhold er det naturligt, at Frederik II paa forskjellig Maade søger at fremme den indenlandske Industri. Han er ivrig for Anlægget af en Papirmølle ved Hvidøre ²⁾, og nedenfor skulle vi se ham

¹⁾ Werlauff: De hell. tre Kongers Kapel i Roskilde Domkirke, S. 54; Dske Mindesmærker, 2den R., S. 51; Dske Saml. V, S. 143, 144, 165, 172; Burman Becker: Vævede Tapeter i Danm., S. 6 fig.; Friis: Saml. t. Bygn.'s og Kunsthist., S. 208, 305 fig., 310 fig.; Rentek. Arkivets kronolog. Saml., Nr. 311, 454, 461, 466, 467, 488 og 489; Friis: Tyge Brahe, S. 64 fig.; 97 fig.; Ude og Hjemme, 2den Aarg., Nr. 55 og 56. Vedel Simonsen: Odense, III, 1, S. 105 fig., 119.

²⁾ Nyrop: Strandmøllen, S. 1 fig.

med Kraft stræbe efter at fremkalde en indenlandsk Glasindustri. Til sine Bygninger behøvede han Vinduesglas ligesom til sine Gilder Drikkeglas, og han holdt baade af at bygge og at drikke.

Datidens Glasvarer kom fra Udlandet, Drikkeglassene muligvis navnlig over Ribe; herfra kom i alt Fald den Tønde Glas, Dronning Kristine fik 1508. Den kom til Odense sammen med noget Klæde og nogen Fisk, og der betaltes 10 Sk. i Vognleje fra Ribe til Kolding ligesom 14 Sk. for en Baad fra Kolding til Middelfart, hvad der er ganske betydeligt, naar det erindres, at hele Tønden kostede $2\frac{1}{2}$ Mark mindre end 3 Sk.¹⁾ Medens Transporten saaledes kan følges her i Landet, vide vi imidlertid ikke, fra hvilket Sted i Udlandet Glassene kom til Ribe. Allen siger i Almindelighed, at Glasvarer kom hertil fra Tyskland²⁾, men herved er muligvis kun sigtet til Vinduesglas, som dog kun tildels kom fra Tyskland. Der er atter og atter Tale om hessisk Vinduesglas, men ved Siden heraf ogsaa om fransk og en enkelt Gang om spansk Glas, og det synes, som om fransk Glas er finere end det hessiske. Efter Malmø Lensregnskab for 1579—1580 anskaffedes der for 27 Mk. en Kiste hessisk Glas til gemene Vinduer paa Lundegaard, medens der af en Kurv fransk Glas til 12 Mk. gjordes Vinduer i Kongens Sal sammesteds³⁾. Det spanske Glas omtales 1549 i en Skrivelse til Hans Stygge i Anledning af Nybygninger paa Randershus; det hedder: «the x voger Hesztes glas maa han lade fremkomme, som be-

¹⁾ Geh. Ark. Dsk. Saml. Nr. 229, S. 86 og 87.

²⁾ Allen: De tre nord. Rigers Hist. IV, 1, S. 139.

³⁾ Velvilligt meddelt mig af Dr. phil. Troels Lund. — Dske Saml. V, S. 153; Friis: Saml. t. dansk Bygn'shist., S. 220.

stellet er, oc icke thet *Spanske glas* ¹⁾). Hvor det end kom fra, havde det lange Veje at tilbagelægge, og det har næppe været heldigt for det. Man kan derfor forstaa, at Frederik II har ønsket at have et Glasværk i sit Rige, og 1580 skriver han til sin Svigerfader, Hertug Ulrik af Meklenburg om at faa «einen Glasz Brenner, welcher allerlej glaszwerchk als zum Fenstern, trinck geschire vnd dergleichen wuste zu brennen» ²⁾. Forinden vi undersøge Resultatet af denne Henvendelse, skulle vi imidlertid se, at Danmark tidligere havde haft muligvis endog et Par Glasværker.

Det er oftere blevet sagt, at det første danske Glasværk anlagdes af Sten Bille til Vandaas, og Bevisstedet herfor er følgende Linier til Sten Billes Pris i Tyge Brahes *Elegia in Uraniam* ³⁾:

Steno suæ patriæ decus et tutator honesti,
 Quo fera barbaries vindice pulsa fugit,
 Testantur Venetos imitantia vitra labores,
 Qvæ cristallino clara colore nitent.
 Testatur celebris, prius ars inculta, papyri
 Culta sub auspiciis reddita Steno tuis.

Det fremgaar imidlertid næppe heraf, at Sten Billes Glasværk har været det første her i Landet, hvorimod noget Saadant ganske vist siges om hans Papirmølle. Der vil altsaa Intet være til Hinder for at antage et tidligere dansk Glasværk, naar et saadant kan paavises, og Sporene af et saadant kunne formentlig paapeges. Oprettelsen af et Glasværk her i Landet synes paatænkt allerede 1571, medens Sten Billes først kjendes noget senere.

Den 6 Januar 1572 skriver Frederik II til Byfoged

¹⁾ Dsk. Mag. 4R. IV, S. 97.

²⁾ Rentek. Ark. Kronol. Saml. Nr. 238.

³⁾ Dsk. Mag. II, S. 183.

Rasmus Hansen i Helsingør¹⁾, at han «nogen thid forledenn» havde befalet Tolderen Henrik Mogensen sammesteds, «att skulle Lade forferdige the husze wdj Lundegard thet wdenn Byen med Lofft och thag, Saa the Ithalianske Glasmagere ther kunde haffue therris werelsze», og nu faar Byfogeden Brev om at betale «Huis penninge thet kommer att koste». Herefter skulde man tro, at der forberedtes et Glasværk tæt udenfor Helsingør, ti der findes virkelig en Lundegaard ved denne By, hvad man bl. A. ser deraf, at Frederik II 1588 forærer Helsingør en Plads liggende ved Lundegaarden fra den store Port og ind udi Stranden og til Plankeværket²⁾. Den mere bekjendte Lundegaard ligger imidlertid i Skaane, og skulde det kunne antages, at der i ovennævnte Skrivelse er sigtet til denne (hvad dog formentlig næppe kan antages), var der en fortræffelig Overensstemmelse mellem den og et Kongebrev af 5 April s. A., der nævner en italiensk Glasmager ved Navn, men samtidig forlægger hans Virksomhed til Skaane. Det hedder i det, «att effterthj thenne breffuiszer Mester *Anthonijs de Castille Vinitziann* nu med hans medhaffuendis thiennner haffuer begiffuitt sig her Innd wdj Riigett och er tiill sinndz wdj wortt Land Skonne hans hanndwerck att wille bruge, som er fornemlig glasz att giøre effther thennd Venedigske artt, Tha haffue Wij aff wor synderlig gunst och Naade wndtt och tilladtt....., att hannd skall maa were frij for al skatt, thønng och besuerringe att giøre tiill osz och kronen eller tiill byenn, hvor hannd boendis worder»³⁾. Men videre kjendes ikke til de italienske Glasmageres Virksomhed; den

¹⁾ Sj. Tegn. XII, Fol. 1.

²⁾ Aarsberetn. fra Geh. Ark. III, Till. S. 73 jfr. Friis: Saml. t. dsk. Bygningshist., S. 346, 347, 358.

³⁾ Sk. Reg. I, Fol. 6.

har maaske ikke ført til noget Resultat, og nu staa vi paany ved Sten Billes Glasværk.

Som ovenfor anført roser Tyge Brabe dette Værks Produkter for deres straalende Spil, og muligvis fortjene de denne Ros; deres Forbillede, skriver han, vare de fra Venedig udgaaede Arbejder, men desværre vil det sikkert altid blive umuligt at kontrollere Udtalelsens Sandhed. Alt hvad vi formaa, er at give nogle faa historiske Meddelelser vedrørende det nævnte Glasværk; dets Arbejder maa betragtes som forsvundne.

Hvad vi vide, er Følgende: 1576 skriver Frederik II til den ovenfor nævnte Tolder Henrik Mogensen i Helsingør¹), at han skal betale 100 Daler til «thend Glaszmager hosz Steen Biilde» for «iij^m windueglasz», og paa Brevet staaar videre skrevet: «her effther fornøigitt sten bildis Karll *Tonnis wind* 1st g. daller for iij^m windues ruder, kongl. m. aff hannom bekom, Findis her wttj hans bekiendelsze, Oc saa for dricke glass», hvoraf man synes at kunne slutte, at Glasmageren hed Tonnis Vind, ligesom at han forfærdigede baade Vinduesglas og Drikkeglas. Den nævnte Glasmager er imidlertid næppe bleven længe i sin Stilling, ti 1579 og 1580 betales der en «*Franciscus Glaszbrender* j Herridtzvadt» for forskjellige Ting, han har leveret navnlig til Dronningen, og da det kan have nogen Interesse at se, hvad Sten Billes Glasværk i Herrisvad kunde præstere, skulle vi nærmere specificere, hvad det var for Gjenstande, Glasbrænderen i de nævnte Aar fik Betaling for. 1579 leverede han Dronningen 115 Destillerglas med Laag, som kostede 49½ Daler, samt 16 store Glasflasker à 1 Ort Stykket og 24 smaa Flasker à ½ Ort Stykket; samme Aar fik «Doktorinden»

¹) Rentek. Ark. Originale kgl. Befalinger (19 Oktbr. 1576).

Flasker, Destillerglas og Skaale for i Alt 3 Dl., og endelig leveredes fire store røde Skiver Glas til et af Kronborgs Taarne for 1 Dl. 1580 fik Franciscus Glarbrænder Beta-ling for 120 Vandglas à 3 Sk., som vare bestilte til Hertugin- den af Meklenburg¹⁾.

Som vi se, var Produktionen ganske righoldig. Vær- kets Ovn er sikkert bleven brugt godt, og 1580 høre vi da ogsaa, at der er betalt Franciscus Glasbrænder 12 Dl., «for hand haffuer bekostidtt att læde opsette een nøy offuen at brende samme glaess wdi, then gamle war Nederfalden»²⁾. Men hermed ophører vor Viden om denne, muligvis den anden Glashytte i Danmark. Den forsvinder, men Tradi- tionen om den maa have holdt sig længe, ti endnu 1656 fortælles det, at Skovene i Skaane ere nyttige til «Theil- oc Glas-Brending»³⁾.

Før vi kom til Frederik II's ovenfor nævnte Henven- delse til Hertug Ulrik, er der endnu Tale om muligvis et tredje Glasværk, denne Gang i Jylland. Der foreligger nemlig en Meddelelse om en tysk Glaspuster *Niels*, der af Iver Lykke til Overgaard skal have faaet Haslevgaard i Fæste. Om ham hedder det, at han tidligere paa Glargaarde ved Mariagerfjord skal have blæst alle Glarene til Visborg- gaard, da den 1575 gjenopbyggedes af Jakob Seefeld. Han og hans Sønner skulle desuden have blæst paa Glastrompet,

¹⁾ Øresunds Toldregnskaber 1579 og 1580; F. R. Friis: Saml. t. dsk. Bygn'shist. S. 297—298. Hr. Friis har velvilligt meddelt mig, at «Doktorinden», der ogsaa benævnes «Barabra Doctors», «Doctorinden Barabra Thisen», vistnok er en Datter af Apotekeren Povl Thisen i Helsingør.

²⁾ Øresunds Toldregnskab 1580.

³⁾ Arent Berntsen: Danm's og Norges Herlighed, 1656, S. 71.

da Frederik II en Gang gjæstede den nævnte Gaard i sin nye Skikkelse¹⁾.

Danmark var altsaa ikke ganske ubekjendt med Glas-tilvirkningen, da Frederik II den 6 November 1580 skrev til Hertugen af Meklenburg om at skaffe sig en Glasmager, men det maa vistnok antages, at denne Industri paa den Tid var ophørt her i Landet, Glasværket ved Herrisvad maa være standset, og Kongens Bestræbelser gaa ud paa at gjenoplive den.

Allerede under 23 November s. A. svarer Hertugen paa den til ham rettede Henvendelse. Han er villig til at være Kongen behjælpelig, og han anstrenger sig nu for at faa en Glaspuster fra Bømen. Ja et Øjeblik tror han at have en saadan, men han og Frederik II vente forgjæves. Da sender Hertugen en betroet Mand til «Pressewitz i Behemen» for at hente ham, han følger virkeligt med ham, men kun for strax efter under et Paaskud at vende om, og Hertug Ulrik maa (det er i Maj 1581) meddele, at Forsøget er mislykket, men han føjer til, at han nu er «im Werk aus dem Lande zu Hessen einen andern Glasbrenner zu wege zu bringen»²⁾. Og dette Forsøg maa være lykkedes, ti under 6 Januar 1582 skriver Frederik II til Lensmanden paa Skanderborg Klavs Glambek³⁾, at den Glasbrenner, som er forskreven fra Tyskland, er kommen til Kolding, hvorfra han vil begive sig til Ry eller Silkeborg. I denne Egn vil Kongen, at en Glashytte skal rejses, «paa

¹⁾ Velvilligt meddelt mig af Hr. Cand. jur. V. A. Secher efter «Rokkedrejerens Manuskript», der omtales i Saml. af biograf. Notitser om de fra Aalborg Skole Dimitterede, 1840, S. 63; jfr. Trap: Beskriv. af Danm., 2den Udg. V, S. 283, 284.

²⁾ Rentek. Ark. Kronol. Saml. Nr. 238, 243, 244, 250, 254, 268, 273, 279, 282.

³⁾ Jyske Tegn. II, Fol. 302—303.

thett the mange windfelder, som ther findis och ellers er wbrugelig, motte giøris till nogen brug och nette». Der er Tale om, at Glasbrænderen vil komme selv ellefte, og at han skulde kunne brænde «huer wgge glas for j ct daler och mere». Klavs Glambek skal nu akkordere med ham og helst saaledes, at Kongen ikke skulde Andet end bygge Hytten og tilføre den Ved; Glasbrænderen skulde forøvrigt arbejde paa egen Bekostning og efterhaanden sælge Kongen sine færdige Varer, og herpaa synes Glasbrænderen at være gaaet ind. Men denne, om hvem det nedenfor hedder, at han ikke var dygtig i sit Fag, synes ikke at have haft Fremgang, og Klavs Glambek maa efterhaanden forstrække ham med betydelige Summer, der i Juli 1583 beløb sig til mellem 200 og 250 Dl. De skulde tilbagebetales med Varer, og Lensmanden faar nu Huset saa fuldt af Glasvarer, at Frederik II fra ham forskriver Glasruder «thill wore slott Kroneborg, Anduherschouff Closter, Hadersleffhus oc Kolding, huor wj lade bygge, At thet ther kand brugis»¹⁾. Kongen fik Glas, men Glashytten ophørte, og i December 1584 skriver Frederik II paa lignende Maade til Landgrev Vilhelm af Hessen, som han fire Aar tidligere skrev til Hertugen af Meklenburg: «Wir wollen E. H. Hiermit freundlich nicht verhalten, das wir gerne etliche Glaszbrenner in Vnserm Reich haben möchten»²⁾. Ligesom Hertugen er Landgreven villig til at efterkomme Anmodningen, men atter her gjentager det sig, at det ikke er ganske let at opfylde Kongens Ønske.

I Januar 1585 skriver Landgrev Vilhelm, at Glas-

¹⁾ Jyske Tegn. II, Fol. 406, 446.

²⁾ Brevvexlingen mellem Kongen og Landgreven findes i Geh. Ark. Ausländ. Registr. 13 Decbr. 1584 og 2 April 1585 samt «Hessen» 6 a.

brænderne i Hessen ikke ere for «solchen weitten weg vorzunehmen, sintemahl sie sich besorgen, wen sie In Ewer Kön. wurden Königreich ziehen wurden, dasz sie gar Ausz der weldt vndt nimmer wider heimkemen, wie sie dan ohne dasz also genaturt, dasz sie desz Sommers Ausz Ihrer hutten [be]zirckh nit baldt zu Pringen, sonder da diese hasen geheckett(?) vndt die Mutter flaschen vor Augen haben, Pleiben sie viellieber bey Ihrem Kohll oder waszer vndt brodt, Als dasz sie In Andern Königreichen vndt gutten feisten Landen herlich leben suchen solten».

Ikke des mindre melder Landgreven i det samme Brev, at han sender en Glasbrænder, nemlig *Liberius Trebing*, om hvem han beretter, at han er den Første, der i Hessen har brugt Stenkul ved Glasbrænding. Liborius kom, og Frederik II lod ham, som han skriver til Landgreven, bese «die örter, da wir zuor eine glashütten gehabt vndt noch haben». Han fandt Stedet godt, idet han dog tilføjede, at den tidligere Glasbrænder «sich fast Vnrichtig in allen Sachen Vorhalten», og Aftalen blev, at han skulde rejse hjem igjen for at skaffe Medarbejdere; inden 8 Uger skulde han være tilbage. I den Mellemtid skulde Adskilligt udrettes, og Frederik II skriver under 10 April 1585 til Tolderen i Helsingør¹), at han skal handle med en Stenhugger om at hugge de Sten, Liborius vil have, «vdj Alle maade Epthersom hand thet Angiffuit haffer». Naar Stenene vare færdige, skulde de sendes til Aarhus, hvor Klavs Glambek vilde modtage dem, og det tør antages, at Stenene i rette Tid kom til Ry Skov, hvor Liborius Trebing snart efter fik sin Glashytte i Gang, hvad man kan se af et Kongebrev af December 1585 til den

¹) Sj. Tegn. XV, Fol. 494.

nævnte Lensmand, hvori der gives ham Ordre til at sende Vinduesglas til Kronborg og herimellem Glas fra baade den forrige og den *nuværende* Glasbrænder¹⁾.

Liborius Trebing har formentlig arbejdet under lignende Betingelser som den tidligere Glasbrænder, ja muligvis har han endogsaa betalt det Ved, han brugte. I sin Korrespondance med Landgreven udtaler Frederik II nemlig, at han vil stille sig i samme Forhold til den omtalte Glas-hytte, som Skik er i Hessen, og han ønsker i den Anledning at faa Oplysning om, hvorledes man i saa Henseende ordnede sig der. Han faar selvfølgelig de af ham ønskede Oplysninger, og af dem fremgaar det, at Landgreven kun een Gang har anlagt en Glashytte for nemlig at gjøre Forsøg med at brænde Glas ved de i hans Lande forekommende Stenkul, hvad fuldstændig lykkedes, ellers byggede Glasbrænderne selv deres Hytter og betalte en passende «Forstzinsz» for Retten til at benytte Skovene²⁾. Paa lignende Maade er utvivlsomt Liborius Trebing bleven engageret, men noget aldeles sikkert herom vides ikke, da det «Bestillingsbrev», Frederik II omtaler i sin ovenfor nævnte Skrivelse af December 1585 til Klavs Glambek, ikke synes at være bevaret. Det tør imidlertid vistnok antages, at Kongen i det Hele har stillet sig imødekommende overfor Glasbrænderen, han behøvede hans Produkter, og vi kunne yderligere henvise til Kongebrevet af 10 September 1587 til den tit nævnte

¹⁾ Jyske Tegn. III, Fol. 52. I Ry Sogn ligger en Gaard ved Navn Glasborg (Trap: Beskriv. af Danm., 2den Udg. VI, S. 133).

²⁾ Det hedder, «das im Anfang ein Glaszener von einer Hütten mehr nitt Als sechzig, folgents Achzig Vnd endlich, als das holz fast zu ende gelauffen, ein hundert thaler geben». Se Landgrevens Brev af 8 Maj 1585 i Geh. Ark. (Hessen 6 a). Ved dette Brev ligger i Afskrift en Ordning af Hessens Glashyttevæsen, dateret 24 Februar 1559.

Lensmand¹⁾. En af Arbejderne «wdj Glarhytten wed Rye» havde dræbt en Smed, og Kongen skrider ind for at skaffe ham Lejde, at han «hellig och wbehindrit» kan bruge sit Haandværk, til Sagen bliver lovlig udført. Glasbrænderen, hedder det, har «wnder hender for Osz Adtskiellige Arbeit», og Kongen vilde ikke, at de skulde forsømmes. Ganske interessant er det, at vi ogsaa kunne faa Dronningens Navn indflettet i det danske Glasbrænderis Historie. 1592 skriver hun til Tyge Brahe, at hendes Fader, Hertug Ulrik af Meklenburg ønsker «enn Prøffue aff thennd Jord, som kallis Smerle [Smergel], som glasbrenndere allthiid leyer (!), och nu nyligenn paa Huenn schulle være funndenn». Hun anmoder Tyge Brahe om at sende sig en Otting «fuld aff for^{ne} Smerlle»²⁾.

Frederik II naaede, hvad han vilde. Da han 1588 dør, er der en dansk Glashytte i fuld Virksomhed, og efter hans Død nyder den samme Velvillie fraoven som under ham. Den 6 November 1588 skrives der til vedkommende Lensmand i Skaane, Sten Brahe, at han af al Magt skal understøtte Glashyttens Forsyning med hugne Sten; det hedder i Skrivelsen, at «*Anders Threbling* [v: Trebing] haffuer Vnderdanigst ladet berette, hurledis ther schall behoff gieris Nogen aff thend Skaanske huggen Stehen thill Glarhytten vdj Skanderborg Lehen, Epther huilcken Stehen hand Aff Glarbrænderen ther samme stedtz schall were hiid offrschickit»³⁾. Her gjøre vi altsaa Bekjendtskab med en ny Person af Familien Trebing, formentlig en Søn af Liborius. Alt er i ønskelig Udvikling. 1589 rekvireres der til

¹⁾ Jyske Tegn. III, Fol. 198.

²⁾ F. R. Friis: Breve og Aktstykker ang. Tyge Brahe S. 5. Smergel bruges til Slibning af Glas.

³⁾ Sk. Tegn. II, Fol. 19—20.

Nykjøbing Slot «tholff wog glasz eller saa mөгitt, som kunde af glarhytten bekommis», og 1596 bestilles der til Kristian IV's Kroning ikke mindre end 20,000 Drikkeglas «hosz Glarbrenderenn wed Rye»¹⁾. Det er Liborius Trebing, der stadig forestaar Hytten; det er ham, der for de 20,000 Glas modtager 215½ Dl. 6 Sk., og det kommer derfor, i alt Fald for Nutidens Betragtning, som Lyn paa klar Himmel, naar der i et Kongebrev af 6 Marts 1598 hedder, at Hytten, naar den har arbejdet til Mikkelsdag og i den Tid frembragt saa meget Vinduesglas og saa mange «Bennickennglas» som muligt, skal nedlægges, «Paa ded schoffuene Iche merre schulle forhuggis och ødeleggis»²⁾. Det er den sædvanlige Slutning paa forskjellige Industrier i hine Tider hertillands, Skoven forhuggedes, og Virksomheden ophørte, saaledes gik det med Myremalmsudsmeltningen og med Saltkogningen.

Ganske synes Glashytten ved Ry dog ikke at være bleven nedlagt. 1607 skriver Kristian IV til Lensmanden Frands Rantzov, at da Liborius Trebing «endnu schall bliffue Osz schyldigh paa hans Afgifft af den glashytte der paa Silkeborgh lehn ij^{et} daller», maa han betale med «gott och wstraffeligt» Vinduesglas, og endnu 1608 forsendes der 23 Kister Vinduesglas fra Silkeborg til Kjøbenhavn³⁾, men hermed synes Glashytten fuldstændig at forsvinde.

¹⁾ Jyske Tegn. IV, Fol. 92, 562; Silkeborg Lensregnskab 1596—97 Fol. 42 med Bilag Nr. 32 og 33, der ere trykte i Dske Saml. III, S. 260—261.

²⁾ Jyske Tegn. V, Fol. 65. Naar Terminen er sat til Mikkelsdag, staar det muligvis i Forbindelse med den Bestemmelse i den hessiske Glasbrænderordning, at der kun maa brændes i Hytterne fra Paaske til Mortensdag.

³⁾ Jyske Tegn. V, Fol. 341—342; Silkeborg Lens Regnskab 1608—9, Fol. 28.

Efter Alt at dømme synes denne Glashytte at have været den eneste i Jylland paa sin Tid, naar det derfor (1763) er bleven udtalt, at «Glas-Pusterier i fordum Tid» have hjulpet meget til nogle jyske Skoves Ruin¹⁾, er dette næppe rigtigt uden for det her nævnte Glasværks Vedkommende. Det skal imidlertid ikke forbigaaes med Tavshed, at ligesom Liborius Trebing kaldes «Glargemester» i Silkeborg Lens Regnskab for 1596—97, saaledes forekommer der i samme Regnskab (Fol. 46 Bevis Nr. 53) en anden «Glargemester», *Anders Nielsen*, der ikke alene leverer nye Ruder og bøder paa gamle, men faar 9 Mk. for 18 «Skoffglas» (her er utvivlsomt Tale om Drikkeglas, Skoverglas, s. ovfr. S. 463 og 477), og Spørgsmaalet er da, om den nævnte Anders Nielsen er Fabrikant eller kun Handlende. Han kan muligvis være en Søn af den ovenfor nævnte Glasbrænder Niels paa Glargaarden i Visborg Sogn. Her skal det ogsaa erindres, at Kristian IV 1621 giver «en Glassemager» en Rosenobel²⁾. Sandsynligst er det imidlertid, at der ikke har været andre Glashytter i Jylland end den ovenfor nævnte i Ry, da det 17de Aarhundrede afløste det 16de, og saa vidt vides heller ingen andensteds i Riget. Glasværket paa det fjærne Øsel, der den Gang stod under Danmark, behøve vi næppe at tage i Betragtning, og hvad det Glasværk angaar, som en af de faa Skotter, der overlevede Oberst Sinklars Nederlag ved Kringlen (1612), skulde have anlagt i Norge, da opløses det ved nærmere Betragtning til et Intet³⁾.

¹⁾ Dsk. Atlas I, S. 485—486. Naar det her hedder, at der i Tim Sogn findes gamle Mure og Ildsteder, som Bønderne kalde Glasovne, er det et Spørgsmaal om her ikke snarere skal tænkes paa Ovne til Jernudsmeltning (Hist. Tidsskr. 4 R., VI, S. 135, 158).

²⁾ Schlegel: Saml. z. dän. Gesch. II, 1, S. 51.

³⁾ Rentek. Ark. Orig. kgl. Befal. 7 Juni 1597; H. P. S. Krag: Sagn om Slaget ved Kringlen, Kra., 1838, S. 46, 48—49. Slange for-

Danmark havde altsaa i Begyndelsen af det 17de Aarhundrede intet Glasværk. Men Brugen af Glas var allerede i Slutningen af det 16de Aarhundrede bleven saa almindelig, at man sikkert stadig følte Trang til at have et saadant. Den ovenfor nævnte Glarmester Anders Nielsen bøder 1596 ikke mindre end 213 Ruder paa Silkeborg og Vinderslev Gaard¹⁾, og da Kristian IV (1599) paa Tilbagevejen fra Nordkap kom til Bergen, ytrede hans og hans Rejseselskabs Glæde over paany at være naaet til beboede Steder sig i voldsomme Udbrud; da de en Aften havde danset og drukket tæt paa Apoteket, endte de Gildet med at slaa alle Apotekets Ruder ud²⁾. At slaa Ruder ud synes i det Hele at have været en nobel Passion i hine Tider. Kristian IV havde oftere før øvet denne Idræt, og en af de Borgere, hvis Hus anvendtes til et officielt Gilde i Anledning af Frederik III's Hylding 1648 i Kristiania, fik 30 Daler som Erstatning for udslagne Ruder samt for «det Klæde, som af Væggen var afrevet», uden at han dog dermed var tilfredsstillet; han paastod, at Skaden var dobbelt saa stor³⁾. Stænderne maa have moret sig godt. Vende vi os fra Vinduesruder til Drikkeglas, da ere de 20,000 Glas, der bestiltes til Kristian IV's Kroning et oplysende Exempel. Det tør sikkert antages, at et Drikkeglas som Regel aldrig overlevede det Gilde, det brugtes i, det gik samme Vej som Ruderne. — Ogsaa i Møbler begyndte man at anvende Glas; i Aaret 1600 findes paa Kronborg en «Tresuer» (d. e. Skab;

tæller i sin Kristian IV's Hist (I, S. 314), at en af de overlevende Skotter var Glarmester; i Munthes Fædrelandshistorie (endog 4de Udg. S. 191 ved Werlauff) læses, at han anlagde et Glasværk!

¹⁾ Silkeborg Lensregnskab 1596—97 Fol. 46.

²⁾ Sivert Grubbes Dagbog. Dske Mag. 4 R. II, S. 402.

³⁾ Dsk. Mag. 4 R. II, S. 387; L. Daao: Det gl. Kristiania, S. 119—120.

fransk dressoir) med Glarvinduer for; 1638 opføres i Kjøbenhavns Slots Inventarium: «Zwei kleine futteral mit gläsen fenster daran»¹⁾.

Man maa herefter forbavses over, at der i det 17de Aarhundredes første Halvdel kun findes et Par vistnok resultatløse Forsøg paa at skaffe Glaspusterier i Gang herhjemme. Der findes et udateret Brev til Kansler Kristian Friis til Kragerup († 1639), hvori en Hollænder i Rotterdam tilbyder at anlægge et Glasbrænderi paa en Plads ved Stavanger, og 1649 befales det Jokim Gersdorf at lade «den Jtalianske Glasmager leffuere till et och andet, som hand till hands arbeds fortsettelsze behöffuer, 40 Rdlr., saa och at lade forferdige den offuen, som hand til samme arbed behöffuer». Det første Forsøg blev utvivlsomt paa Papiret; det andet synes at have været i Gang, men Aaret efter rejser «*Caspar Brunaro*, som nogen tid her vdi Vor Kiobsted Kiøbenhaffn sig haffr opholdit och ladet bruge till at blæse glas» bort med alle sine «hos haffvende brennde folck»²⁾.

To Gange have vi nu truffet italienske Glasmagere her i Landet, 1572 og 1649, og en af dem er særlig betegnet som Venetianer, hvad der forsaavidt er ganske mærkeligt, som det ikke var let at faa venetianske Glasarbejdere. Vi have set, hvor uvillige de bømiske og hessiske Glasbrændere vare til at forlade deres Hjem, og hertil kommer for Venetianernes Vedkommende strenge Love, der udtrykkeligt forbød dem at drage til Udlandet. Det var Tidens Politik at bevare Glasindustrien for Venedig. Men til Gjen-gjæld betragtedes Glasbrænderne i denne By som Adelige,

¹⁾ Friis: Saml. t. dsk Bygn'shist. S 74, 352.

²⁾ Geh. Ark. Dsk. Saml. Nr. 573; Sj. Tegn. XXXI, Fol. 98; Sj. Reg. XXII, Fol. 441 (trykt i Kbhvns Dipl. III, S. 348).

og Ægteskaber mellem dem og Døtre af Venedigs højeste Familier vare ikke Mesalliancer¹⁾. Drog Nogen af dem bort, blev han skriftlig opfordret til at vende tilbage inden en vis Tids Forløb, og udløb Tiden, fængsledes hans efterladte Slægt. Bragte denne Forholdsregel ham ikke tilbage, blev Staven brudt over ham og Mordere sendt efter ham. Endnu fra Midten af det 17de Aarhundrede foreligger der Exempler paa saadanne officielle Drab, og da Colbert 1664 ønskede at faa nogle venetianske Spejlglassmagere til Frankrig, skrev den franske Gesandt i Venedig, at han ved Forsøg paa at efterkomme Ønsket løb Fare for at blive kastet i Kanalerne. Desuagtet fik han imidlertid de ønskede Spejlmagere sendt til Frankrig, og da vi ogsaa andensteds i Udlandet træffe venetianske Glasarbejdere, tør det ikke benægtes, at de ovenfor nævnte italienske Glasmagere virkelig kunne have været Venetianere²⁾. Disses Indflydelse paa Glastilvirkningen her i Landet har imidlertid næppe været stor, og senere træffe vi kun tyske og franske Glasmagere. Den Mand, som forestod det næste Forsøg paa at bringe en dansk Glasindustri i Gang, hed Robert Colnet og var efter sit Navn at dømme muligvis en Franskmand.

¹⁾ Følgende Linier af Jørgen Seefelds Rejsebeskrivelse (Kgl. Bibl. Thottske Saml. Nr. 1889 4to), der velvillig ere mig meddelte af Biblioteksassistent S. M. Gjellerup, turde her ikke være uden Interesse: „Oe bleve emidlertid paa en Dag [ø: 1617] oc i en galge hengte 64 personer for London... Huer Monat holdis der saadane execution: oc alle Lifsstraff ere der it hengende, thi ingen rettis der paa halsen, uden de ere store Herrer: ligesom i Frankrige er det En nock probation til at vere aff Adel, naar hand kand bevise en aff sine Forfedre at vere rettit med Sverd heller haft privilegium paa at maatte blese glas.“

²⁾ Labarte: Hist. des arts industriels, 2e éd., III, S. 380 fig.; Lobmeyr: Die Glasindustrie, S. 69, 70, 83—84, 97; Sauzay: La verrerie, S. 98; Stockbauer: Die Kunstbestrebungen am bayrischen Hofe, Wien, 1874, S. 129—130, 132—134.

Man forstod den Gang at bruge Glas. Til Kristian IV's Kroning bestiltes 20,000 og efter Glaskræmmer *Johan Thomsens* Regninger brugtes der i Alt henved 12,000 ved Kristian IV's Begravelse og Frederik III's Kroning, nemlig

753	grosze Rör et Stangen Gläser (à 20 Sk.)
3657	mittel Rören (à 8 Sk.)
1350	kleine Rören (à 6 Sk.)
292	kleine Stangen Gläser (à 10 Sk.)
3000	grosze Pasz Gläser (à 3 Sk.)
1860	kleine Pasz Gläser (à 12 Sk.)
340	feine Frantz Spitz Gläser (à 12 Sk.)
300	Spitz Gläser (à 10 Sk.)
360	Spitz Gläser (à 8 Sk.)

11912

men der itusloges ogsaa alene i Kristiania ved Frederik III's Hylding der 1647 Glas. Med de 11,912 Glas iberegnete leverede Johan Thomsen (og efter hans Død hans Enke Magdalene) fra Frederik III's Tronbestigelse indtil Maj 1652, altsaa i ikke fuldt 4 Aar, i Alt 70,931 Glas til Hoffets Forbrug¹). Glassene vare mangfoldige og saaledes ogsaa deres Navne, oruden de ovenfor benævnte Glas træffe vi endnu paa flache eller platte Glas, hele og halve Fløjter, hele og halve Bendikeglas og endelig Mummeglas. Til alle disse Navne har der utvivlsomt svaret ligesaamange forskjellige Former, men at paapege disse er formentlig nu et umuligt Arbejde, og her skal derfor blot gjøres en enkelt Antydning. Hvad Fløjterne angaar, da findes i en svensk Bog følgende Bemærkning: »några Claretglas, som ock af skapnaden kallades flöjtglas», og om Bendikeglas fremsættes i et tysk Skrift den Formodning, at det har været smalle Glas²);

¹) Geh. Ark. Rentekammer Afregninger M, 6 jfr. I, 62, 104, 122, 156; L. Daac: Det gl. Kristiania, S. 118.

²) Ödmann, Hågkomster, 4 Uppl., S. 15; Schiller u. Lübber: Mittel-niederdeutsches Wörterbuch.

Pasglassene ere omtalte ovenfor (S. 480). Om Bendikeglassene skal her endnu tilføjes, at det har været billige Glas, de beregnedes til 3 Sk. Stykket, og sikkert hyppigt forekommende Glas, ti «at bancketere oc suerme Nat og Dag» sættes af en Forfatter (1610) i Forbindelse med «at dricke mange store Bennicke Glass vd, huer met en Drick»¹⁾. Pasglas sættes til samme Pris som Bendikeglas, en hel Fløjte kostede derimod fra 24 til 28 Sk. og en halv fra 16 til 20 Sk.

Overfor Tidens store Virtuositet i at slaa baade Ruder og Glas itu har man utvivlsomt trængt til et indenlandsk Glasværk, og den første nye Bebudelse af et saadant er en Skrivelse af 4 Oktober 1651 til Ove Gjedde, hvori Frederik III paalægger ham at indberette, om han kan skaffe de nødvendige Sten til en Glasovn, og hvad de vilde koste. Kongen, der vil anlægge «en Offuen at brende Glasz Vdj till Voris egen behoff», vil vide, at de dertil nødvendige Sten skulle findes i Ove Gjeddens Len «iche Viit fra Vort Slott Helsingborg»²⁾. Og som en Fortsættelse heraf kan en Skrivelse af 24 Maj 1652 betragtes, hvori Kongen meddeler, at han har ladet forskrive «materie til at brende glas», og paalægger Joakim Gersdorf at udlevere Glasbrænderen, hvad han behøver heraf samt 50 Favne Ved til at «fortsætte» Glasbrænderiet³⁾. Det synes, som om Frederik III, før han endelig bestemte sig, har ladet foretage en Prøve, og først under 5 December 1652 antages *Robert*

¹⁾ N. L. Aretander: Prædiken udi Hans Langes til Bredning's Begravelse, Blad C vers. (citeret hos S. M. Gjellerup: Samfundsforholdene især Opdragelsen hos den danske Adel i Hist. Tidsskr. 4 R. IV, S. 21—22).

²⁾ Sk. Tegn. VIII, Fol. 196.

³⁾ Sj. Tegn. XXXII, Fol. 339.

Colnet som kongelig Glasbrænder med en aarlig Gage af 100 Rd. fra 1 December s. A.¹⁾.

Nu arbejdes der flinkt, og der foreligger Befaling paa Befaling til Rentemesterne om at skaffe Robert Colnet nu 50 og nu 100 Favne Ved. Glasværket synes at trives, og dets Bestyrer voxer med dets Virksomhed; Robert Colnet vedblev ikke at være blot Kongens Glasbrænder. Under 18 Oktober 1654 foreligger der en kongelig Bevilling, hvorefter han ved Siden af at beholde frit Hus faar Frihed til i Danmark og Norge «hans Glasbrænder handverch at bruge» ligesom Toldfrihed i 10 Aar for de Materialer, han maatte indføre, og for de færdige Varer, han maatte udføre, hvorimod han forpligter sig til «at ville lade brende saa fiine Christlien glas, som de andensteds fra i vore Riger vorder indført, oc dennem en Lybsch schilling ringere, end de udlendische selges, forhandle», ligesom til aarlig i de 10 Aar uden særlig Betaling at levere til Hofholdningen «50 extraordinaire pockaler, glas ochsaa med dertil, stycket paa 1 Rixdlr., noch 250 store spitzglas, stöcket 12 β , noch 500 ordinarii spitzglas, stöcket 5 β , noch 250 øllglas, som de effterhanden kand begieres, stycket paa 5 β ». Det er i Alt 1050 Glas. Hvad Kongen behövede herudover, vilde han levere ham «materie och brendeved» til.

Herved blev imidlertid Rob. Colnet langt fra staaende.

¹⁾ Sj. Reg. XXIII Fol. 301 (Kbhvns Dipl. III, S. 407). De videre Aktstykker vedrørende Rob. Colnet findes i Sj. Tegn. XXXII, 459, 482, 554, 626; XXXIII, 395, 467, 503, 552, 562, 570, 613, 626, 633; XXXIV, 33; XXXV, 98, 176, 868; XXXVIII, 533, 635, 816; XXXIX, 592; XL, 35, 835; XLII, 320, 321; XLIX, 558. — Sj. Reg. XXIII, 570, 781; XXIV, 187, 586, 600; XXV, 8; XXVII, 249; XXVIII, 509; XXIX, 493; XXXI, 461; XXXVIII, 188 (jfr. Kbhvns Dipl. I, 683; III, S. 432, 458, 506); — Sj. Indl. 1653; Afregn. fra Rentek. R. Nr. 10.

Det synes, som om hans Bedrift har behøvet et større Lokale, og efter alt at slutte har Kongen bekostet Opførelsen af et nyt Glasbrænderi. Der foreligger i alt Fald en Række Ordre, der tyde derpaa. I April 1656 resolveres, at Colnet til den nye Bygning maa bekomme det Tømmer, som nedbrydes «ved voris Hus i vor Kjøbsted Kristianshavn»; i Juli s. A. faar Kongens Smed Hans Svitser Befaling til at gjøre det nødvendige Smedearbejde til Bygningen, og i Avgust og Oktober udgaa lignende Skrivelser til Snedkeren Hans Balche og Glarmesteren Hans Mars, ligesom der endelig i December 1656 udgaar Befaling til Holmen om at lade Robert Colnet faa 20 Tylter Vragdele til Indplankning af «dend plads ved Glashytten ved voris løngang». Nu er Bygningen færdig, og den er utvivlsomt god og brugelig, men med den store Fejl, i alt Fald i Colnets Øjne, at den tilhørte Kongen. Ogsaa derpaa blev der imidlertid raadet Bod, under 7 Maj 1658 tilskjødedes den «woris glasmester Robert Colnet»¹⁾.

Som ovenfor nævnt laa Værket paa Slotsholmen ved Løngangen eller, som det i Skjødet hedder: «jmellum bemeldte Løngang samt Hafnen och mølle canalen», og nu overdroges det med den betydelige indplankede Plads, der omgav det, til Colnet paa særdeles billige Vilkaar; han skulde som Vederlag «aarligen paa egen bekostning i woris wiinkielder leffuere fem hundrede store oc smaa spidzglas, efftersom de bestilt bleffue, och derforuden skiære, slibe och polere allehaande glas, hurledis wij det haffue wille, saa och ellerz forrette alt andet vdj glasarbeid, som wj kand haffue behag vdj, for en billig Pris». Endelig var endnu den

¹⁾ Naar Skjødet i Kbhvns Dipl. I, S. 683 meddeles med den Overskrift: «Skjøde paa en Plads ved Løngangen til Indrettelse af et Glasværk», er dette, som det vil ses, ikke rigtigt.

Betingelse føjet til, at hvis Glasværket nogensinde ophørte, skulde Kongen kunne indløse Grund og Bygning imod at betale 1000 Slettedaler. Nu var den driftige Glasmagers Onsker opfyldte, tør man antage, men Glasværkets Rolle var med det Samme udspillet. Nu kom Kjøbenhavns ulykkelige Belejring, og Robert Colnet fik Andet at gjøre end at puste og slibe Glas. I Marts 1659 fik Fyrværkeren Hans Turbanszen Ordre til at undervise ham i «Fyrwerchs widenskab oc anden detz tilbehøring, som paa Tøyhuset læres», og strax efter blev han udnævnt til «Captein ofver Artilleriet». Senere nævnes han som Stykhauptmand eller Stykmajor, og han synes at have gjort Fyldest i sine forskjellige militære Stillinger. Han erobrer endogsaa et Skib, Rytteren kaldet, og hans «troe tjeneste» belønnes paa forskjellig Maade.

Under Krigen har Glasværket selvfølgelig ligget stille, men om det senere er kommet i Gang, synes tvivlsomt. 1668 befaler Kongen, at Stykmajor Rob. Colnet uden Op- hold skal have sin resterende aarlige Løn udbetalt, og Grunden til denne efter Omstændighederne vist ikke let efterkommelige Befaling er, at han «samme penge i serdelished till det af Osz anbefalede Glaszwerchs oprettelse her samesteds foraarsages at anvende». Herefter kunde man antage, at Glasværket kom paa Fode igjen, men det er sikkert blevet ved Tanken herom. Ti ligesom der i en Meddelelse fra 1664 kun tales om, at der skyldes Rob. Colnet «8 Aars resterende Besolding for Glasbrænder, Beregnet fra 1 December 1652», eller med andre Ord til 1 December 1660, fra hvilken Dag han altsaa maa være ophørt at betragtes som Glasbrænder, saaledes findes der i Kjøbenhavns Grundtaxter for 1661 og 1668 intet Glasværk

paa Slotsholmen¹⁾, og i 1669 indhentes der Erklæring om, hvorvidt Colnet af Hensyn til nye Anlæg i denne Del af Byen kan beholde «sin *Huus oc Plads* ved Canalen hos woris forige Løngang». Om noget Glasværk, tales der ikke.

Glasværket er neppe kommet i Gang igjen, men derfor var Rob. Colnet ikke uden Beskæftigelse. Han vedblev at være Militær og gav sig desuden af med at købe Grunde og bygge paa Terrænet bagved Slotsholmen, vistnok i Omegnen af Stormgade. I Februar 1694 døde han som Oberstløjtnant; hans Hustru, en Datter af Tolderen i Ribe Marturin du Pont, synes at være død tidligere²⁾.

Det er nærmest i Tiden mellem 1652 og 1658, at det Colnetske Glasværk florerede, men det har langt fra formaaet at fyldestgjøre Hoffets Forbrug. Der foreligger talrige Regninger over Glassager leverede af *Magdalene* sal. *Johan Thomsens* og efter hende af *Jokim Friedeboldt*. I Oktober 1653 leveres saaledes 2850 Glas, deriblandt 200 franske Glas (à 20 Sk.), og 50 «Kryds Stange glas med Deckel paa» (à 6 Mk.), ikke at tale om Flaskefodre med indtil 12 Flasker i³⁾. Efter 1660 er det naturligt, at der igjen foreligger store Glasleverancer. I Juli 1662 modtoges saaledes til Brug «paa Reizen til Lands och Wands diszligeste her Paa Kiöbenhaffn Slott och Ellersz Paa Adschillige Steder her vdj Landene» 8000 Glas; i September 1663 «thill

¹⁾ Kbhvns Dipl. I, S. 736—737; II, S. 813—814.

²⁾ Kbhvns Dipl. III, S. 506, 693; Sj. Tegn. XLIX, Fol. 558. — Den, henholdsvis «Major» og «Oberstløjtnant» Robert, der nævnes af E. C. Werlauff (Erindr. om Guldhornstyveriet, S. 6) og i Dsk. Saml. (2 R. III, S. 298) i Forbindelse med Byggeforetagender og Ejendomshandeler, er utvivlsomt Robert Colnet. (Det er den histor. Forenings Sekretær C. F. Bricka, der har henledet min Opmærksomhed herpaa; jeg bringer ham herfor min Tak ligesom for en Del andre Oplysninger.)

³⁾ Geh. Ark. Rentek. Afregninger I Nr. 62, 104.

Adschille Store tractamenter» 17000 Glas o. s. fr. Under 1 September 1663 afsluttes en formelig Kontrakt om de Priser, til hvilke Jokim Friedeboldt skal levere de forskjellige Glas, og Priserne ere i alt Væsentligt de samme, som er meddelte ovenfor S. 502 og 503. Han er Leverandør endnu i 1669 og 1670, og i disse Aar leverer han bl. A. til Dronningen et lille Flaskefoder til 3 Rd. «thill Hendes Dronnigl Maytz fornødenhed paa forestaaende Reisse thill Friderichsborg och Cronborg» og 6 «Butelle», af hvilke den største rummer endog 6 Potter. Han handlede forøvrigt ogsaa med Vinduesglas, og i August 1666 leverer han «huis Glasz som Nødvendig behøffues till Frederichsborg Slots Reparation for End de Fremmedis Ankombst», nemlig 3 Kurve fransk Glas (à 18 Rd.) og 3 Kister lybsk Glas (à 11 Rd.)¹⁾. Vi faa herved nogen Kundskab om, hvorfra Datiden fik sit Glas, og til yderligere Oplysning kunne vi henvise til den Kontrakt af December 1667, hvorved det overdrages den allerede tidligere nævnte Glarmester *Hans Mars* at sætte Ruder i den Bygning, der nu gjæmmer det store kongelige Bibliotek: der er Tale om lybsk Glas til de mindre Ruder og om fransk Glas til de større og anseeligere²⁾. Datiden kjendte desuden Dantziger, Pommersk

¹⁾ Geh. Ark. Rentek. Afregninger I Nr. 122 og 156.

²⁾ Chr. Bruun: Det st. kgl. Bibliotheks Stiftelse, S. 15. — Hans Mars blev Kongens Glarmester efter Petter Stannecke vistnok 1648. Fra dette Aar have Regninger fra ham paa Arbejde for Kongen, og de vedblive til 1674 (Geh. Ark. Rentek. Afregninger H, I. Nr. 1—16, 98). Petter Stannecke blev Kongens Glarmester den 20 Januar 1643 (Kbhvns Dipl. III, S. 242). — I et egenhændigt Brev af 27 Oktober 1633 fra Kristian IV til Rentemesterne hedder det: «Der skall Sendis 2 kiister dandtziiger glaas Och En kurre frans glaas med Ett Liispund tiin hen till frederisborg». (Velvillig meddelt mig af Dr. phil. J. A. Fridericia; to senere nævnte fra Kristian IV hidrørende Fortegnelser over Glas ere mig meddelte af Dhrr. Fridericia og Bricka.)

og Meklenburgsk Glas, hvad man ser af Toldrullen af 13 August 1651, der ligesom Toldrullen af 1 Maj 1672 fastsætter en omtrent dobbelt saa høj Told for fransk Glas som for alt andet Vinduesglas. I Toldrullen (af 1644?), «huor effter den Engelske Nation i Øresund med Toldens erleggelse sig haffuer at rette oc forholde», nævnes «Frantz, Hessisk eller Dantziger Glas», der fortoldes ens; desuden fastsætter den en særlig Told (1 Rd.) for «4 Kister *Venediske* Drickeglas», og i en udateret, egenhændig Fortegnelse af Kristian IV over en Del Drikkeglas nævnes saavel lange som mittelmessige og kleine «*Behmske* Christalliin Roehrglessen»¹⁾. Paa en anden Fortegnelse af 4 Maj 1635, overskreven «Glaaes som Skall bestilles», staar der noteret, at de i den nævnte Flasker (100) skulle indkjøbes i Danzig. Tydskland er og bliver Hovedmarkedet.

Det af Frederik III anlagte Glasværk var ophørt, og nu er det ikke mere fra oven, at Initiativet til Anlægget af et saadant tør ventes. Fortidens Uheld virkede ligesom dæmpende paa enhver Lyst i saa Henseende, ja deres dæmpende Indflydelse fulgte, som det synes, Kronprins Frederik (den senere Frederik IV) til Venedig. Da han den 13 Februar 1692 saa Venedigs stolte Glasfabriker, har han kun følgende Bemærkning tilovers herfor i sin Dagbog; «Den Nachmittag haben wir die Glaszhütte und wo Sie Spiegel gemacht gesehen»²⁾. Det er herefter forbavsende, at det er ham, der kjøber og senere lader opstille en saa vid-

¹⁾ Af de smaa Glas skulde der gaa 8 paa en Pot, de mellemste skulde hver holde en halv Pot og de lange endelig skulde være «auff 3 quartiir». Frederik II's paa Rosenborg opbevarede vældige Glasbæger er kun 16 Tommer højt; forneden er det 6½ T. i Gjennemsnit og foroven 4½ T.

²⁾ Dske Saml. 2 R., V, S. 30.

underlig skjøn Samling venetiansk Glas, som der findes i Rosenborgs Glaskammer. — Fordi Forsøgene paa her at tilvirke Glas ikke mere, i alt Fald ikke umiddelbart, støttedes af Kongerne, ophørte de dog ikke. Under 9 Oktober 1688 udstædes et Privilegium for et for 20 Aar monopoliseret Glasværk, og det lyder paa «Voris Undersaat Os Elskelig *Philip Lewenstein*», der allerunderdanigst havde andraget, «hvorledes hand med sine interessenter tilsinds er et Manufactur af Christal oc andre Glas her j Voris Kgl. Residens Stad Kiøbenhafn at lade indrette»¹⁾.

Det tog imidlertid nogen Tid at faa det indrettet, og først i 1690 foreligger der en kongelig konfirmeret Forpagtningskontrakt vedrørende det, hvoraf ses saavel Interessenternes Navne, som hvem Forpagteren var²⁾. Interessenterne vare Datidens største Folk, Excellenserne Gyldenløve og Reventlov, Gehejmerraad Wibe, Overstaldmester Haxthausen o. s. v., og Forpagteren er forsaavidt ogsaa en stor Mand, som han synes at have tilhørt en gammel og velbekjendt Glasbrænderfamilie. Han hed *Christian Albrecht Kunckel*. I den ovenfor (S. 495) omtalte Ordning af Glasbrænderiforholdene i Hessen af 1559 forekommer baade en Georg og en Frederik Kunckel, og 1679 udgiver Johan Kunckel sin meget roste *Ars vitraria experimentalis oder vollkommene Glasmacher-Kunst*. Denne Kunckel, der skal være født i Rendsborg 1630, opfandt det efter ham opkaldte rubinfarvede Kunkelglas, og skal være død i Stockholm 1702 som svensk Baron³⁾.

¹⁾ Sj. Reg. XXXV. Fol. 652—654.

²⁾ Sj. Reg. XXXVI, Fol. 399—403; Sj. Indl. 1690 Litr. C.

³⁾ Lobmeyr: Die Glasindustrie, S. 136—137. Meddelelsen om at Kunckel blev svensk Adelsmand er muligvis ikke paalidelig. Der findes en svensk adelig Familie Kunckel, men efter G. Anreps Svenska Adelsns Ättar Taflor (II, S. 523) adledes den først 1719.

Glasværket laa paa Kristianshavn, og det blev med alt Tilbehør og Inventarium samt det kongelige Privilegium overladt Kunckel, imod at han overtog i 20 Aar at forrente de 9 Interessenters Indskud, der tilsammen androg 3500 Rd., med 6 pCt. om Aaret i Penge og 2 pCt. i Glas; efter de 20 Aars Forløb skulde Kapitalen betales tilbage. Særlig skulle vi endnu lægge Mærke til, at det tillodes Kunckel yderligere at anlægge en eller flere Glashytter i Norge. Heraf blev der imidlertid Intet, og selve Fabriken paa Kristianshavn synes hurtigt at være ophørt. Der høres i alt Fald Intet om den, uden at den kommer i Proces med Assessor i Kommercekollegiet Christian Simonsen, der var Interessent i den, om Penge, «som til bemelte Manufactur verk skal vere indskudt oc igien udgivet». Det er derfor næppe uden Berettigelse, at den herværende svenske Gesandt i sin Relation af 16 Oktober 1691 nævner «Glasbruket» som Exempel paa de Ting, man i Danmark «i förstone med stor chaleur, ifwer och kostnad inrättat men efter korrt tid af sig sielfwe förfalla». Noget underligt ser det derimod ud, at den danske Tolldirektør-Instrux af 8 Juli 1692 nævner «Glas Manufacturet paa Christianshaufn» som en af de Anstalter, der skulde nyde deres Priviligier ubeskaarne. Men sandsynligvis har det endnu paa den Tid vegeeteret¹⁾. Inden lang Tid finder det imidlertid en Efterfølger, og det maaske i de samme Bygninger; under 24 November 1694 udstædes der nemlig Privilegium til en Spejlglasfabrik ogsaa paa Kristianshavn²⁾.

Privilegiet gaves for 30 Aar og forbød Indførsel af

¹⁾ Sj. Tegn. XLVIII. Fol. 565—566, 571—572; Dsk. Saml. 2 R. V, S. 327; Aarsberetn. fra Geh. Ark. II, S. 323.

²⁾ Sj. Reg. XXXVIII, Fol. 316—318 jfr. Sj. Tegn. LXIX, Fol. 360—362.

uslebne Spejlglas, medens der lagdes høj Told paa slebne Spejlglas ¹⁾. Fabriken fik den sædvanlige Toldfrihed for udenlands fra indførte Raamaterialer («Soda eller fransk Potaske, Engelsk Jord oc andet, hvoraf Glaszene gøres») ligesom Toldfrihed for de færdige Varer, den maatte udføre, og endelig Sikkerhed for, at Ingen i 10 Aar maatte «eftergiøre og sig betienne af noget af hvis dette Speil Glas Manufactur Vedkommer, som af Johan Henrich de Mohr, Indwaaner her i Vores Kongl. Residentz Stad Kiøbenhavfn, Vere sig Polere Mølle, alle Slags Sorter af Speil Rammer oc andre deslige til Verkets opkomst oc Speil Glaszenis debit nu oc i fremtiden paafindende inventioner».

Vi staa her vistnok ved et tidligt Forsøg paa at omplante en i Frankrig gjort Opfindelse paa dansk Grund. 1688 havde *Louis Lucas de Nehou* opfundet at støbe Spejlglas (le procédé du coulage), hvorved man bl. A. opnaaede at kunne faa Spejle af en næsten ubegrænset Størrelse, og det er denne Opfindelse, der utvivlsomt ligger til Grund for det nævnte danske Spejlmanufaktur's Oprettelse, hvorved en fremmed Blæsemester, der kom hertil og vidste at vinde Storkansler Reventlov, spillede en væsentlig, men desværre, uheldig Rolle. Der blev dannet et Interessentskab, og den ovennævnte Hof-Guldsmed *Jean Henri de Moor*, der var en i flere Retninger habil Mand, blev engageret «ved ermelte Wærckes drift», men han fandt snart, at Blæsemesteren ikke var saa dygtig, som han havde udgivet sig for at være, hverken «udj Blæsningen, Bagningen, Ofnens sættelse,

¹⁾ Efter Toldrullen af 21 Marts 1691 var Tolden af alle Slags Spejle 1 pCt. af deres Værdi, nu blev den af et Speil, een Alen Lang j Glaszet oc derover foruden Ramme 1 Rdr. 48 β; noch af et Speil j lige maade een allen lang i Glaszet oc derover med Ramme Tre Rixdaler oc af et Speil mindre af alle Slags 12 β.

Materiens Luttring eller til at giøre afdeelte potter, som kunde lenge imodstaa ildens heede; Saa kunde og icke ordonere de saa Kaldede Carcaiser, hvorudj Materien tilberedes, icke heller Vidste at hærde Glasene, hvorover der var stor forliis». De her nævnte tekniske Udtryk tyde med Bestemthed paa, at her gjordes Forsøg paa at *støbe* Spejle, og Sagens videre Udvikling bekræfter det. Det var ikke i Tyskland, man søgte Hjælp, men i Frankrig.

de Moor tabte, som det hedder, alt Haab om at «kontinuere» Værket, men da der «arriverede her fra Sværrig een, som kunde præparere Materien, Kaldet *St. Pierre*», besluttede han at sende ham til Frankrig «for at udlocke de nødige ouvriers», hvilket ogsaa, skjøndt med Livsfare, lykkedes. St. Pierre fik to Arbejdere med sig fra Glasfabriken Cherbourg ved Rouen, men det er et Spørgsmaal, om de nogen- sinde kom hertil. I Mellemtiden blev nemlig de Moor saa forbitret over et nogle Nürnbergere givet Privilegium, der formentlig var i Strid med Glasmanufakturets, at han med personligt Tab for sig udbetalte dettes Interessenter deres Kapitaler, nedlagde det og rejste til Brandenburg, hvor han skal have «vel reusserit»¹⁾.

Den ved Hove herskende dæmpede Interesse for Glasfabrikationens Udvikling her i Landet synes ved denne Lejlighed at have givet sig et kraftigt Udtryk. To Nürnbergere Johan Ludvig Hagendorn og Leonhard Ebermeyer fik under 24de December 1694 et udstrakt Privilegium til en gros at indføre «solche wahren, die hie bey Unserem Hoffe nach und nach könten von nöhten seyn, oder womit

¹⁾ Geh. Ark. Aflever. fra Dsk. Kancelli, Skab XV, Pakke 186. Han skal have etableret et Glasværk i Neustadt i Brandenburg (D. L. Clément: Notice sur l'église réformée de Copenhague, S. 49).

Unseren Untersaszen sonst gedienet¹⁾). Naturligvis fik de forskellige Toldbegunstigelser o. lign., og i Stormgaden paa Salen «i Bygmesters Gaard»²⁾ indrettede de «en offentlig og Publiq Krambod», hvor Handelen synes at have gaaet strygende. De solgte bl. A. Spejle, og det varede derfor ikke længe, før Spejlmanufakturert og de Moor klagede. I denne Anledning nedsatte Regeringen i Marts 1696 en Kommission til at undersøge Forholdet, og under 26 s. M. erklærede den, at Nürnbergernes Privilegium stred ikke alene imod det Spejlmanufakturert tidligere givne Privilegium men ogsaa imod en stor Del Lavs Privilegier. Særlig om Spejlmanufakturert hedder det, at hvis Nürnbergerne vedbleve, maatte det, «hvorved saa mange Familier underholdis», gaa til Grunde. Nu blev der indhentet Erklæringer fra Urte- og Isenkræmmerlavet, fra Bundtmager- og Guldsmedlavet samt fra Kræmmerkompagniet, og selvfølgelig raabte de alle højt mod Nürnbergerne, men anden Ende synes Sagen ikke at have faaet, og Spejlmanufakturert paa Kristianshavn nedlagdes³⁾).

Hoffet og Publikum i det Hele greb med Begjærlighed efter Nürnbergernes Varer, og man fristes let til at antage, at den i disses Privilegium indsatte Passus om, at de skulde være opmærksomme paa at fremme den danske Industri³⁾, mere er der for en Forms Skyld end af nogen anden Grund. Kristian V's Regering gjorde saa uhyre meget for den inden-

¹⁾ Geh. Ark. Aflev. fra Dske Kancelli, Skab XV, Pakke 248 Litr. E Nr. B; Sj. Tegn. L, Fol. 37.

²⁾ Efter Grundtaxten af 1689 havde Generalbygmester Lambert von Hagen en Gaard og Have i Stormgade (Kbhvns Dipl. III, S. 693).

³⁾ ... mit darauf zu sehen, wodurch die Manufacturen stets dieser örhter mehr mögen Zunehmen, imgleichen dasz verschiedene gute Meister und Handtwerecker dazu von ihnen beygebracht...

landske Industri — paa Papiret; i Virkeligheden udrettedes der ikke meget. I den ovennævnte Kommissions Erklæring af Marts 1696 udtales det da ogsaa, «at disse Nürnberger nu paa andet Aar ey haver efterlevet deris privilegium at forskaffe her ind i Landet manufacturer oc Handverksfolk». Kommissionen mente derfor, at Privilegiet maatte være forbrudt, men, som ovenfor nævnt, synes det ikke at være blevet kasseret. Det blev ikke Nürnbergernes Handel men Spejlmanufacturen, som maatte ophøre, og hermed have vi naaet til Ende med de Forsøg paa dansk Glasfabrikation, som her skulde omtales.

Det førte ikke til Noget, at en *de St. Pierre* — muligvis den Samme, som allerede ovenfor er nævnt — 1707 i en Skrivelse fra Kassel tilbyder at ville etablere et Glasmanufaktur her i Landet. Han oplyste, «at hand derudj har gjort begyndelse i Brandenbourg og siden til Mayntz og nu er libre og hafver hos sig nogle af de beste Frandsche Mestere i den Kunst», men Kommercekollegiet blev ham ikke derfor gunstigt. Det troede ikke, at Folk vilde tegne sig som Interessenter i et saadant Værk, de vare blevne kloge af Skade, og forøvrigt mente det, at et Glasværk «ved Brendeweeds Dyrhed og mangel heller schulde etableris i Norge end her, med mindre Entrepreneurene paatog sig dertil at bruge Steen-Kull og fremmed Brendewed»¹⁾. Den her udtalte Tanke kommer utvivlsomt frem i det Forslag, en Kancelliraad *Classen* (Clausen) fremsætter i 1754. Han vil anlægge et Glaspusteri i Kjøbenhavn for grønt, fint samt Krystalglas, men det skal være «af en ganske anden opfinding end de, som almindeligen bruges paa saadanne

¹⁾ Sj. Tegn. LVI, Fol. 261; Geh. Ark. Afløver. fra Dsk Kancelli Skab XV, Pakke 186.

steder, hvor der er overflødig af Skov¹⁾. Heller ikke dette Forslag kom imidlertid udover Papiret. Det er i Norge og ikke i Danmark, at de Anlæg, som førte til en virkelig Glasindustri, skulle søges. I Begyndelsen af det 17de Aarhundrede er der Tale om et Glasbrænderis Anlæg ved Stavanger, 1690 tillades det Kunckel at anlægge Glashytter i Norge, 1707 udtaler Kommercekollegiet, at det er i Norge, at de forenede Kongerigers Glasværker skulle anlægges, men først omtrent 1750 opstaa de norske Glasfabriker, som kunne forfølges til Nutiden²⁾. 1825 opstaa Danmarks i lang Tid eneste Glasværk, Holmegaard ved Næstved³⁾.

Da Danmark saaledes først meget sent faar en indenlandsk Glastilvirkning, er det naturligt, at her navnlig ned i det 18de Aarhundrede findes en stadig voxende Skare Glaskræmmere. Den 25 August 1727 udstædes Breve til *Jeremias Ansorg, Hans Henrik Meer og Georg Vetter* om, at de, naar de have løst Borgerskab, maa nedsætte sig i Kjøbenhavn og sælge alle Slags bømske skaarne og uskaarne Glas uformente af Urtekræmmerlavet. Om disse samt *Frantz Ventzel Schierer* og *Josef Schierer* høres der nu i de følgende Aar. Og Glaskræmmerne holdt sig ikke til Kjøbenhavn alene. F. V. Schierer træffes fra 1740 i Helsingør i Kompagni med *Matheus Weidlich Latinus*, og 1755 fik *Hans Jørgen Walter* Tilladelse til at maatte i Trondhjem

¹⁾ Rentek. Ark. Kom. Koll. dsk. Journ. F (1753—1755) Nr. 460 og 569.

²⁾ F. Thaarup: Det dsk. Monarkis Statistik II, S. 251 fig.

³⁾ Her ses bort fra de paa Gudumlund i Jylland og ved Kjøge lidt tidligere gjorte Førsøg (C. Nyrop: Bidr. t. d. dsk. Ind.'s Hist. S. 205—6, 232, 236 fig.), ligesom fra at Aktuar Pederstamme Petersen i 1810 anlagde et Glasværk Frederiksfelt ved Ejderen mellem Rendsborg og Frederiksstad (Efterretn. f. Selsk. f. indenl. Kunstfl., II, S. 134, 232, 659—661).

«fra første Haand lade komme og derefter sælge og falholde alle Slags Bøhmiske og Tydske Glasz». Denne sidste Bevilling er imidlertid ganske mærkelig, fordi den viser, at Landet næsten oversvømmedes af Glaskræmmere. Det hedder i den, at Walters Tilladelse til at sælge Glas ikke skal hindre Trondhjems virkelige Borgere i ogsaa at øve saadan Handel, «saasom Vores allernaadigste Intention og Villie alleene er, at de fremmede, som for en kort tid indkomme og i Landet med disse Vahrer omløbe og sig med fortienisten straxen bortbegiver, saadandt gandske kunde formeenes og forbydes»¹⁾. Nu var Glas en almindelig Brugsartikel, og spørge vi til Slutning, hvorfra Danmark fik denne Artikel, da bliver Svaret: fra Tyskland, hvad man bl. A. kan se deraf, at da den 1726 brændte Viborg Domkirke paany opbygges, er der kun Tale om til dens Vinduer at bruge «lybekker eller mechlenborgsk Glas»²⁾. Da de forenede Kongeriger fik Glasværkerne i Norge, søgte Regeringen paa forskjellig Maade at fremme deres Afsætning. 1749 paalægges det Glaskræmmerne Latinus og Schierer, der fik Tilladelse til «i Helsingør saavelsom andre Stæder udi Sjællands Stift at omgaa», at de skulle tage deres Varer «af det norske Glas»³⁾. Ved Plakaterne af 2 Avgust 1756 og 15 Marts 1757 forhøjedes Indførselstolden paa fremmed Glas, og ved Forordningen af 25 Marts 1760 forbødes endelig alle fremmede Glassorters Indførsel i Danmark og Norge, saasom «de udi Vort Rige Norge op-

¹⁾ Sj. Reg. LII, Fol. 798; LIX, Fol. 477, 478; Sj. Tegn. LXXIV, Fol. 50—51; LXXVI, Fol. 381—382; Rentek. Ark. Kom. Koll. Priv. Prot. 1747—1755, S. 820—821; Rentek. Resol. Prot. 1759, Nr. 6 (Resol. af 3 Januar 1759).

²⁾ Saml. t. jysk Hist. og Topogr. III, S. 288, 290.

³⁾ Sj. Tegn. LXXVI, Fol. 381—382.

rettede Glas-Fabriquer nu skal være i saadan Stand, at derved ikke alleene forfærdiges lige saa gode Glas-Vahre af alle Slags som de, der fra fremmede Stæder kunde forskaffes, men og for billige Priser sælges». Nu er den danske Glasindustri inde paa Datidens sædvanlige Spor.

Forinden jeg slutter, vil det formentlig være paa sin Plads her at hidsætte nogle Oplysninger om den ovenfor nævnte Hof-Guldsmed *de Moor*, som det kunde synes besynderligt at sætte i Spidsen for en Spejlglasfabrik. Han var imidlertid langt fra udelukkende Guldsmed. Under 22 Marts 1687 havde han faaet 12 Aars Eneret til her at forfærdige «allehaande rare Meubler oc Galanterier, som ellers fra fremmede stæder pleyer at forskrives»¹⁾, og gjenne-gaar man Rækken af de Gjenstande, han saaledes fik Eneret til at forfærdige, vil man se, at han maa have forstaaet sig paa Mangt og Meget; Eneretten omfattede: «alle Slags Spejle, Gueridons, Borde, Lyse-Croner oc Armer samt Geron-doller, Sengestæder, Løybenche, Rammer til Spejle oc Skille-rier, Contorer oc allehaande Skriver-toig, Tabletter, Brassiers, Brand Rør med gandske Garniteurs til Skaarsteene [o: Ka-miner] oc andet deslige Arbeider udi træ, Kobber oc Mes-sing, Guld eller Sølv». Allerede før Bevillingen havde de Moor begyndt sin store Virksomhed, der nu yderligere beskyttedes derved, at Indførslen af saadanne Gjenstande, som han forfærdigede, blev forbudt, og at han fik Ret til at have Ud-salg «j en Oben boed, som hand paa Amager torf eller et andet beqvemt sted maa lade opsette». I denne Bod solgte han ogsaa fremmede Træsorter til Byens Snedkere. Man vil altsaa se, at de Moor virkelig maa have været en habil Mand, og fra den Virksomhed, han drev, til Spejlmanufak-

¹⁾ Sj. Reg. XXXV, Fol. 94; Sj. Tegn. XLVI, Fol. 130, 151.

turet dannede vistnok desuden hans Eneret til her at forfærdige Spejle ligesom til at indføre venetianske Spejle en god Bro. Med de Moor staa vi forøvrigt midt i den Skare reformerte Industridrivende, som efter Enkedronning Sofie Amalies Død fik Tilladelse til at tage Ophold her i Landet. Han er selv en af Menighedens Ældste, er gift med Marie Schalck, muligvis en Datter af Dronning Charlotte Amalies Hof-Tapetserer Daniel Schalck, der ogsaa hører til den fransk-reformerte Menighed, og hans Svigersøn endelig er Jean Colomb, hvis Farbroder er «Hans kgl. Høyheds» Possementmager Henri Colomb, der ogsaa er en af Menighedens Ældste, og som i sit Testamente (1693) indsætter sin nævnte Brodersøn, der «troligen har hjulpet ham med at vinde een deel af ermelte hans Midler», til Universalarving; til Exekutor udnævner han «sin gode Ven Sr Johan Henrij de Mohr, hans Kgl. May^{ts} Guldsmed, boende her i Staden» ¹⁾.

Efter de de Reformerte i 1685 givne Privilegier opstaar her en lille fransk Koloni, og ved Siden af den tyske (hollandske) Indflydelse, der tidligere var eneraadende i vor Industris Udvikling, viser der sig nu en fransk.

Under Frederik II, Renæssancens første Konge her i Landet, nævnes en fransk Haandværker, den «frantzosche» Skomager ogsaa kaldet Jakob Tøffelmager eller Jakob Frantzos ²⁾, men det er kun en sparsom Række, der formentlig aabnes ved ham ³⁾. Under Kristian IV nævnes en

¹⁾ Geh. Ark. Aflev. fra dsk. Kanc. Skab XV, Pakke 186; Sj. Reg. XXXVIII, Fol. 76—78; D. L. Clément: Notice sur l'église reformée Française de Copenhague, S. 49.

²⁾ Nyt dsk. Mag. I, S. 138; Kbhvns Dipl. I, S. 487; II, S. 331, 380.

³⁾ Allerede under Kristian III var her en fransk Haandværker, Bogbinderen Antoine Maillet, men denne, der var en studeret Mand,

fransk Plattenslager og de franske Møllebyggere Jan Bouvier og Brunel¹⁾. Forbindelsen med Frankrig var næppe stor, i alt Fald ikke udenfor en vis Kreds af den danske Adelsstand. Ogier meddeler os, hvor ypperligt en Del af de danske adelige Herrer talte Fransk, men samtidig beretter han, at han mellem de danske Damer foruden Prinsesserne kun har truffet to, der kunde tale med ham; den af «Lodvig Petters af Brabant» 1588 oprettede fransoske Skole i Kjøbenhavn har næppe bestaaet længe²⁾. Under Frederik III træffe vi ogsaa kun faa franske Haandværkere. Den ovenfor nævnte Glasmager Robert Colnet er muligvis af fransk Herkomst; 1656 faa Bartholomæus Puissant og Gabriel le Roi Privilegium paa her at maatte forfærdige Silke, Fløjl m. m., og 1664 indkaldes de franske Bogbindere Jean Michel og Michelot³⁾, men hermed synes Rækken ogsaa væsentlig at være forbi, og det er først under Kristian V, at Forholdene blive anderledes. Hans Dronning, Charlotte Amalie af Hessen-Kassel, var Reformert, og efter sin Svigermoder Sofie Amalies Død ud-

blev senere fransk Legationssekretær, s. H. F. Rørdam: Kbhvns Univ. Hist. I, S. 201 Noter.

¹⁾ Ved. Simonsen: Eske Brøk I, S. 95; Nyrop: Strandmøllen, S. IV. — I den anselige Fortegnelse over Kristian IV's talrige Hof- og Regeringspersonale (Joh. Grundtvig: Medd. fra Rentek. Ark. 1872) findes omtrent et Dusin franskudseende Navne. De Paagjældende ere imidlertid kun for en ringe Del Haandværkere, og Navnene ere sikkert ingen ubetinget Garanti for, at deres Bærere virkelig ere franske. Er Villom Carron, der efter at have været Hatstaferer og Fjedermager bliver Herold, Fransk af Fødsel? og det samme Spørgsmaal kan gøres med Hensyn til Ingeniøren Abraham de la Haye (se om ham C. Nyrop: Strandmøllen S. 14) o. s. v. Bygmester Antonius de Valiant dør efter i næppe et Aar at have været i Kongens Tjeneste.

²⁾ Ogier: Iter Danicum S. 37—38, 62; Kbhvns Dipl. II, S. 433, 434; Joh. Grundtvig: Meddel. fra Rentek. Ark. 1873—76, S. 203.

³⁾ Sj. Reg. XXIII, Fol. 809; Bruun: Det kgl. Bibl.'s Stiftelse, S. 63.

virkede hun særlige Privilegier for sine fra Frankrig ved Ludvig XIV's Forfølgelser fordrevne Trosfæller, og, som vi ovenfor have set, knyttede hun en Del af dem til sig som Hof-Haandværkere. Foruden de tidligere kunne nævnes Barraban og Campeau, der ligesom Schaleck ere Dronningens Tapetserere ¹⁾, Pierre Tresfort, der blev Hofguldsmed, og Lys, der blev Hofskræder. Til de saaledes Nævnte knyttede sig selvfølgelig en hel Del andre Haandværkere og da navnlig Parykmagere, Skrædere og Urmagere ²⁾.

Den saaledes stiftede Koloni af franske Industridrivende uddøde ikke; den havde Betydning ogsaa efter Kristian V, og eksempelvis kan henpeges paa den Række franske Navne, der under Frederik IV spille en Rolle i Kalkbrænderiets Historie ³⁾. Det er jo ogsaa næsten en Selvfølge, at Fransk-mænd maa være velsete her i Landet paa en Tid, da Hoffet gjør alt. Sit for at blive et Spejlbillede af Hoffet i Versailles. 1702 betaltes der Obrister la Chereuse for en karmoisinrød Damaskes Seng og Tapitseri m. m. til Kongens Sovekammer 2300 Rd., og samtidig leverer Jean la Font 200 Spejlglas til Udstyrelse af det samme Værelse. Spejle have den Gang spillet en betydelig Rolle, og Frederik IV lod da ogsaa et saakaldet Spejlgalleri indrette paa Frederiksborg, den ene Side af det var beklædt med Spejlglas og den anden med kostbare Malerier, ikke at tale om Spejl-

¹⁾ P. W. Becker: Saml. t. Danm.'s Hist. under Fr. III, II, S. 371—372.

²⁾ Clément: Notice sur l'église réformée de Copenhague. — Naar der paa Strandmøllen paa denne Tid nævnes et francoisch werck., har det muligvis sit Navn efter en fransk Møllebygger (Nyrop: Strandmøllen S. VI).

³⁾ Nyrop: Den dske Porcellænsfabrikat's Tilbliven, S. 47.

værelset paa Rosenborg ¹⁾. Selvfølgelig er her franske Kunstnere ²⁾).

Luxus bredte sig paa en hidtil ukjendt Maade, og det er derfor næsten naturligt, at her oprettes et Etablissement til Slibning og Skæring af ædle Stene, og herved skulle vi til Slutning dvæle, da en saadan Virksomhed ikke staar Glasindustrien (Glasslibningen) fjærnt. Allerede Frederik III antog under 20 Januar 1670 en Diamant- og Rubinskærer med en aarlig Løn af 300 Rd. fra den 23 April 1669 at regne, men længe virkede denne Mand, *Jørgen Frederik Schindeler*, ikke, han døde allerede i Efteraaret 1671 ³⁾. Under Frederik IV blev her bygget en Agat-Slibemølle. I Aaret 1725 anlagde han en saadan ved det af ham kunstigt gravede Afløb fra Arresø, og til at forestaa den indkaldte han *Johan Michel Becker* fra Tyskland. Denne, der 1729 blev gift med Maria Elisabeth Jensdatter, og som Medhjælper havde *Johannes Wildt*, arbejdede til 1746, da Møllen nedlagdes. 1756 gik Værkerne ved Arresøens Afløb over til Just Fabricius og Joh. Fred. Classen, af hvilke den Sidste strax efter blev Encejer; under ham blev Etablissementet kaldet Frederiksværk. Han oprettede Sliberiet igjen (1763); *Joh. Wildt* og dennes Søn *Kristian* kom til at styre det, men det vedblev kun i kort Tid ⁴⁾.

¹⁾ Friis: Saml. t. dsk. Bygn'shist., S. 93, 272; Brock: Den oldenb. Kongeslægt belyst ved Saml. paa Rosenborg, S. 82.

²⁾ Fr. J. Meier: Joh. Wiedewelt, Indledn.

³⁾ Sj. Reg. XXVII, Fol. 611; XXVIII, Fol. 536—537.

⁴⁾ Sj. Reg. LIII, Fol. 245—247; P. Falster: Det Frederiksværkske Etabl., S. 3—5, 26—27; Budde-Lund: Om Sabelfabrikation, S. 32, 36. — Af Kom. Koll. Journ. D 1746—49 Nr. 476 og 728 (i Geh. Ark.) og Kom. Koll. Resol. Prot. 1746—50 Nr. 857 (i Rentek. Ark.) ses det, at den nedlagte Agatmølle ønskedes til en Læderfabrik og Stampeværk; Ansøgningen herom blev imidlertid afslaaet. Møllen kaldes her Agatmøllen paa Frederiksborg og

En anden Kunst, der ikke staar Glastilvirkningen fjærnt, er den i Guldsmedearbejder anvendte Emaljering; ogsaa den har været kjendt her i Landet. Imellem Peder Oxes Efterladenskaber fandtes et «nye *amelerit* staab med blanck knappe»; paa Kronborg fandtes i Aaret 1600 en *ammeleredt* Kalk og Disk af Guld, og 1613 betalte Eske Brok Otte Guldsmed i Kjøbenhavn 18 Rd. for 37 *ameleritt* Guldknappe med Diamanter i Enden ¹⁾. Det Samfund, hvori det skjøre, men klare og skjönt blinkende Glas er bleven en Nødvendighedsartikel, kan ikke staa lavt i Luxus.

Agatmøllen paa Kronborg Amt; Navnet Frederiksværk opkom først 1756. Fra 12 November 1746 fik Becker og Wildt Pension, 150 Rd. hver om Aaret (Geh. Ark. Partik. Kassens Resol. Prot. 1746, S. 173 Nr. 80; 1748, S. 128—131 Nr. 52). — Under 2 Oktober 1750 fik Philip Arentz Privilegium til i Kristiania at oprette et Stensliberi. I Norge, mente man, fandtes en Slags Bjergkrystal eller Agat, der var ligesaa god som den bømske (Kom. Koll. Resol. Prot. 1746—50 Nr. 898 og Priv. Prot. 1747—55, S. 464—466).

¹⁾ Dsk. Saml. 2 R. VI, S. 173; Friis: Saml. t. dsk. Bygn'shist., S. 356; Ved. Simonsen: Eske Brok, II, S. 38.
